

Марі КАРДИНАЛЬ

З французької переклала Олександра ЛЕХИЦЬКА

Алексісу, Бенедиктові, Бенуа, Брюно,
Доріанові, Фредо, Мюріель, Тані, Тімі...

На ній був скромний сірий костюм, чорні панчохи, а на шиї — блідо-рожево-лілова хустка.

Скільки мала років? Десь за сорок — до п'ятдесяти.

Висока білявка.

Рухалась і говорила як людина, що має себе за поважну персону.

На мою честь було приготовано тацю з двома чашками й тарілочкою сухих тістечок. Вона вказала мені на крісло, а сама попрямувала туди, де, очевидно, була кухня, зі словами: «Принесу чай. А може, ви воліли б каву? Або плодовий сік? Або щось іще?...»

Я відповів: «Мене цілком улаштує чай».

Салон був затишний, дещо в колоніальному стилі: в горщиках — деревця, завіски — з індійської бавовняної тканини, долі — шкури білих кіз. Я завважив, що сиджу в єдиному кріслі, яке там малося. Окрім нього, були подушки й вітергій, але ще гарний диван, обтягнений червоною шкірою. Все здавалося трохи занедбаним, навіть чашки з блюдцями — й ті розпаровані. На стінах висіли олійні картини й гравюри; згодом я мав доволі часу, аби роздивитись їх пильніше й оцінити, та на цю мить вони просто вабили око.

Вона повернулася з чайником, наповнила і подала мені чашку, відтак налила собі. Кивнула на сухі тістечка: «Пригощайтесь». І сіла на подушку. Я спостеріг, як зручно вона почувається долі. Вивіреними руhamи притягla решту подушок і розклава їх довкола себе, щоб умоститися зовсім вигідно. Це мене подивувало. Сподівався зустріти особу, котра більше зважає на умовності. З цією я ніяковів.

Вона завела бесіду:

— Як було мовлено телефоном, я вийшла на вас через доктора Бурже. Вважаю, його книжка про харчування написана гарно, це щось значніше, ніж суха документалістика, набагато значніше. Книга про харчування, та ще в наші дні... ви розумієте, що я маю на увазі. Та ця захоплює, книжка вдало скомпонована, націлює на роздуми, її приємно читати. Я мала нагоду привітати доктора Бурже з появою книжки, й він сам розповів мені про вашу співпрацю, дав ваші координати... Давно ви вправляєтесь у таких речах?

— Років дванадцять... точніше, п'ятнадцять.

— Як трапляється, що людина береться писати за іншого? Сподіваюсь, я не надто неделікатна?

— Та ні. Попервах я згоджувався на таку працю, аби заробити на хліб, та згодом самому сподобалось... По-перше, набиваєш руку, а по-друге — збагачуєш свій словник... Це сприяє роботі над власними книжками.

— Даруйте, я не читала жодної вашої книжки. Що ви пишете?..

— Романи... ато ж, поліцейні романи... Зрештою, mrію написати книжку, яку критика не визначала б так однозначно «кримінально».

— Не щастить?

— Та ні, все нормальну, але книжки приносять мало успіху. Йдуть за детективи, насправді не будучи ними. Для Франції — то жанр-покруч. Тут усі книжки мають розкладатися по полицях з відповідними ярликами... Це не для мене.

— До речі, я не знаю ваших умов...

— Залежить від роботи. Зазвичай я прошу заздалегідь обумовлену суму і, якщо докладаю більше часу й зусиль, то домагаюся також відсотку од продажу...

- В якості «негра»... так називається подібна робота?
- Атож, ви не помилились.
- Пишете переважно документалістику?
- Майже. Зрештою, порозуміймось одразу: я не пишу, радше, перекладаю.

Намагаюся приміряти на себе шкуру того, хто підписуватиме книжку, перевтілиться у нього. Користаю з усього, що отримую в розпорядження, з усього, що бачу і чую: зі слів, фотографій, текстів, особливостей мови... Став чимось на зразок хамелеона... Мені це подобається.

— Розумію, вас приваблює сама робота. Що цікаво, колись давно я прилучилася була до подібної справи. Бувши студенткою. Аби мати за що виховувати доношку і навчатися, працювала секретаркою професора Греф'є; певно, вам дово-дилось чути про нього, декілька літ тому він мало не отримав Нобелівської премії... Фізик, точніше, термодинаміст. Він доручав мені правити і друкувати деякі свої статті для часописів... Зрештою, це не бозна-що, порівняно з тим, що робите ви, я не редактувала, просто виправляла синтаксичні, орфографічні по-милки... Дізналася тоді чимало всякого... та це було давненько.

Жінка заходилася розповідати, які любить книжки, що прочитала. Мимохід кипнула мені бальзаму на душу, згадавши Честера Гаймса. На її думку, щоб зрозуміти Нью-Йорк, слід прочитати його детективи. А я, між іншим, аби зробити приемне їй, сказав, що Гаймс — один з моїх ідолів. Зрештою, не покривив душою.

Вона мала гарний низький голос, який не міг не зваблювати... Точилася світська бесіда. Ця ще гарна зріла жінка розважала мене балашками про літературу... Як на мене, вона не надто на цьому тямилась. Мені було дивно, що й досі сиджу й усе це слухаю.

Вона відчула, що розмова мене не захоплює, й урвала. Мовчанка затяглася, викликаючи взаємну ніяковість. Я не відав, чим ту паузу виповнити... Жінка озвалася знову. Її голос змінився, став хрипким — і це мене приголомшило. Здавалося, з її горла насилу виборсувалися слова, відтак їх випробовували губи, визначали їхню форму й сенс, перш ніж випустити на люди. Я подумав був, що вона грає комедію, та помітив її схильованість. Ця жінка мене заінтеригувала, я вислухав її вельми пильно...

— Мушу писати... Гадаю, конче повинна написати... Я пережила щось особливє... Мені здається, зобов'язана поділитися цими думками. Може, згадуться іншим... А ще, певно, мушу звіритись... Якщо чесно, не знаю, чим саме... Я трохи розгублена... Спробувала була писати сама. Та звикла до академічного стилю доповідей і наукових повідомлень, до технічних і теоретичних текстів... Тут же потрібен зовсім інший стиль, аби висловити те, що хочеш... Мої думки деформовані, я не зумію обйтись без величного «ми», яким послуговуються «вчені»...

Вказівними пальцями вона написала в повітрі обабіч голови лапки, в які хотіла взяти слово «вчені», чим, заразом, означила ковпак дурника. Й засміялась.

— «Я» — надто інтимне. Вважаю його непристойним. Та все ж ідеться про мене, маю розповісти про те, що трапилось особисто зі мною. Я жонглювала займенниками «я», «ми», «вони» й ні до чого не дійшла, не знайшла потрібної відстані... Ось чому звертаюся до вас.

Жінка вгамувалася, знову тримала себе в руках. Кількома словами окреслила свою історію. Наткнулась на сюжет, який, по правді, вже давненько вертівся в моїй голові.

— Вам цікаво буде про це писати?
— Гадаю, що так. Але, повторюю, я не писатиму, просто перекладатиму вас.
— Тоді спробуймо... Але яким чином?

— Можете записатись на диктофон, а я потім розшифрую. Або ж приходите до вас, слухатиму вашу розповідь і записуватиму. Вибирайте.

— А вам як ліпше?
— Мені байдуже, важливо, аби ви почувалися вільно, коли диктуватимете, і щоб якнайповніше постачали мені фактаж.

— Краще приходьте ви. А то слухати власний голос... Слухати власну розповідь про все це, на самоті, вголос — не знаю, чи вистачить мені мужності... Краще, коли ви будете поруч... А ви показуватимете мені від часу до часу, як просувається робота?

— Від часу до часу — ні, лише як матиму викінчені фрагменти.

Ми домовилися зустрічатись двічі на тиждень.

За два місяці я приніс перші 143 сторінки. Більшість тексту написав сам, хоча вряди-годи дослівно відтворював те, що було на магнітній плівці. Була п'ятниця, 12 грудня 1979 року. Ми мали побачитись наступного понеділка.

Я не був уже тією людиною, що перед тим.

ЧАСТИНА ПЕРША

BCI 143 СТОРІНКИ

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Літак зупинився. Клацають ремені безпеки, пасажири нетерпляче вивільнюються: вже й так майже сім годин висиділи нерухомо, досить.

Ельза Лаббé чинить, як усі, підводиться з крісла. Однак не може випростатись: її місце — біля ілюмінатора, й багажна полиця вгорі заважає. Нічого не вдієш, Ельза вертиться й так і так, щоб натягти мешти, та й це не просто, коли набрякли ноги... Хотіла б уже бути вдома. Дивовижна відпустка скінчилася, треба вертати додому, знову взятися за свої дослідження.

Досі тупцюючи серед вервечки пасажирів, аби показати паспорт, вона розминає ноги, все вже гаразд. Вона ж досі бігала, веславала, плавала, здиралась на гори, й усі органи працювали як належить. Щороку, перед від'їздом на відпочинок, вона каже собі, що вже ні з чим не впорається, що постаріла... а відтак, за декілька днів, усе стає на своє місце. Втома стирається. Ельза забувається. Вона далеко від своїх пацієнтів, од телефону, від безсонних ночей.

Ось уже три роки Ельза відпочиває з Франсуа на Атлантичному узбережжі Сполучених Штатів. Їй подобається такий відпочинок. Однак за шість тижнів вона з задоволенням усе це покидає. Мала враження, що поруч з Франсуа добирає здоров'я і безтурботності, та під кінець вакації їй починає бракувати діяльності.

Але найпаче їй бракує Лори.

Вийшовши з аеропорту, Ельза думає, що життя — добре влаштована штука.

Далі — таксі. Автоstrада. Париж. Нічого не змінилось, опріч якихось дрібниць то тут, то там. Ремонт доріг припинився на перехресті Пастера. Комерсанти знову відчинили свої крамнички. Вже майже під'їжджаючи до себе, вона заважує за касою булочницю. Ельза невдовзі піде до неї, до неї та по її довгасті батони...

Повертаючи ключ у замковій шпарині, вона наперед уявляє собі ванну кімнату: раковину, люстру, фаянсові плитки, світлі меблі, крісло з лози. А ще воскрешає в пам'яті свою кімнату: розлоге ліжко, рожевий відсвіт настінної лампи, гранувате, восьмикутне свічадо в старовинній рамці, поточеній шашелем... І відчуває приплів щастя. Купіль буде тепла, простирадла — м'які, вона засне під гуркіт, що долинає з вулиці, — під шум ділової Європи, тоді як тілом перенесеться ще раз, завдяки несправжності ночі, в ритми Північної Америки. Йі подобається непевність, яку створює різниця часових поясів та пам'ять у клітинках розуму, що все переінакшує, й тоді тутешнє — десь-інде, а ті чужі краї — ніби тут; вона любить те почуття повсюдності. Любить і остерігається. Остерігається звали, котру напускає на неї те, що видається підозрілим чи прихованим.

Ельза Лаббе — жінка розсудлива, призначається до обставин, та деколи, однак, її вабить те, що ніяк не зарахуєш до розсудливого. Ельза знає: в цьому двозначності, навіть суперечливості її натури, Ельза здатна на будь-який учинок, бо така її сутність. Але життя розгорталось так, що вона змирилася з умовностями. Чи, точніше, виплутувалася з усього, втиснувши «свою цікаву натуру» в існуючу умовність.

Коли Ельза була ще дитиною, батько промовляв зі своїм південним акцентом:

— Ельзо, в тебе натура ціка-ва.

Й мати щоразу виправляла його:

— В неї ціка-ва натура.

— Хай так... Словом, вона має химери.

Попри все з Ельзи вийшла добропристойна жінка. І досі, до цього ранку, коли перед власними дверима шукає ключ на дні сумки, вона контролює свої «химери», не дає їм себе спантеличити.

Ось двері відчинені, й за якийсь мент її буття перекидається догори дном. Ельза чогось не осягає, над нею нависла неясна небезпека. Ступає вперед, ставить валізу, зачиняє двері й прихиляється до одвірка. Її серце — в горлі, вона задихається. До такої брутальності Ельза не готова! Не мала часу виставити захисні заслінки, земля втікає їй з-під ніг. Ельза відмовляється бачити те, що бачить, однак упевнена, що нічого не зміниться, якщо заплющити очі. Відчуває відразу й обурення: «Навіщо мене силують дивитися цей спектакль?» І водночас її посідають давні чарі цікавості: «Що тут діється?»

Гадка про те, що квартиру пограбовано, спадає відразу, та Ельза на цьому не зупиняється. Справді-бо, річ не в тім. Тоді в чому? Що тут скoilося? Що досі відбувалося? Вона не наважується поворухнутись, а чатує, дослухається, вичікує.

Тиша.

Заходить до передпокою. Перед очима постає частина салону, поріг кухні та кінець коридору, що веде до кімнат. Стіни на місці, та окреслюють чужий, навіть ворожий простір, хоч усе тут знайоме. Вікна зашторені, а в напівтемряві височіє немислимою купою все, що є в її хаті. Гардини зірвані, деякі ще тримаються на одному кільці, наче вітрила після штурму. Меблі позсовувані докути — найбільше їх під вікнами — на них накидано вперемішку білизну, якіс папери та інший мотлох.

Килим під ногами брудний та обпліваний.

Смердить.

Враження агресивності виникає більше через сморід, ніж через руїну. Відго-

нить запустінням, гвалтуванням, самогубством. Відгонить нещастия,— ось що нестірно. Панує лише смердота, все решта — мертвизна.

Ельза звикає до темряви й бачить, що шнури для натягування гардин закріплені так, аби створювати ілюзію павутиння. Вона марно намагається збегнути, до чого все це подібне. Помічає, що шнури прив'язані до вудилищ... Упізнає рибальське спорядження, раніше воно стояло в кутку маленької кімнатки, набитої валізами та всяким мотлохом, що стає в пригоді більше ніж рідко,— дрантям, яке вона ніяк не збереться викинути. Довелось, либонь, витягти з кімнатки все, щоб «відкопати» ті вудилища! Ця гадка хутко сяйнула в її голові й розбилася там на дрізки. Невірогідно!

Ельза згадує відпустки, коли доњка була ще маленька... Її Лора, така серйозна дівчинка, з вудкою в чотири рази більшою, ніж сама... На цей спогад в Ельзи стискається серце, бо вже здогадується,— вона в цьому навіть упевнена — що ввесь цей безлад якось пов'язаний з доњкою. Й її проймає дрож, вона хоче застогнати, та не може.

Не може скиглити, не може ворушитися, не може нічого робити. Досі стоїть у передпокой, паралізована, пригнічена усім отим побаченим, а також нудотним смородом. Заклякає від тривоги та через скопище хворобливої енергії. Через оті вудилища... Вони разом з нейлоновою жилкою, вже роками закручені спіраллю навколо вудок,— наступають на неї, на вхідні двері. Через рибальські гачки, що лежать там, біля ніг і повсюдно. Маленькі. Виразні. Гидкі рибальські гачки. Вони сяють... А ще німіє Ельза перед видивом зовсім маленької Лори — біляве волоссячко, шкіра, що пахне медом, хлоп'яча постава. Сміливої, балакучої, рішучої Лори, що лаштується на риболовлю до скель. Іде навмання. «Будь уважна, не вколися гачками!» Дівчинка знизує плечима, вона не любить, коли до неї ставляться як до дитини... Вона знає, що об гачки можна вколотись, нема потреби нагадувати їй про це.

Та що це в неї на думці? Що з нею діється? Ельза схиляє голову, безвільно зсовується по одвіркові. Завмирає навпочіпки й плаче, чи, радше, сльози самі котяться по обличчі. Вона не ридає, не сумна з лиця. З неї просто витікає вода, рідина — проливається зайвина. Ельза ніби лише скоряється їй.

Її дитина, доњка, улюблениця... Впродовж відпустки Ельза телефонувала їй не раз. Першого разу Лора поскаржилася, що в студії спекотно, що вона там задихається і тому переїде на Ельзину квартиру, де просторо й можна відчиняти вікна. Добра новина! Оскільки «мала» має ключі, нехай скористається з порожньої квартири! Та позавчора — хоч зв'язок був добрий — Ельза завважила щось дивне в її голосі, дивне в тоні, щось неоковирне, ніби липке. Лора казала, ніби лаштується того ж дня повернутися до своєї студії.

- Побудь у дома, тоді я побачу тебе, тільки-но приїду.
- Ні, краще я повернуся до студії.
- Гаразд, як хочеш. А ти не хвора?
- Нітрохи! Чому ти запитуєш?
- Не знаю, просто так... Твій голос...

Тепер Ельза приймає те, що нехтувала впродовж двох днів: ця телефонна розмова створила довкола Лори ореол розсіяного неспокою, котрий виник після конгресу в Сідней.

А трохи пізніше, на одній з вулиць Мангеттена, доляючи перехрестя, вони з Франсуа побачили пару — чоловіка й зовсім молоду й на вигляд дуже хвору жінку. Чоловік її майже ніс, а в Ельзи склалося враження, ніби жінка схожа на Лору. Ельза навіть озирнулась, і її шпигнуло. Вона відмовилася од вечери, тепер Франсуа її дратував. Але згодом Ельза опанувала себе: зрештою, в тій парі не було нічого надзвичайного, не було нічого незвичного й у телефонній розмові. Хіба що Лорин голос...

...«Що це, Ельзо?»

...Вона не хотіла перебиратись у чорне, щоб іти по прах Жака, й узяла з собою Лору. Навіщо було брати Лору? Іноді докоряла собі, що так повелось, а подеколи давала собі спокій.

Двадцять два роки і два — стільки було їм обом, матері та дочці.

Два та двадцять два. Зовсім маленьке дівчатко й молоденька жіночка, самі, без боязні та без трауру, прийшли по останки батька й чоловіка, вбитого на війні. Ніби молодість і смерть на війні відразу згладжують усе на світі. Ніби мертвий солдат не може бути мертвим батьком чи мертвим коханим, а є просто трупом Історії, перед якою всі маємо обов'язки. Мовби ні війна, ні Історія не стають завадою для інших дівчат, їхніх одноліток, просто трапляються нещасні випадки.

Стояв гамір — турми вояків, накази, стукіт підборів. Не лунала музика: все робилося потай — репатріація солдатів, убитих в Алжирі.

Захоплена роботою порту, підйомними кранами, суднами, ревінням сирен, чайками, маленька Лора широко всміхнулась офіцерові, котрий підійшов потиснути їм руки. Вручаючи нагороди, він промимрив якісь нерозбірливі співчуття.

— Що це, Ельзо?

— Нічого, люба, це порт.

Ельза не відповіла на Лорине запитання. Відчувала, що не зуміє пояснити дівчинці, що таке смерть, війна, батько, нація, кохання, родина...

Перед Жаковою домовою, накинутою триколірним стягом, Ельзі все спо-чатку здалось недоречним: Жак жахався армії, війни, власне цієї війни. Пізніше, через абсурдність самої Жакової смерті, можливо, через відсутність пишної церемонії, та передусім через Лорине захоплене розглядання медалі, Ельза мала тверде переконання, що то вона сама вела себе не належно. Щось подібне до душевного неспокою зародилося у ній і довкола неї, й зродилося відчуття, ніби вона заслуговує покарання, саме так: покарання. Бо не мала б приводити сюди дитину, показувати їй усе те, бо мала б відповісти на її запитання, віратись у темне, не повинна була б дозволяти Лорі називати себе Ельзою, і що якогось дня за все це доведеться відповісти. Передчувала ще тоді.

Ельза підводить голову, знову береться думати, що не слід було брати тоді Лору з собою. Як упливає на ще зовсім дитячу голівку видиво тих рядів домовин, невидимих мерців, прaporів, заплаканих жінок, педантичних на вигляд чоловіків — усієї тієї картини, овіяної збудливими паходами порту, високого корабля з роззвяленим бортом? Згодом вони не раз обговорювали це вдвох. І щоразу Лора наполягала, що трохи пам'ятає ту подію, що це, радше, добрий спогад, можливо, саме тому вона любить море і мандрівки, хоч не відає, чи то її власна згадка, чи, скоріше, спомин про те, що їй розповідали.

Раптом Ельза уявила собі, що Лора досі вдома, що спить, не переїхала до своєї студії. Ельза підхоплюється і гукає, гукає доночку: «Лоро! Лоро!» Підступає ближче до кімнат і знову кличе: «Лоро!» Та намарне.

Тепер, крок за кроком, зайшовши вглиб квартири, Ельза відкриває суцільний хаос, безлад, спустошення. Знає, чим закінчується подібний безлад, знати таке — її фах, вона відає розсудливий кінець і кінець клінічний. Але такий безлад, той, що перед очима, не веде на дорогу лікування, навіть не шукає, як би вилікуватись, і хоч вона завжди підозрювала, що він повинен мати такий вигляд, та ніколи досі його не пережила,— просто передчувала. Безумовно в чистому вигляді. Розгул божевілля невідлучно панує в її хаті, затужавів там. Пара вилясків — й ось вам землетрус, пожежа: все це заціпленіло на місці. Скипілось. Вона завжди боялася божевілля. Можливо, саме тому обрала фах, у якому справується: психологію.

Попри темряву й шарварок, серед усього того розгардіяшу Ельза вихоплює зором аркуші паперу, багатенько аркушів. Саме це приголомшує її понад усе, бо то її папери, вона їх упізнала — нотатки, графіки, підрахунки, результати експериментів, а ще — дитячі малюнки, десятки, сотні дитячих малюнків... отої мазанини... кожен описаний, продатований, прономерований... роки й роки

життя. Її минуле й прийдешнє... Її кабінет пограбовано! Пограбовано долю! Чому?

І сморід. Ельза задихається.

Вона вмикає освітлення, розчахує двері-вікна. Скрізь однакове видовище безладних куп. Брудна білизна, засохлі й запліснявілі недоїдки, покотом пляшки... Все довкола таке, що вона вже не знає, чи в кімнатах є ще ліжко, стільщі, столи. Стінні шафки і великі шафи відчинені навстіж і порожні. Іхня порожнеча — то додаткова невідповідність.

І смердота, неприємна, незнайома, дух поту, ферментів, гнилля й ще чогось невизначеного. Тхне чимось схожим на пил і без смаку.

Хтось обблював умивальник у ванній. Дзеркало над ним поцятковане засохлими бризками. Ельза озирається й посеред ванної кімнати, на плитках з білого фаянсу, між умивальніком і ванною, помічає чимало дрібненьких, засохлих почорнілих цяток. Вона збирається з силами, відштовхує від себе образи лікарні, та слово «кров» закрадається в думку. Ельза оминає його, хоче втекти від себе самої, заховатись од передчуттів. Має триматися. Має діяти. Ось побачила в бридкуму люстрі свій халат, у якому зазвичай приймає пацієнтів,— він висить на гаку за дверима, на належному місці. Це єдина нормальність, яку вона досі спостерегла.

Ельза перевдягається, вона наводитиме лад.

Вийшовши з ванної, вже не придивляється до спустошення. Накинула робоче вбрання — й настрій змінюється. Передусім, для початку, зателефонує Лорі й завдасть їй прочуханки. Авеж, вишпетить так, як не шпетила ще ніколи. Як тільки могло спасті на гадку розвести таку брудноту, так занедбати квартиру! Кого вона сюди приводила, як могла таке дозволити?

Телефон не працює. Не чути навіть зумера. Зіпсуй! У цьому кварталі, де там руйнують, там будують, телефон завжди пошкоджений. Ідучи у відпустку, Ельза лишила Лорі чеки, щоб сплатила за телефон, світло, житло... Впродовж трьох літ нахвалялася доручити ті операції банків, та ніяк не виробить у собі навичок заможної людини... Зрештою, навіщо про це згадувати, тепер у голові інша морока. Заспокоює себе: все, як не раз бувало досі. Телефон — пошкоджений, ну, то й хай собі.

На кухні ввесь посуд немитий. Брудні всі тарілки — пласкі, глибокі, маленькі; брудні всі таці, всі склянки, навіть високі кришталеві чарки, якими ніколи ніхто не користувався, брудні всі каструлі, пательні, казанки, котли — геть усе. Спагеті в томатному соусі запліснявіли в посудині, а долі, перед кухонною плитою, гніє кусень смердючого м'яса, по якому лазять мухи. Ельза підтягує штору. Сонце тут ще нестерпніше, ніж у решті домівки, стіни та стеля оббрізкані чимось гидотним, і знову блюмотина, що вихлюпнулася з мийниці та засохла внизу на дверцях стінної шафи.

Посудомийна машина вийшла з ладу, й «вони» схилилися до того, аби нічого не робити, замість помити хоч одну тарілку чи спробувати нарихтувати машину. Ельза відкриває агрегат, але він порожній. Натискує кнопки — працює. Посудомийна машина в порядку. Що ж тоді?.. Де Лора? Що тут відбувалось?

Ельза мусить зв'язатися з донькою — хай би Лора їй усе пояснила. Зателефонує їй з автомата на майдані, отам, за рогом. Ельза виходить, як є, в халаті. Набирає номер, лунає дванадцять дзвінків, вона рахує: атож, дванадцять. Номер не відповідає. Ельза вертається додому, у свою мерзоту, в отой барліг. Квартира й стан, до якого доведена,— все це нагло стало її єдиною справою, її життям. Нішо інше Ельзи не стосується: перехожі, крамнички, нормальній ритм життя інших людей. Ельза вступилась у землю. Вертає з похиленою головою, сердита: «вони» побачать те, що побачать, запам'ятають її.

«Вони»! Хто це? Їх було чималенько: навіть якщо Лора жодного разу за шість

тижнів не мила посуду, то не могла аж стільки забруднити. Ельза лютує, миючи, їй що чистіше стає на кухні, то її неспокій дужчає. Той безлад такий нездоровий! Ложки деформовані, нема жодної непокручененої. Вона пригадує, що підлітком Лора використовувала ложки, аби зняти шину свого велосипеда, пізніше, згодом,— шину мопеда. Скільки шин вони поремонтували? Ельза питиє себе, аби заспокоїтись, бо в душі відає, що ложки слугували не для того. Тоді для чого? Для якої гри, якого ритуалу? Ельза робить усе, що може, аби вгамуватись. Навіть знаходить захисток у своєму фаховому жаргоні: промовляючи сама до себе, вживає спеціальні терміни, котрі притгумлюють емоції, надають трохи сенсу безрозсудності. Вичищаючи все до блиску, вона вдається до клінічного аналізу ситуації й віднаходить слово, що все пояснює: катарсис. Так, ось він! Ельза стикнулася віч-на-віч із катарсичним явищем, яке мало тут місце,— кризою колективного безумства, викликаного якимсь збудником. Вона ще не знає чим — може, не трагедією й навіть не драмою, а просто спектаклем, у перебігу котрого «вони» вивільнилися від жорстокості й заборон, що нагромадились у них; усе вийшло одним махом, вони виблювали свою ненависть і свої страхіття. Повернулись до первісного дикого стану.

Про таке легко думати, та це не допомагає їй змиритися з тим, що бачить. Це не розвіює її хвилівань, навпаки, бо зазвичай вона вживає цю лексику лише в розмові зі своїми колегами, аби швидше з ними порозумітись.

Катарсис чи не катарсис — так чи не так, але горло Ельзі стисло, вона аж задихається, її безнастанно мучить думка: що з Лорою? Позавчора, телефоном, доњка нічого не сказала про те, що діється в хаті, про те, що діялося тут, очевидно, вже давно. Ельза пристойно зналась на веденні дому, харчах, речовинах, аби здогадатися, що те свинство вчинене не вчора, що скрізь і всюди бруд недавній і давнішній. «Мені байдуже, катарсис це чи ні, я хотіла б знати, що тут койсь і де моя доњка...»

Того дня вона перериває роботу шість разів, аби знову й знову спробувати зв'язатися з Лорою. Шість разів виходить на майдан, оперезаний новим сяючим і прозорим «модулем» пошти, телефону, телеграфу.

Довкола — паризька вулиця кінця літа; хоч віє прохолодою, ще зустрічаються чоловіки в сорочках на короткий рукав і жінки, що вперто не скидають босоніжок. Ще навіть порозкривано парасолі на терасі бістро навпроти. Три парасолі з написом «Туборг» на пасах з білої тканини, що чергуються з голубими смугами без жодних написів. «Туборг...», голубе, «Туборг...», голубе, «Туб...»... «Навіть як прочитаю тисячу разів слово «Туборг», однаково не пофортунить!» Номер доњки не відповідає. Де Лора? Вона ще жива? В голові знову зринає та молода жінка з юрби в Манхеттені, з пілюки Манхеттена, з гніточих обіймів хмарочосів, молода жінка, що нагадувала Лору і була така немічна. Франсуа сказав тоді... Що він сказав? Яке слово вжив?..

Того ранку на кухні вона знайшла першу таку собі абицію, першу штукенцію, котру побажала вважати за щось подібне до піпетки. Малесенький пластиковий пристрій з поршнем. Могла його відразу викинути, та лишила. Хутенько заховала в кишенню халата, навіть добре не оглянувши. Слово «шприц» миттю протяло голову, задзижчало, наче муха перед зачиненим вікном. Вона прогнала його. Так само як давніше, у ванній, витурила була з думки слово «кров»...

Після кухні Ельза приступає до салону й решти кімнат: кабінету, вітальні, що заразом служить кімнатою для гостей, колишньої Лориної кімнати, що стала канцелярією, та свого власного покою. Пересуває меблі, переставляє їх на місце, пробує зібрати докути папери, скласти заново картотеку, збирає купу брудного одягу: сорочок, штанів, майок, спідньої білизни, котрої тут досі ніколи не бачила: все занедбане, в одному стилі типу «I love N. Y.», «Че Гевара», «Fruit of the Loot» і т. ін... Лора приводила сюди банду шибайголів з околиць, ватагу жалюгідних мотоциклістів, котрі не перестають вештатися ввесь травень, від яких рано відцурались батьки... Вони розтрощили все для власного задоволення, щоби звершити бозна-яку помсту, звести бозна-які рахунки, розслабитися від надто важкого минулого свого дитинства. Щоразу, коли гнів і страх ледве не пере-

повнював її, Ельза поверталася думкою до катарсису, бо знала, що не може втекти від того, що переживає тепер, не може з ним розминутись.

У коридорі, під закриваленими простирадлами,— «У банді — дівчата» — вона натрапляє на рахунок за телефон, рахунок, датований трьома днями після її від'їзду. Телефон відімкнений, ось у чому річ, нема ніякого пошкодження лінії. Він відрізаний, бо Лора не сплатила рахунку... Запізно зробити це нині, пошта вже зачинена. Доведеться сплатити завтра. Ота Лора що — з'їхала з глузду?

Майже повсюди вона надибуvalа знову ті маленькі штучки — так звані «піпетки», — котрих назбиралося вже чимало в її кишенні... Це шприци! Ельза не може і далі обманювати саму себе. Вона стільки їх бачила в госпіталі... Пластмасові шприци разового використання. Деякі навіть з голками. «Піпетки...» Оце так!

Десята година вечора, Ельза ще не закінчила, вона сидить долі в коридорі, а серце б'ється у всьому її тілі. «Тут було повно наркоманів...» Лора що, стала наркоманкою?

Підлітком Лора хотіла стати лікарем... була завжди уважна до тіла — як до власного, так і до тіл інших людей. Може, хотіла допомогти наркоманам, а ті взяли над нею гору? В такому випадку, чому вона уникає розмови віч-на-віч? Це не в її дусі, Лора тонко відчуває діалектику і любить пристрасні промови. Коли захищає справу, котру вважає справедливою, то здатна на будь-що, навіть на несправедливість. Чому Лора не студіює право, чому так затято тримається за своє кіно?

Ельза пережовує все це ще раз — медицину, право, кіно... Може, тут знімали фільм? Вона якось зустрічалася з молодими людьми, з котрими її дочка намагалася зняти короткометражку. Шаленіючи від плівки, освітлення, камер, вони переглядали всі фільми, чи то давніші, чи нові, їхне життя минало в недорогих кінозалах поблизу, вони знали певні «комбінації», аби не платити за квитки. Це безголові, захоплені, зухвалі, нахабні хлопці та дівчата. Ельзі вони дуже подобаються, Ельза не вірить, що вони здатні вчинити таке спустошення.

Вже північ, а кінця й не видко, хоча квартира вже трохи більше скидається на оселю, вона не така-то й жахлива. Ельза працює чотирнадцять годин поспіль, далі не може, на нині годі, треба до ліжка.

В усій квартирі її власна кімната «зачеплена» найменше. В ній жила Лора, Ельза остаточно в цьому пересвідчилася. У попільнничці — Лорині недопалки, в Лори манія спалювати цигарку лише наполовину, Лора особливо затуляє лампу хустиною, аби не блищала в очі. А ще — запах: то парфуми Лори. Ельза провітрила кімнату, поміняла простирадла, пройшлася пилососом, але запах лишився.

Вона випростується на ліжку, стуливши повіки. Тут уже північ. Там, по той бік океану,— шоста година, і ще так далеко до вечора. Між нею й Франсуа пролягла більша відстань, ніж просто шість тисяч кілометрів і шість годин різниці в часі. Хоч удень Ельза не думала про Франсуа, його образ нахлинув одразу, щойно оце лягla, бо коли востаннє лежала в ліжку, поруч був Франсуа. Те, що трапилося з нею тут сьогодні, змінило її настільки, що все поза цією хатою стало її байдужим. Вона навіть не відає, чому відчуває себе такою відрізаною од решти світу. Більше ні з чим не зв'язаною, лише з цим містом, із цим вечером, до того ж зв'язок той такий тендітний — наче розжарені дротинки, що живцем її спалюють і на тому кінці яких — Лора. Лора в Парижі, але де саме? Вона жива? Де Лорине тіло? Ельза настійливо повертається до цього запитання, що викликає біль в утробі та грудях — гострі поштрикування, нестерпні кольки! Вона знову, як тоді вранці, бачить у передпокої ті близкучі бридкі гачки. Бачить краплинки крові в ванній, на кухні, а також...

Відчуває сильний біль. Її аж трясе. Ніби підвішена в задушливому повітрі на тисячах гачків. Найменший хід думки робить страждання ще сильнішим. Котра думка правильна? Як перепинити той потік припущень, сумнівів, надій, що не дають спокою? Як міркувати просто, що блюмотина — це блюмотина, кров — це

кров, вандалізм — це вандалізм, шприц — це шприц, і край. Як би то думати, ось так, як погамувати паніку?

Якби могла, то й далі мила б, витирала б, ховала б, але Ельза виснажена, та-ка втомлена, що дрижить від голови до ніг.

ПЕРША НІЧ

Ні, Ельза не помиляється. Вона чує, як десь далеко, за кількома дверима, в шпарині повертається ключ, відтак ухідні двері знову тихенько зачиняються. Тепер чути кроки. То Лорині кроки! Ельза не може помилятися, ніхто не ходить так, як її донька.

Вона тут, вона тут, нарешті, її маленька, люба дитина!

Вона тут, нарешті, у проймі дверей. Худенька, жива, гарна, дуже гарна! Ельзу завжди вражала доньчина вродя. Лора має сяйливі зіниці, вони не були такими раніше, і зовсім нову блідість із сіризною під очима, що надає їй ще більшої зворушливості. Геть гачки, геть муки, Лора тут, ось вона стоїть. Її Лора, улюблениця!

Іхні погляди ледь перехрещуються, вони переповнені любов'ю, радістю квапливої зустрічі. Мати й донька, жінки-квочки. Щойно побачили одна одну — відразу шморгають носами: ось вам довершений парад любові. В цю коротку мовчазну мить зринає те, що в них найцінніше,— спільні таємниці... Досить було того майже невловного зблиску в очах, щоб відмінності й подібності спливли догори й так інтимно переплелися, що утворюють брилу, формують стрімкий потік, насипають гору, складають одне-єдине клекітливе життя, сміливе і просте життя — одне на двох.

Лора йде до Ельзи. Ті декілька кроків од дверей до ліжка, на якому лежить мати,— то трагічна дорога. Трагічний кожен рух; Лора стриманої вдачі, та саме в стриманості, в погамованому вияві почуттів і в тихій ході читається драма, яку Лора переживає. Ельза відчуває: донька кличе на допомогу. Вона посугується на ліжку, аби прийняти донечку. Голова Лори в заглибині Ельзиної ший, маленькі тверді груденята втискаються в материні. Вона плаче, ридає, мов дитина. Страшенно розстроєна й нарешті може все виповісти комусь. Її слізози дають Ельзі можливість розділити її прикроці. Мати приймає все, навіть не знаючи, що приймає, вона обіймає доньку за плечі й колище. Хочеться самій плакати, забувши про докори, що накопичилися за цілий день. Каже лише: «Заспокойся, заспокойся: вдома, звичайно, безлад, та що вже тут...» Лора була матір лобом, наче козеня. Хоче, щоб мати замовкла, хоче, щоби мати «догнала», де вона, її Лора, що з нею: «Річ не в тім, не в тім. Мені наплювати на домівку. Послухай, Ельзо, послухай-но: я накачана, я стала наркоманкою. Мушу зупинитись. Ельзо, допоможи мені!»

Ото все, що Лора сказала. Тих слів вистачило, аби зіпхнути Ельзу в яму, котра глибшла від самого ранку й на краю котрої вона досі трималась. Падіння було жахливе. Безкінечно довге падіння, під час якого розлетілося вщент усе дотеперішнє життя, розпорошилось на всі боки. Більше нішо не має ваги. Ельза німа, глуха, сліпа невігласка, цілковита невігласка! Вона хапається за доньку. Лора чіпляється за неї, потрясає нею, торочить і торочить, наче наказ: «Допоможи мені!»

Ельза почувається розгубленою, непритомною, цьому ніколи не буде кінця. Втратила навіть голос. Нишпорить у собі. Куди поділися слова? Мусить заговорити. Починається суцільне отупіння, але ж вона має сказати щось. Повинна сказати. Щось таке значуще, аби Лора її почула...

Зрештою вона говорить:

— Ти можеш на мене розраховувати, Лоро. Я допоможу тобі, люба, допоможу... Але як? Що зробити?

— Треба кудись поїхати. Не варт мені зоставатися тут, з ними всіма. Особливо з отим божевільним, що позачиняв усі вікна. То він накидав усюди гачків. Бачила їх? Він — параноїк, напханий коксом, ніби пудрениця. Він замикав мене на ключ отут, у твоїй кімнаті. Давав мені наркоту.

— Але чому ж ти її вживала?

— Бо потребувала, бо накачана, я тобі вже казала. Я чекала на тебе, щоб зіскочити. Допоможи мені, Ельзо, вивези кудись. Розповім тобі все. Мусимо поїхати.

— Без проблем, я навіть не розпакувала своєї валізи. Машина — в гаражі, ми пойдемо негайно.

— Машини в гаражі нема.

— А де вона?

— В «Орлі». Я потрапила в аварію, машина залишилась там.

Лора не мала дозволу на водіння, Ельза не питає, хто сидів за кермом. Чому «Орлі»? Відколи Лора вживає наркотики? Які наркотики? Ельза мовчить. Не контролює себе, а просто мовчить, бо потрапила до незнайомого світу, абсолютно чужого. навіть Лора видається незнайомкою. Ельза не знає, як у цей світ уходять, як там поводяться, які кажуть слова.

Та однак наважується:

— Завтра вранці пойду до машини, і ми відразу рушимо звідси.

— Мені треба з собою транксен-50, інакше я не витримаю без наркотиків.

— Це не складно, можу дістати хоч зараз.

— Та ні, хай завтра, на сьогодні вистачить того, що є. Поки маю кодеїн. Піду помиюсь — і спати... Минулій ночі той тип змусив мене звідси піти, бо знов, що ти сьогодні вертаєшся. Та навіть не помітив, що кімната, в якій мене замкнув, — на першому поверсі й виходить на вулицю. Пішов кудись, замкнувши мене на кіль, а я вискочила через вікно. Він — ідіот.

— Чому він тебе зачиняв?

— Через гроші. Поцупив чеки на пред'явника, що ти їх лишила мені за телефон...

— Я не дооформила чеки! Забула, пригадай-но, виписувала їх в останню хвильку, вже запізнювалась... Хотіла зателефонувати тобі, попросити, щоб ти дооформила, а тоді подумала, що сама здогадаєшся... Скільки він узяв?

— Не знаю.

Гроші... Вечірні заняття, екзамени... колись давно, як Лора була зовсім мала... перші клієнти... Її завзятість упродовж років... Вона добре заробляє й пишається цим. Та про гроші не вестиме мову. Знає — не повинна говорити про них зараз...

— Телефон відключено,— сказала Ельза.

— А, що є, то є. Відколи?

— Не знаю. Ще позавчора я розмовляла з тобою.

— Шкода, що не відрізали його раніше. Так він мусив би сплатити рахунок. Я казала йому сплатити... Бо він, він з телефону живе. Розумієш, давніше був дрібний, зовсім нікчемненький гонець, що без упину гасав туди-сюди, та відколи здобув чеки, то став корчити з себе велике цабе. Тепер він — дилер, має посередників. Основних клієнтів залишає при собі, вдома, на пансіоні... ось це мене найдужче дратувало. Власне тому він замикав мене — аби я їх не бачила. Якогось дня я застала одного з них у твоєму кабінеті... щодо того, то ні, так не могло тривати. І я йому сказала...

Вона говорить і говорить. Викладає жахи, навіть не здаючи собі з того справи. Для неї — це найзвичайнісінські факти. Ельза нічого не розуміє. Хіба чує купу слів, сенсу яких не знає. Вона чіпляється за те, що може збегнути: в неї вдома жив гурт людей, Лора була замкнена... Її банківський рахунок — у руках якогось незнайомця. Мусить знайти спосіб повернутись до власної логіки, до свого словника.

— Але чому ти дозволила йому це робити? Це на тебе не схоже...

— Він давав мені стільки порошку, скільки я бажала. Боявся, щоб я не вийшла, не попередила тебе... Він за мною наглядав.

— Ти його бойшся?

— Ні... Так... Він божевільний. Живе лише на коксі, ти розумієш, що це. Він божевільний, то від коксу такими стають. Вживає його надміру. Він такий вмазаний, що не усвідомлює, що чинить.

Складалося враження, думка Ельзи захиріла. Її світ став зовсім манюном. Буття звелося до розповіді: до історії, которую Ельза вважає моторошною й яку Лора, судячи з її виразу, має за банальну. І проте, Ельза переконана, що іншої історії

нема, що та моторошна банальність і є Лориним життям і що вона, Ельза, повинна туди ввійти. Щоб наблизитися до доньки, намагається вхопитись за те, що їй відомо, тобто за те, що бачила і про що здогадалась упродовж дня.

— Серед них були хворі?

— Хворі? Які ще хворі?

— Повсюдно була блюмотина.

— Деякі до біса блюють... Люблять блювати. Кажуть, так очищаються, очищаються всередині... Геройн виснажує печінку... Я — ні, не блюю...

Геройн! Вона вживаває геройн! Найстрашніший наркотик!

Ельза заплющує очі. Знову з'являється відчуття, ніби вона падає, зісковзує, і те падіння ніколи не припиниться, вона не має за що вчепитись... Може, це тому, що нічого не їла.

— Ти не голодна, люба? Гадаю, в нас нема нічого, я нічого не знайшла, та можу піти в дрогетор і дешо купити, там відчинено до другої чи третьої ночі.

— Та ні, дякую, я не голодна.

— Ти худенька.

— Вважаєш? Та ні. В міру.

Лора кладе голову на подушку, обхоплює рукою мамин стан... Ельза споглядає її: Боже мій, яка вона юна, яка гарна, яка мила!.. Лора зітхає:

— Я не могла діжджатися твого повернення. Який день!

Так, який день! Лора не може уявити, що то за день для її матері, добре хоч, що вона не бачила, в якому стані була хата. Ельза розуміє, що підсіла в потяг божевільних. Потяг, що несеться звідкіля? І куди?

Якби вона, Ельза, знала, що надовго втягується в безперервну шерегу питань, які мало-помалу сплюндрують не тільки здатність мислити, а й надії, цілі, якби все це знала, чи відмовила б Лорі в допомозі?

Тієї ночі, тієї першої ночі, хоч Ельза не відала, як реагувати на ситуацію, що склалася, вона вірила, ѿ ця віра була міцна, мов залиzo, що їй пощастиТЬ, що все владнає, так само як дала лад у хаті.

Ельза мала репутацію доброго психолога, її знали навіть за кордоном. Вона фахово цікавилася блуканнями людей, але ніколи не консультувала наркоманів, спеціалізувалася на психології зовсім малих діток. Знала зі слів деяких своїх колег, що з наркоманами працювати важко, практично з ними досягаєш небагато успіху, вони вводять в оману. Та вона зуміє. Добре, що Лора звірилась їй. Вона, Ельза, зуміє. Це буде нелегко, та вона зуміє. Зуміє.

Лора відкручує крані у ванній і замикається зсередини. То не в її звичці. Вона знає: мати вважає її гарненькою, тож можна походжати перед нею голісінькою або в безсоромній білизні, що викликає в обох сміх. Лора часто купається тут, бо ванна зручніша, ніж душ у студії. Здебільшого квапиться, та це не заважає їй мати завжди щось нагальне до оповідки. З ванної вона на ввесь голос гукає матір. Ельза приходить, сідає вкрісло з лози. Лора лежить у пінявій воді. Вони балакають про все і ніщо, ведуть серйозні розмови, що перериваються смішками. Лора з Ельзою — спільнниці...

Та цієї ночі Лора замкнулася зсередини. Все змінилось.

Ельза має потребу відпочити. Мусить заснути, інакше не витримає цього удара. Лягає між простирадла і, навіть не збагнувши коли, забувається сном.

ТРИ НАСТУПНІ ДНІ

Лорине й Ельзине життя впродовж другого, третього і четвертого дня

Спозаранку ломка, чи, скоріше, передчуття ломки, погнало Лору з дому.

Останніми днями перед поверненням матері вона багато кололася, ніби несвідомо хотіла скористатись її відсутністю. Цієї ночі спала довго, а тепер на-

магається порахувати, скільки годин минуло від останнього уколу ввечері у ванній. Не знає точно, бо не відає, ні котра година була тоді, ні котра зараз. Має враження, начебто минуло чимало часу. Ій холодно, трохи важко артикулювати. Каже собі, що матір не будитиме, нехай відпочине. І вирішує піти до Хлої, котру божевільний не знає,— того типа вона не хоче більше ніколи бачити. Хлоя має кодеїн, може, навіть транксен-50 чи хоч дрібку транксену або свічку спазмалгіну... В усікому випадку, якщо та навіть має наркоту, Лора більше нічого не вживатиме, з цим зав'язано, і квіт.

Хлоя має зовсім мізер, хіба що сироп на кодеїні. Лора випиває цілий флакон. А відтак, до четвертої пополудні, відчуття ломки повернулося, ломка підкрадається до неї підступно. Чулась жахливо. Не мала ні су. Хлоя — тим паче. Лора знайшла нотатник з адресами й заходилася телефонувати. Нічогісінько. Ніхто нічого не мав. Або не сиділи вдома, або були в такому ж стані, як вона. Перші години пообіді — завжди недобра пора для наркошів, котрі не мають порошку. Страх перед ломкою збуджує їх або паралізує. Думка про муку чіпляється за літки, потилицю, за шкіру. Вони стають дратівливими. Неможливо зігрітися, по-при плетені светри, натягнуті один поверх одного.

Лора не може повернутися до матері. Щось її стримує, не може навіть висловити що...

Мусить знайти божевільного! Він потрібен їй негайно. Божевільний має чеки, гроши — все. Та вона не знає назви вулиці, куди він водив її котрогось вчора. Пам'ятає квартал, та й годі: з боку вулиці Бютт-Шимон. Вона ніколи туди не дійде.

Й Лора біжить, її жene страх.

Спочатку Лора заходить до аптеки, де знайомий аптекар дає їй задурно свічки спазмалгіну. Вона кладе одну в рот одразу, тут же, поки він обслуговує інших клієнтів. За таку ласку Лора обіцяє йому здібанку, знаючи, що сама на неї не прийде. Він такий жалюгідний!

Відтак бере таксі, зупиняє його перед знайомою кав'ярнею з цигарковим кіоском, біля кінотеатру «Камео» в дев'ятнадцятому окрузі: саме там вона запасалася до знайомства з божевільним.

— Я на секундочку, тільки куплю пачку «Мальборо».

Кав'ярня заслана цигарковим димом, там повнісінько народу, знадвору водій нічого не зможе побачити. Лора впевнена. Вона вже так викручувалася. Відчиняє двері поруч із вбиральнями, за ними — коридор, захаращений ящиками для сміття, ще одні засмальцювані скляні двері, а далі вузенька вуличка... Таксі нехай собі чекає!

Лора блукає провулками, цокає зубами, кулиться, зболена від ніг до голови. Спазмалгін притуплює розум, потреба в геройні доводить до нестяжання. На неї заливаються люди. Кругом повнісінько йолопів.

О сьомій вечора Лора знаходить нарешті той будинок. Нестерпно болить усе тіло, життя — суцільне жахіття, страждання несила терпіти. Вона чує, як божевільний підходить до дверей, як відчиняє.

— Шльондра, наша шльондрочка!

Спочатку Лора гадає, що він її лає за втечу. Та їй однаково! Нехай верзе усі дурниці, що спадуть йому на думку! Їй на все наплювати, відколи впевнилася, що отримає бажану дозу.

— Пробач мені. Мала зустрітися з матір'ю. Ото усе, я повернулась, бачиш. Але я від ранку не мала ні ріски, мені кортить, у мене ломка.

— Не маю нічого і ти так само не матимеш, шльондро! Тобі піде на користь, коли відчуєш трохи ломки, буде тобі наук...

— Благаю тебе...

Він горлає, вигукує якісь цифри. Лора розуміє, що він ходив до банку за грошими й нічого не отримав.

— Шість кусків. Ти пам'ятаєш: той чек мій? Ти мені виписала ті чеки. Там залишалося три чеки по шість кусків. Укупі це вісімнадцять кусків — і все псові під хвіст. Кумекаєш, ідіотко? Що ти встигла розбазікати матері?

Лорі все стало ясно: Ельза пішла до банку й анулювала ще не реалізовані чеки. Тож божевільний не має більше грошей, а отже — й наркоти!

— Я нічого не розповідала матері! Якщо вона ходила в банк, то з власної ініціативи. Моя маті вміє читати, вміє рахувати. Не було потреби її наводити: сама все зрозуміла.

— Ти винна мені вісімнадцять тисяч франків, затямила? Вісімнадцать кусків!

— Нічогісінько я тобі не винна.

Лора забирається в куток, тремтить уся, знає, що битиметься зараз, мов припадочна — в такому вона стані! Справжнє викручування вперше проникло в усі її кістки, в усі клітини. Те, що інші розповідали їй про ламання, те, що вона собі уявляла, нічим не схоже на те, що відчуває. Вона ненавидить божевільного. Ладна його вбити.

— Я тобі нічогісінько не винна!

І, не знає чому, та починає вити, і від цього її стає ліпше. Виє, щоб вити. Виє, як пес на смерть. Божевільний хапає її рукою і струшує:

— Заткни пельку! Сусіди зайли вже. Ментами також ситий по саму зав'язку! Ти ж знаєш, вони скрізь зі своїми лазерами, знаєш, Боже мій, що я обложений копами!

— Ти божевільний! Перебрав коксу, і квит. Тут нема ментів і ніколи не було. Ні в моєї матері, ні тут. Ти просто накачаний до смерті, та й годі. Справжній парапоїк! Знайшов собі коксу, аби триматись у такому стані, та навіть не подумав, аби взяти дозу для мене. Хто сплатив твою наркоту, падло?..

— Та вже не ти. Ти ще винна мені «бабки»!

Вона наскакує на нього, вони товчуть одне одного, обмінюються штурханами. Лора дряпав його, кусає, намагається вдарити коліном у пах. Він бачить, що вона шаленіє, пробує захиститись. Лора відступає.

Він не зумів упіймати її вдруге, вона вертка і легенька, як кицька.

Лора повертається до Хлої, та двічі за вечір виходить у пошуках порошку. Ніч зовсім темна. Париж спочиває.

Лора щойно отримала норму, ловить свій кайф і зараз уповита в кокон блаженства. Вона щаслива, довірлива: останній відкідон, Ельза повернулася, вони обидві щезнути кудись, і прощавай, наркото! Ій досить донесхочу тих гасань за дозами, за бабками, тієї залежності від божевільного, цього жебракування.

Проте, у своєму заціпенінні вона знає ще щось, чого не слід допускати до голови. Вона знає, що залежить від геройну на всі сто... знає це, та не приймає. Відчуває також, хоч несвідомо, що маті не може нічого для неї зробити, бо надто невігласка в цих речах... Чи збегне те сама, чи зуміє надолужити? А якщо не зуміє і не зможе їй допомогти? Сумно. Лора знає таке, чого не знає маті... Вона втомлена... Ми зуміємо... — каже сама до себе.

Хлоя поворушилась. Як завше, вона заснула зі шприцом у руці. Лора підвідиться й витягає його. Її рухи обережні. Хлоя великудущна: поділилась з нею дозою взамін на її рожево-лілові сандалі. Завтра Лора повернеться до матері босоніж. Та це не має значення, до завтра ще так далеко. Вона натягує на себе й Хлою покривало. Тут тепло, у Хлої — добре. Хлоя відчула увагу своєї приятельки, надибує її руку. Волога Хлоїна рука в Лориній, ніби принишкла пташка. Втихомирені, рука в руку, вони пірнають у сон.

Стойть на годині. Вчора здавалося, що осінь уже ось-ось, проте сьогодні — справжнісіньке літо. Надворі тепло, а в хаті, де вікна були відчинені цілу ніч, віє вакаційний бриз.

Автобус від'іхав!

Який автобус?

Той, що зупиняється біля моєї домівки. № 89!

Париж! Лора! Ельза схоплюється одним порухом, вона ще заспана, та вже на ногах. Несвідоме спливає в мільйон разів швидше за свідомість. Скільки їй потрібно? Менше секунди, щоб, у мить пробудження, перед нею промайнув увесь учорашній день. Увесь день до найменших подробиць і навіть давніші спогади, з глибокої дав-

нини,— Нью-Йорк, аеропорт імені Кеннеді, Руассі... Ельза вже не спить, вона рухається кімнатою, та досі переповнена сном. Незграбна, нащтовхується на ліжко, не бачить свого халата, котра година? Треба відімкнути валізу, піти до аптеки за транксеном, поїхати в «Орлі», зайди в банк, сплатити за телефон. А Лора ще спить? Ельза не повинна спати, якщо Лора вже прокинулась. Має стояти на варті.

Лори нема! Вона заснула була в своїй колишній кімнаті, ліжко розстелене, лампа не вимкнута, а внизу, під лампою, лежить клаптик паперу, на якому написано великими літерами: «Я негайно повернусь». Повернеться — звідкіля? Де Лора? Вона мала б прокинутися раніше, не повинна була б спати. Ельза лишає свою записку на круглому столику в передпокої: «Пішла по транксен і машину, незабаром буду. Люблю тебе».

Ельза біжить, говорить надто голосно...

На поліційному посту аеропорту «Орлі» її приймає черговий:

— А, нарешті, ось і ви! Щойно ми говорили, доки триматимемо тут вашу тарадайку.

Тарадайка! Нове авто, котрому заледве шість місяців! Передусім Ельза не має виказувати свого здивування. А надто поліцай не повинен здогадатися, що вона нічого не знає про аварію. Понад усе треба захистити Лору. Ельза пробує маніритися, набираючи вигляду бідолашної пані, що накоїла дурниць: «Аварія трапилася, коли літак був уже на порі... Я спізнювалася... Боялась прогавити літак... Ось чому не написала заяви... розумієте? На мене чекали в Нью-Йорку... Досі запитую себе, як це могло трапитись... я завжди така обережна, не мала досі жодного порушення...» Вона замовкає, сміється, не знає, в яку історію втягується, боїться, що сказала зайве. Вдає вертихвістку, котра квапиться, — не так легко дается їй брехати і гррати комедію... Хай би поліцаї думали: «Ах, жінки-жінки!» Й здається, думають вони саме так, бо прибирають заступницького виразу, мовляв: усе владнається.

— Проте вам послали повідомлення.

— Я щойно повернулася. Ще не переглядала своєї пошти.

Ельза платить означену суму, яку вважає астрономічною, й ось перед нею її прегарний «Пежо», п'ята модель сіро-сталевого кольору з червоними сидіннями, радіо та усім причандаллям. Атож, це він, ота купа заліза — її авто, найкрасивіша машина, яку вона будь-коли собі дозволяла!

— Обережно дорогою до Парижа. Мене не здивує, якщо кермо скошене. Ваша їзда тоді... ви наїхали прямісінько на стіну, гм?

— Прямісінько.

Чоловік схиляє голову, а на виду в нього написано: «Ті дамочки — всі божевільні». Вони регочуть. Ельза теж — сама веселість... На щастя, мотор умікається відразу! Вона рушає.

Перше, що побачила Ельза, сівши в машину, — шприц, унизу, біля педалі. Справляла смішки з поліцаем, а проте її сковував страх! Боялася, що він теж помітить того шприца! Тепер Ельза обливається потом, аж руки ковзають по кермі. Ледве змогла повернути праворуч, мусить міцно вчепитись, аби завадити машині відхилитися ліворуч. Кермове управління таки перекошене. Не варто б сідати за кермо автомобіля, що перестає бути справжнім автомобілем, але вона не залишить його тут, спочатку має розібратися з кавардаком у салоні. «Пежо» схожий на її квартиру — в ньому повно всякої гидоти та шприців.

На дорогу додому їй знадобиться дві години.

... Кваплячись до себе, вона ступає через дві сходинки. Тільки щоб Лорі не ввірвався терпець! Машину вона впорає пізніше.

Лора не повернулася!

Ельзу огортає тривога. Думає, що надто довго гасала, винна ота зміна часових поясів, а ще згадує, що нічого не їла. Відкoli? Віддавна.

Банк, потім «Орлі», найм машини, обід, підключення телефону... Ціла кавалькада в поті чола. Ледве надкусивши сандвіч, викидає його в сміттєвий кошик. Не має сили проковтнути. Не може їсти. Задихається. Ті нісенітниці.

Скрізь вона розповідала побрехеньки,— в «Орлі», в банку, у прокаті автомобілів, на пошті, в аптекі. Навіщо та балаканина, сила-силенна брехливих подробиць? Хто її силує до такої фантасмагорії? Вона не має часу відповідати на це запитання, не має часу про це думати, метушиться туди-сюди, і ця біганина замінює її мислення. Найголовніше те, що вона квапиться. Між двома походами забігає додому, аби заспокоїти Лору, та Лори досі катма. Щоразу Ельза дописує слівце до цидулки на круглому столику в передпокой.

Так спливає цілий день. До вечора її розбите авто було почищене і довірене власникові гаража, на стоянці припарковано машину білого кольору, в Ельзинії сумці є транксы, жмут квитків і навіть дорожні чеки... Ніколи не знаєш, як усе обернеться, Ціле божевілля — гроші, розтринькані за ці шість тижнів, ціле божевілля. Та про них вона не повинна думати, не треба думати, що Лора накупила таку купу наркотиків! Що це їй дасть? Зрештою, вона не знає, скільки коштують наркотики. Навіщо у цьому колупатись? Вона пообіцяла доньці допомогти. Щодо грошей, якось виплугтається. Не знає як, але виплугтається.

Дзеленчить телефон! На телефонній станції були такі люб'язні, що підключили його відразу ж.

Ельза була задрімала, тож аж підстрибнула. Біжить у коридор. Навіть не здогадалась увімкнути апарат у своїй кімнаті. Вона гадала, що задрімає, не думала, що лінію поновлять так хутко. Вони справді люб'язні, ті добродії з телефонної станції! Телефонує Лора, Ельза певна цього!Хоч би то були лише перші гудки.Хоч би Лора не поклала слухавки!

- Алло!
- Покличте Лору.
- Лору?.. ЇЇ нема.
- Гаразд, слухайте-но: все нормально, покличте Лору.

У голосі того, хто говорить, звучить така впевненість, що Ельзу бере сумнів: можливо, вона так міцно спала, що і не помітила, як її донька вернулась?

- Почекайте хвильку, я перевірю.

Кімната порожня. Все там, як було вранці. Лорине послання досі лежить під лампою: «Я негайно повернуся».

- Ні, Лори нема.
- Ви що, збиткуєтесь з мене чи що?
- Послухайте-но, пане, прошу не розмовляти зі мною таким тоном.
- Так і е, так і е, ви переховуєте доньку, така ваша роль, але вона так просто не вивертиться, Лора винна мені «бабки», чималеньку суму. О, вона — добряча негідниця, та мала шльондра...

Це той божевільний! Той, що замикав Лору. Він справді божевільний, говорити, як не сповна розуму. Ельзу трясе. Вона кладе слухавку.

Кладе і відразу знову піднімає. Переконана, що божевільний телефонуватиме ще раз. Вона повинна опанувати себе. Бо дозволила емоціям узяти гору, однак, попри його агресивність та лайки, з цим чоловіком вона не відчула себе такою розгубленою, як з Лорою. Бо він хворий розумово, вона впевнилась у цьому, ледве почувши його голос, адже наслухалася доволі подібних голосів. Рідна донька — чужіша їй, ніж той божевільний!

Час змінився, перемінив свій ритм. Ось уже впродовж двох діб Ельза не розрізняє ні дня, ні ночі, сну від неспання; іншими словами, час плине не так, як досі, має сповільнення і прискорення, котрих вона раніше не спостерігала. Раптом Ельза запитує себе, як довго стойти біля телефону зі знятою слухавкою. Вона боїться, що божевільний стомиться, злякається, відмовиться від нових спроб зателефонувати, і хутенько кладе слухавку на місце: зв'язок відновлено.

Як вона й передбачала, дзвінок лунає знову.

- Алло!
- Отже, маю більше терпіння, ніж ви! Я знав, що ви зрештою покладете слу-

хавку на місце. Хай там що, я вирішив телефонувати, поки відповісте... Так от, коли принесете мені «бабки»?

Ельза переходить на примирливий тон, на спокійний голос людини, що не хоче втрутатись у монолог іншого, та все ж шукає дорогу, коли б устряти самій... Таке для неї зазвичай.

— Постривайте, пане. Наскільки я розумію, вам щось винна Лора, що ж до мене, то за мною такого не ведеться, тож поясніть.

— Мені однаково, що ви, що Лора, однаковісінько.

— В певному сенсі, маєте рацію, однак це не зовсім так. Розумієте, пане, я не знаю, як могла завинити вам...

— Що ви патякаєте!.. Та, власне, якщо хочете, гм, втовкмати нескладно. Ваша дочка колеться, та їй не абичим, крім того, вона — дитина зіпсuta: що більше їй даси, то більше їй тра... Незабаром слід буде навпрошки з'єднати її від шприца до ложки... Вона винна мені за десятиденну дозу... Якщо коротко...

Жодного свого пацієнта Ельза ніколи не слухала так уважно, як цього чоловіка. Ніколи не відчувала такої гострої потреби в комусь. Спричиняло біль слухати все оте про свою доночку, та однак ставало легше. Зараз вона дещо знає, дещо вточнила. Впускає в свою голову певне уявлення про Лору... А ложки... Вона досі не вірила, що всі оті погнуті ложки...

— Ви ще тут?

— Так, так, я вас слухаю.

Ельза вдає, ніби все гаразд. Зрештою, вона щойно прийняла рішення:

— Я вас слухаю і гадаю, що було б ліпше, якби ви зайшли до мене. Ми могли б легше порозумітись.

— Е, ні, цього не буде, я до вас не піду.

— Ale чому?

— Там тьма-тьмуща ментів.

— Де?!

— Ви їх просто не побачили! Вони обслідили ваш будинок. Скрізь нишпорки... Хай там що, не піднімайте гачків. Нехай лежить усе, як є!

Він розперізує язика. В нього маячня. Він переляканий, зацькований. Менти переслідують його лазером, якось протнули йому ліву литку. Залишився шрам. Це неважко довести.

—... Та що балакати, вони впіймали у нашому під'їзді Моню. Соня бачила, що вони з лазерами, і розказала мені. Й усі три мушкетери там... усі три негідники... я вже забув їхні імена... вони бачили ментів якось увечері, мусили залягти в своїй конурі, на вулиці Вожіар... Хай вам не здається, що плету бридню.

До Ельзи повернулося вміння слухати. Вона змушує його говорити, речення за реченням, і розуміє, до чого тут ті рибалські гачки, нагромадження предметів під зачиненими вікнами. Погром квартири відповідає нормам, про які вона не підозрювала. Ельза допитується якомога докладніше: слова, адреси... Дізнається, що цієї ночі він бачив Лору, але не відає, де та може бути зараз. Він сам її повсюдно шукав... Ельза випитала його ім'я, вік. Його звати Марсель, і він має двадцять вісім років. Живе з продажу наркотиків, передусім — геройну. Сам його не вживає. Він не колеться, лише трохи нюхтарить кокаїн.

Розмова ввірвалась, коли за вікном сірів ранок. Ніч розклалась на попіл та жахи, й Ельза відчула слабість. Марсель став скрупішим на слова, недовірливішим. Ніби світанок нового дня віщував йому небезпеку. Він навіть не знав, чи тією небезпекою для нього були інші люди, чи він сам, чи Ельза. Видавався збентеженим. Ще трохи поговорив про свою матір, консьєржку в Ліоні, справжню матір...

А відтак брутально перервав розмову, ніби той початок нового дня відразу постав перед ним погрозливим викликом. Пролунав лише настирливий зумер перерваного зв'язку. Коли Ельза поклала слухавку, вже добре світало. Вона почула гуркіт перших автобусів і машин, що чистять вулиці. Мало-помалу вулиці оживали. Ельза заснула там, долі, біля телефону. Навіть не усвідомила, що засинає. Можливо, гадала, що Марсель зателефонує ще раз.

Ельза має під руками аркуш паперу, на якому записує слова. Всі вони стосуються наркотиків і наркоманів. Щось на зразок словника:

сеанс	гута	доп	геройн
шира	вжалитися	наркота	біленькі
ширяться	вершник	порошок	
гаррі і чарлі			мотор
геро і кокс			халва
гелен і кеті			гарик
відкідон			іриски
	вмазатися	приїхати	сніг
		відірватися	
	зіскочити		
накачатися			доза
накачаний	класний		касета
			книга
хапати кайф	кінчений		грам
верблюд	балда	кругляк	баш
дилер			чверть
збувати	кайф		половина
збут			
штовхач	кайфувати		передозування
	стати на вуха		
	закинутися		
	бути вмазаним		відчалити

ЛОМКА

Прокидаючись, Лора згадала про свічки спазмалгіну, що ще засталися в її сумці, сховані під подушкою. Вона понищпорила рукою. Ху, свічки ще там, а вона перелякалася! Тут, у Хлої, треба остерігатись, інакше, вийшовши з кайфу, ризикуеш лишитися без сорочки. Власне, це нормально, бо на порошок можна виміняти все. Будь-що може мати якусь ціну, будь-що може коштувати тисячу частку міліграма порошку, порошинку порошку, ніколи не знаєш... Наприклад, якщо граєш у карти, раз по раз виграєш, то можна сказати тому, хто програв, але має пачку спазмалгіну: «Міняю свої очки на одну свічку». Цей торг, як і будь-який інший, може відбутися... завжди можна спробувати, ніколи не знаєш... Чотири свічки спазмалгіну — це вже щось, якщо нема нічого кращого...

Вона в жалюгідному стані. Настрій кепський. Мати не повинна побачити її такою.

Тепер, коли ломка — вже не страховисько, яким її лякали, тепер, коли вона почала її терпіти, то безперестанку про неї думає, безнастанно говорить. У Хлої — купа людей, хтось заходить, хтось виходить. Тут ті, що допіру вколоились, і ті, що не мають нічого й намагаються щось виканючiti. Та найбільше тих бідолах, мерзляків. Наркота в Хлої буває не часто. Вони вичікують. Лора розповідає їм про свою збиранку з Марселем. Про те, як її викручувало. Вони слухають і в свою чергу переказують власний досвід. Лора розуміє, що пережила не найгірше! І вже не знає, чи зуміє зіскочити...

Там, у тому закапелку, їх, повних сподівання, тусується то троє, то четверо, то п'ятеро враз. Халупа — щось на зразок занедбаної ніші, куди Хлоя вселилася самовільно. Барліг. Клоака. Притулок. Вертеп, обкладений подушками та оббитий декоративним ганчір'ям. Розколини в стінах правлять за гнізда для паличок із сандалового дерева, ладану чи пачулі, куди випорожнені стебла повтикані поруділми пучками,— то стирчати учорашні та позавчораши мрії, то свідки незрівнянних кайфів. Замість розбитих шибок, до рам приkleєні скотчем постери рок-груп, постери жінок і чоловіків, чиї американські чи англійські голоси оспівують тих, хто знайшов тут пристановище. Між собою та рештою світу вони приклейли ареопаг своїх легендарних попередників на матовому папері, чиї ломки й фантастичні наддози служать за зразок для жалюгідних історій «кругляків» чотирнадцятого округу. Ті їхні геніальні брати та сестри з Каліфорнії й Нью-Йорка, з Лондона й Берліна — з такими ж венами, з такою ж кров'ю. Мелодії та слова Джіммі, Дженайс... їх слinять удень і вночі для заспокоєння, аби законопатитись у занедбаних комірчинах, де неквапливо збігає життя. То — їхні

мертві захисники. Ветерани, зрештою впокоєні від великої тривоги. Невтомні вартові, чиї круглі серця, довгі брунатні судини досі метушаться, дефілюють там, у тій дірі, котру на якусь мить ще не загорнули бульдозери.

Марсель не відає про це кубло. Лора там у безпеці. Тут гніздяться тільки чистячки, тут не буває божевільних, підлеглих химерам кокайну, його примітивному збудженню. Тут тільки пілігрими, котрі під миготіння свічок повільно вгрузають у «сніг». Тут тільки глибокі й нечасті зітхання геройну, аби запалахкотіло полум'я, що обпалює ложки. У Хлої кожен, хто має свою дозу і занурюється у власний спокій, досягає абсолюту. Та таке трапляється нечасто. Бо «барахла», свічок, пігулок, сиропу тут у ходу більше, ніж «білизни». «Білизна» дорога, дуже дорога. Аби нею запастися, треба відважитись на крадіжку зі злом чи на панель, а на це нема або бажання, або сили.

Лора не усвідомлює, що прикипіла до геройну, заперечує це. Вона? Ні, ні в якому разі. Вона хоч і кайфує, та не залежна остаточно. Того дня, коли виришить, що зав'язує, так і станеться. Правда, вчора ввечері в неї все ж було щось схоже на викручування...

Щойно заходив Алекс, мав чудовий порошок, справді класний. Дав Лорі на борг. Вони знайомі віддавна, ще довше, ніж з Марселем. Алекс познайомився з нею ще тоді, коли вона час від часу «коксуvala», як чимало підлітків із заможних родин. Хоч вона, Лора, не була багацькою дитиною, проте вдалась напориста. Алексу дуже подобалась така дівчина. На той час вона стільки «нюхтирила», що вже не могла спати, хоч ще бажала робити тридцять шість фокусів одразу: відвідувала кіношку, займалася спортом, музикою, проводила дні й ночі в кав'яренках за співами і танцями, хотіла створити групу... І зрештою через постійне «накачування» не могла вже нічого. Це він, Алекс, їй порадив: «Прийми трохи моторчика і віднайдеш рівновагу». Пізніше він дізнався, що вона скористалась його порадою, перейшла на геройн і сіла на голку, та втратив її з поля зору.

Він радий знову віднайти свою клієнтку. Алекс знає, що мати Лори Лаббе має грошенята. Він упевнений: борг буде повернуто. Матері платять завжди, інша справа з батьками...

- Тільки без жартів: за це доведеться платити.
- Без жартів, Алексе. Крім того, знаєш, хочу зав'язати, штрикнуся востаннє, відтак повертаюсь до матері. Вона дасть мені бабки, щоб з тобою розплатитися, можеш не хвилюватись.
- А не тхориш зав'язати?
- Хіба трохи...
- Бо я, знаєш, особливо під час викручування, завжди панікую. Через це не можу кинути, ломка геть вибиває з колій.
- Уявляю собі. Вчора ввечері я дерлася на стіни... Але, хай там як, це не може тривати далі...
- Я з тебе не дивую, ти мужня. Маєш рацію... це щораз дорожче... а ще... Зрештою, якщо передумаєш — маєш мій телефон.
- Не передумаю... Побачиш, я годна перетерпіти. Колись же тренувалась, була чемпіонкою з плавання...
- Змагання — то справжні дурощі! Вигравати, вигравати... Вигравати що, вигравати для чого? Перший, останній — яка різниця! Фашизм. Щонайменше — ідіотизм, крайнє глупство...
- Справді ідіотизм! Годинами з одного кінця басейну в другий. Від хлорки щемлять очі, стирчить волосся. А тренер — такий йолоп!. I все заради якоїсь медалі, що насправді просто позолочена.
- Усе це лише для того, одне слово, аби привчити тебе до послуху. Щоб узяти на військову службу, на війну, «раз-два, раз-два, півберта праворуч, ліва!», ніби посилають тебе купити п'ять кілограмів бараболі... А знаєш, я ледве не спромігся на величезний мотоцикл... еге ж, один з останніх «ямах»...
- Не таку ми торік бачили якось на майдані Бастилії?
- Таку, але останню модель.
- Не плеши язиком, дурню!

— Не плещу, я його матиму, от побачиш, Лорочко. І кататиму тебе, якщо захочеш. Ми змогли б поїхати на сонячний пляж.

— На Багами.

— А де це?

— Не знаю, але там любо-гарно, бачила на фотці.

— Гаразд, поїдемо. Заганятиму кульки під кокосовими пальмами, а в Парижі про малого Алекса і не почують. Побачиш, тільки б зіскочити... Тоді чао, привіт братві й здрastуй, Франціє...

— Постривай, постривай, чую, повертається Хлоя. Сипни мені порошку, не хочу з нею ділитися. Розуміш, вона мене експлуатує, з усього користає. Цієї ночі поцупила мої рожево-лілові сандалі. Ця дівчина обдерла б земляного черв'яка, якби могла.

— Однак, усе ж вона видається класною дівчиною.

— Мене вона дістала, не хочу з нею ділитися.

— Тримай. І бувай, линяю...

— Куди?

— Та байдуже, піду пошвендяю.

Лорі відомо: Алекс підробляє проституцію в дрогсторі на бульварі Сен-Жермен. Зрештою, він цього не приховує, про це знають усі. Вона, Лора, має Ельзу, а він — чималенько снігових чоловічків, татусів Ноелів, як каже сам жартома.

Втома і тривога подолали Ельзині захисні мури. Від часу свого приїзду вона нічого чи майже нічого не їла. Може, саме від знесилення безнастанно плаче, нагадуючи загнаного звіра, мовби те, від чого колись утекла, пожирає її тепер. Хай би хтось їй допоміг, хай би вона поділилася з кимось цією нестерпно важкою ношею! Та те, що з нею діється, надто особисте, надто глибоке. Хто згодиться таке розділити? Ельза не має наміру телефонувати батькам, це їх доконає, вони так їй довіряють, так нею пишаються, так пишаються Лорою...

Ельза думає ввесь час про Жака. Ніби він поруч... На час своєї смерті мав двадцять два роки, як і вона тоді, а Лора — тепер... Тільки навіщо це ворушити, адже Жак мертвий, вона його не оживить...

Вона часто скручується калачиком на ліжку. Нещастя змело, зруйнувало її підвалини. Вона — слабка, покірна, податлива, як тоді давно. Жак був білявий, високий на зріст, до того ж ставний. Говорив і поводився незалежно. Він пахнув свободою, то був його запах. У деякі дні, коли їй гадалось, наче Жак вислизає, вона вважала, що він заражає все довкола свободою: паходами вулиць і ночей, котрі долав широченими кроками, бо стояла холоднечка, а він ніколи не мав ні су на метро. Небезпечний і лагідний домашній кіт...

Вони кохались.

А відтак, одразу, надто хутко — дитина й війна. Війна та листи. Яка війна! Які листи!

Він писав безнастанно, звідусіль, хоч би де був: з привалів, з тимчасових таборів, сидячи серед хлопців, які пиячили, а згодом хропли... Писав на будь-якому папері, що потрапляв під руку. Не раз навіть на Ельзиних листах, навскоси, і тоді це важко було читати... Попервах писав, що втече до Південної Америки, а потім викличе їх обох до себе. «Якби вас не було, я дав би дьору сьогодні ж...» Та що більше минало часу, то менше слів стосувалося власне її. Йшлося здебільшого про тупість начальства, про розпутство колоністів, про безголову владу, про скотячу владу, про безглазду владу. А про дитя, про неї — ні слова чи майже, крім звичайної, ні підкresленої, ні стандартної люб'язної формули перед тим, як підписував «Жак».

Якогось дня їй повідомили, що Жак загинув. Вона не розпитала, як це трапилося. Убитий, та й годі. Жакова смерть... Ельза тинялася, наче мара, кілька тижнів... навіть не кілька, а може, зо два... А відтак вивільнилась від тієї смерті... Якось свекруха ще й дорікнула їй: «Ви не довго оплакували моого сина!»

Ельза почала шукати роботу. Не могло бути й мови, аби просто вдовувати з

дитиною в Ексі, зостатись на утриманні Жакової родини... Жак не любив, коли йому допомагали, був незалежний. Вона й доньку свою виховуватиме самотужки. Саме ці мотиви висуvalа Ельза, щоб осісти в Парижі: виховуватиме доньку Жака власними силами...

Вона знайшла посаду секретарки, поновила своє навчання на вечірньому відділенні, водночас навчаючись на іншому заочному факультеті. Це забирало ввесь час, та свої дипломи Ельза таки отримала. Спочатку влаштувалась на роботу до диспансера громадської допомоги, потім запрактикувала у свого колеги. Згодом відкрила власний кабінет. З'явилися пацієнти. Вона виробила до них особливий підхід — «метод Лаббе», «закарлючковий метод», як з повагою говорив Франсуа... З кожним днем робота захоплювала її щораз більше... З Лорою було легко. Ельза не мала з донькою клопотів...

Вона недостатньо думала про Лору, забагато думала про себе... не носила жалоби по Жакові...

... Велося до того, аби подібне трапилось, велося до того, щоб отак вибухнути. Інші люди докладали чимало зусиль, намагаючись налагодити своє життя! Що ж до неї, то вона особливих зусиль не докладала, ні, Ельза вжila б тут інший вислів, скоріше сказала б, що вилпутувалася з усього якнайкраще, все в неї виходило на ліпше...

Однак якогось дня вона мала бути покарана, її мусила заскочити драма, маля настati лиха година...

Ельза заплющує очі. Висихаючи, слози утворюють тонесеньку сяйливу плівку, що подразнює щоки і кутики губів. Ельза тре обличчя. Попри тому вона не спатиме, знає, що не спатиме. Чекаючи Лору, така виснажена, переможена, замре на дні свого серця, занурившись у власні помилки. Що має ще робити?..

Ельза тримтить. Лежить тут, а уявою вона — бозна-де.

... Ось Ельза, восьмирічне дівчатко, само йде на сповідь до собору побіля домівки в Ексі. Бічна алея, вимощена великими плитами,— наче брукована вулиця, де відлунює найменший крок. Ельза, така дрібненька, як вона може зчинити такий шум, мати стільки значимості? На плечі лягає холод, Ельза має враження, ніби він утискує її в граніт. Відчуває себе тендітною, нікчемною, подібною до колон, які проминає, які високо підносять свої капітелі. Сповіdalня далеко, по той бік нефа, за хорами. Ельза простує в безлюдній півтемряві, пропахлій ладаном і застояною водою. У пустці то рипне стілець, то ніби хтось відхаркується, то наче виривається чиєсь зітхання. Тут є люди? Дівчинка не бачить нікого. Мо', каміння теж живе? Пошо вона мусить сповідатися, надворі така година. Цей не-нависний їй шлях завершиться нудним переліком її гріхів. Вона зізнається у всьому, скаже, що здатна поцупити добре присмажений оладок, охоче дозволяє своєму маленькому сусідові з горішнього поверху потягти її з собою, на сходах той бере її за руку; а ще вона любить дивитися на дерево в садку, замість наводити лад у кімнаті, навмисне починає позіхати за столом, коли говорить дідусь, бо він їй допікає; набирає безневинного вигляду, коли мати через те поглядає на неї сердито... Зажерлива, грізна, брехлива, лицемірна, нешаноблива!

Ельза знає: Лора не повернеться, вона десь блукає, однак не тут. Десять інде, в іншому місці, в яке її донька захоплена і водночас чиєю здобиччю стала.

Де Лора? Що робила ввесь цей час? Ельзин розум перебирає тисячу слів за секунду. Думки проносяться, як смерч, попри опущені повіки й стулени губи.

Вона часто дивиться на будильник, аби перевірити, як минає час. Без тих стрілок, що помалу посугиваються, Ельза втратила б відчуття часу. Для неї він зупинився. Лора пішла вже давненько. Стоїть ніч. На Ельзине щастя, ніч. Нема потреби брехати. Установи зачинені. Вулиці безлюдні.

Лора потрапила в залежність від героїну, вона в полоні, зачаклована ним. Лора розсудлива й хоче перестати колотися, зрештою вона перестане, кожен новий укол — останній.

Ще один, і квит, я не маю грошей. Ще один, і квит, я не маю грошей. Ще

один, і край, я не боятимусь ломки. Викручування міне, і я буду в такому стані, що зможу повернутися до матері.

Після кризи вона повернеться до Ельзи і звільниться від цієї напасті, криза її не дойматиме, не буде проблем із грошима. Лора довіряє матері, Ельза знову зуміє все владнати. Як було досі.

Відколи Лора потрапила в пастку, час не вимірюється більше ні днями, ні годинами — тільки дозами. Доза за дозою — то і є час. А пауза між дозами триває недовго — поки кайфуєш, декілька мітей. Решта існування — вже не час, а повільне приземлення, початок думання про наступну дозу, біганина за порошком у передчутті викручування. Доза, знемога, щось подібне до неспокою, згусток тривоги, доза... Все відбувається в навальному темпі.

Лора не усвідомлює, що все відбувається так швидко. Вона залежна від наркоти недавно, від літа. До зустрічі з Марселем кололася вряди-годи, з бравади, для задоволення, а не з потреби. Раніше не мала ні найменшого уявлення про ненаситність геройну, про його вимогливість.

Тепер геройн проник у її тіло, вона перебуває в його пастці. Лора так залежить від цієї примусової послідовності, що забула, як жити поза нею. Не уявляє собі, що переживає Ельза. Не може. Лора не відає, що вже минуло три дні.

Упродовж тих трьох днів Ельза не знає, як згадати час. Вона залежить від доночки, котрої нема, котра, можливо, вже мертвa. Як витерпіти це тупцювання на місці, як жити з цим безсиллям?

Її невідання та безпорадність такі великі віч-на-віч із цією порожнечею, що іноді хочеться звернутись до поліції. Заявити, що доночка зникла, хай би пошукали, хай би допомогли знайти. Але Ельза не робить цього. Та довга розмова з Марселем відкрила її очі на якийсь паралельний світ, де діють інші закони. Поліція належить до того середовища, що й Ельза, зробить не більше за неї, поліція, як і вона, не з Лориного світу, поза сферою впливу Лориних законів. Єдине, що Ельза тепер відає, що усвідомлює: тут, у Парижі, існує інший світ. Та як виявити, де він, як туди проникнути? Цього Ельза не знає.

Отож вона далі все лагодить, прибирає, вичищає. Цього разу порається в хаті не гарячкуючи, без завзятості, подібно до того, як проводить свої дослідження, як завжди чинила у своєму житті. У власному стилі — скрупульозно, систематично, майже академічно, старанно, але зацікавлено — Ельза намагається розвідати про життя-буття наркоманів, прагне розгадати їхні ритми, потреби. Призначається до думки, що й сама житиме так, за тією їхньою логікою, за їхньою волею. Якою логікою, якою волею? Вона має дізнатись і збегнути, інакше не зможе допомогти Лорі.

У такий спосіб Ельза допомагала багатьом дітям: проникаючи в їхній безлад... Але вона входила туди на час сеансів у своїй приймальні чи в диспансері, а відтак, ще трохи, у затишку свого кабінету, коли вивчала здобуте від кожного пацієнта. А тепер, аби допомогти власній доночці, вона має ввійти в Лорин безлад на всенікі двадцять чотири години доби. Цей безлад стане Ельзиним порядком. Цілодобовим клопотом... Такий її план. Якщо вона візьметься за це інакше, якщо намагатиметься водночас перейматися її своєю роботою, її порятунком Лори, то й погано працюватиме, і зле піклуватиметься про Лору. Ельза себе знала... Має вибрати між роботою та доночкою, між собою й Лорою. Вона обирає Лору.

За ці три дні, поки облаштовує свою відсутність на роботі, Ельза пускає за плином власне життя, котре і так робить крутий поворот. Діє інстинктивно. Іноді їй здається, що божеволіє, та це не послаблює її рішучості. Те буття, таке, яким вона його звела, на цьому спинилося, бо будувати далі Ельза не може.

Вона телефонує до професора Греф'є. Повідомляє, що на певний час перериває з ним співпрацю. Не пояснює причини, а він вимагає пояснень. Ельза говорить сухо, обіцяє зйти до нього, щойно зможе... не знає тільки коли.

Власних пацієнтів передає своїй колезі, котра працює за її розробками, в певному сенсі є її ученицею. Ельза повідомляє, що бере творчу відпустку: «Маю по-

требу попрацювати над собою. Повинна просунутись далі в дослідженнях, перш ніж знову візьмуся до пацієнтів. Не знаю, зостанусь у Парижі чи пойду куди... Не хочу нічого завбачати...»

Ельза викликає свою секретарку Жаклін, якій розповідає ту саму байку. Мовляв, за три місяці, згідно з планом роботи, вирішить, чи повернеться до консультацій, а чи Жаклін зможе бути вільною...

Разом вони готують схему реплік для автовідповідачів: для Ельзиного, аби відсилати дзвінки до Жаклін, і для автовідповідача Жаклін... Якщо будуть папери на підпис... Вона зателефонує, залишить повідомлення, бо поки що не відає, де буде...

Жаклін добре знає Ельзу, вона не вірить жодному її слову, але ні про що не розпитує. Вона засмучена. Між ними такі ширі взаємини, обидві так чудово розуміють одна одну, їм так добре працюється вкупі... Жаклін забирає решту папок, картотеку, реєстраційну книгу прийомів. Запитує себе, що трапилося за час відпустки, чому такий безлад у всьому. Але про це тим паче не розпитує. Забирає все, це нагадує справжній переїзд: вона тричі курсує сюди-туди. Ельза чується прикро. Нервує, не зронивши жодного слова. Ніби хоче виставити Жаклін за двері, спекатись її якнайшвидше. В останню хвилю Жаклін все ж запитує: «Я можу чимось допомогти?» Ельза мовчки крутить головою й швидко виходить. Бойтесься розплакатись. На вулиці полегшено зітхає: тепер вона вільна.

Ельза читає усю можливу літературу про наркотики та наркоманів. Телефонує до колег, нібито зіткнулася з таким ось випадком... Довідається: відсоток геїноманів, що вичухуються,— зовсім нікчемний: два відсотки, сказав хтось, п'ять, мовив інший... І лише один назвав двадцять відсотків... Але Ельза зуміє. Й чіпляється за цю впевненість.

Ще багато чого слід передбачити. Передусім — гроши. Скільки часу це займе? Не має уявлення. Як довго може протриматися без роботи? Два роки, якщо жити ощадливо. Можливо, чотири, якщо продати Лорину студію. Яке щастя, що є спадщина старої тітки з Марселя!

Попервах телефонували часто. На тому кінці дроту — непевні, ввічливі, надто загальмовані голоси, яким важко дістаться вимова.

- Я б хотіла побалакати з Лорою.
- Лори нема.
- А Марсель?
- Марселя — тим паче.
- А Соня, вона у вас?
- Я не знаю, хто така Соня.
- А ти хто?
- Я — Лорина мати.
- Даруйте, пані...

За два дні дзвінки майже припинились. Ельза розуміє: Лорин світ замкнувся. Що робити? Не треба було відповідати так сухо, мусила їх розбалакувати. Тепер, коли дзвенить телефон, Ельза намагається добирати голос, тон... але це вже не спрацьовує. Відчуває певну симпатію до Марселя... Може, бодай він... Може, він розшукав Лору? Але Марсель теж не телефонує.

Ельза думає лише про це, про все навколо цього, власне життя її зовсім не обходить, як обходило колись, колись давніше. На гадці в неї одне — вона рятуватиме доньку, під іншим кутом зору ні про що не думає. Бо інакше, для чого вона все це робить, як робить? Для кого? У всякому випадку — не для себе... Вона, Ельза, — цілком у нормі... у повній рівновазі...

Вона нікуди не виходить, нікому не телефонує.

У своєму житті Ельза ніколи не чекала. Тобто чекала колись дитину, чекала результатів екзамену, вистоювала в черзі до різника чи пекаря, виглядала автобус чи потяг... Але тривалість отих чекань була завжди передбачувана. Досить бу-

ло виждати, і все закінчиться,— за шість місяців, за два тижні, за п'ять хвилин... трохи терпіння, та й годі. Тепер вона чекає так, як не чекала ніколи досі. Чекає всього.

У квартирі лад. Ніде ні порошинки. Вже нема за що взятися. Щойно Лора повернеться, вони пойдуть. Цього разу вже не засне.

Ельза перебуває в проміжній, нічній зоні, між двох життів. Вона не зможе залишатись у такому стані довго.

Ельза не має ніякої зачіпки за майбутнє, бо не знає, що там. Вона шарпається в порожнечі, б'ється з примарами. І коли здає собі справу, що метушиться марно, відсутність Лори стає ще відчутнішою, а її смерть — реальнішою. Ельза знає: досить одного зайвого укулу...

Четвертої ночі, коли тиша та бездіяльність змагають її так, аж вона себе не тямить, зненацька згадує про Франсуа. Не згадувала про нього від часу свого повернення. Щиро кажучи, вони знаються не так давно й бачаться вряди-годи, однак, здається, ніби знайомі ціле життя. Між ними згода й ніжність. Вони знають, що обое — самітники, і коли бувають разом, то ніби кепкують із власних звичок, удаючи подружжя,— в них самих це викликає сміх. Ось чому Ельзу саму приголомшило, що геть чисто забула про Франсуа... У Нью-Йорку зараз вечір, він, можливо, вдома... Ідея зателефонувати Франсуа заповнює порожнечу.

Ельза сідає, бере цигарки, попільничку, кладе телефон поруч себе на ліжко. Знає його номер напам'ять. Хай хоч скільки це коштує. Зрештою, такої години діє нічний тариф. Вона набирає номер. Зайнято. Добрий знак, отже, Франсуа вдома. Американці й телефон! Як цей народ вижив би без телефону?!

Ельза пригадує собі величезну афішу у вестибюлі Далласького аеропорту. Фото ковбоя в телефонній кабіні: вкрай сексуальна безтурботна поза. Весь у розмові: здавалось, саме зваблює жінку чи вкладає добру угоду. На плакаті внизу великими літерами написано: «Коли я не в сіdlі, то біля телефону». Ось тобі й реклама...

Ельза стенає плечима. А може, не варто телефонувати? Й знову набирає номер: долинає гудок з Нью-Йорка. А за ним, одразу,— такий близький голос Франсуа:

- Слухаю.
 - Алло, Франсуа!
 - О, Ельзо! Як маєшся?.. Але котра тепер година?
 - У нас — друга ніч.
 - Не можеш спати через зміну часових поясів і думаєш про другяку Франсуа, га? Добре доїхала?
 - Дуже добре, зрештою, як завше. Нічого такого.
 - Ну, як Париж? У вас гарна погода?
 - Так, так, гадаю. Гадаю, що гарна.
 - Ти не певна?
 - Ні, не цілком, адже передусім зараз глупа ніч.
 - Ну, а в лабораторії, сподіваюся, були раді тебе знову побачити? Він має до тебе слабість, отой старий професор Машін-Трюк...
 - Професор Греф'є. Я ще не була в лабораторії.
 - Чого б то! Та це перше, що ти хотіла зробити!
 - В мене... проблеми.
 - Що трапилося?
 - З донькою.
 - Лорою?
 - Еге ж, з Лорою, не маю ж я тридцять шість доньок.
 - О'кей, ти знервована...
 - Ні, я не знервована, я...
- Ельза плаче. Не хоче плакати, та плаче. Їй навіть не щастить погамувати той плач.
- Ну, ну, стривай, Ельзо, baby, come on... ти ж знаєш, діти — то завжди великий клопіт.

Живучи в Штатах, він набрався акценту й став розмовляти якось особливо, зазвичай Ельзі це навіть подобалось, та тільки не зараз, і вона не хоче, щоб її називали «*baby*».

— Ти не маєш дітей і не можеш про це знати.

— О'кей, але я — психіатр, Ельзо. Ти забула, що я — психіатр, а психіатри все знають, про все здогадуються.

Він сміється. Ті веселощі прикро її вражают, бо їй не до них, Ельза злоститься на Франсуа за ці його жарти і злиться на себе, що сама не може сміятися. Вона не повинна була телефонувати.

— Франсуа, перестань жартувати, я справді нещасна.

— Ельзо, *baby*, що коїться?

— Не називай мене «бебі»... Лора вживає наркотики, Франсуа, геройн.

— Колеться?

— Атож.

— Кепські справи, Ельзо, дуже кепські... Хочеш пораду?

— Еге ж, бо вже не знаю, на чим стою.

— Не втручайся.

— Як?

— Бережи себе. На сьогоднішній день наркомани — це безвихід. Не переймайся тим, бо інакше скрутиш собі в'язі.

— Але ж це моя доњка, я не можу махнути на неї рукою. Не бажаю цього робити.

— А скільки твоїй дочці років?

— Двадцять два.

— Вона вже не дитина. Це її життя. Не втручайся.

— Вона за два крохи від смерті.

— Звичайно. Це сумно, та подумай про себе. Мусиш стати товстошкірою, бо інакше її сама пропадеш. Даруй, що кажу тобі такі речі, але ти — тим паче не мале дівчисько. Ти здібна людина, Ельзо, ти потрібна багатьом людям, ось що має значення. На конгресі всі колеги, з якими я спілкувався, відзначили, що твоє повідомлення було найвагоміше. Твоє дослідження ентропії — геніальне, чуєш мене, геніальне! Ентропія, той зростаючий безлад, він усіх нас обступає. Ми намагаємося обмежити чи контролювати його... Зараз від тебе чекають публікації, й ти її підготуєш, саме за неї її повинна взятись.

Останній конгрес, у Сіднеї, якраз перед відпусткою... Яка мандрівка! Дорога туди, назад. Як далеко тепер Австралія... І той конгрес... Як далеко та оцінка її спостережень... далеко їхнє застосування... Усе неосяжно далеко. Хоч «далеко» — навіть не те слово; скоріше, все втрачено, загирено, занедбано, в несподіваному безладі.

— Моє повідомлення було академічне і плоске. Навіть претензійне. Я хотіла звабити ту зграю кретинів, хотіла їм показати... вже не знаю, що хотіла... В Сіднеї я кинула в море пляшку, але та пляшка була порожня!

— Ельзо, замовкни. Повторю: твоє обґрунтування ентропії — геніальне...

— Та ні, ні, термодинаміка — термодинамікою, а психіка — психікою... Те, що я зробила, — сцієнтизм, псевдонауковість, я запізнилася на століття!

— Ельзо, не заводься знову. Ми говорили про це ціле літо. Особливо захоплює те, як ти зв'язуєш ентропію, чи психічний розлад, називай, як хочеш, із секреціями гормонів. Відкриття андрофіну, як ти знаєш, дало результати, ти так гарно про це говорила.

— Щоденно відкривають нові природні субстанції, здатні впливати на функціонування організму, щодня! У що я вплутуюся, ти це хочеш сказати? Ніхто і ніколи не зможе контролювати ентропію! Нема способу передбачати її кількість і якість! Я нічого не знаю! Просто з претензіями!

— Ти в кепському гуморі! Звичайно, така прикрість. Бережи себе. Продовжуй дослідження, ти не повинна їх занедбати. Я чекаю на твою публікацію, й ти її підготуєш, нікуди не дінешся...

Ельза полишає його говорити, а сама не слухає. Якби він знов, де вона тепер. Якби знов про її розмотложені, поплямлені, засмічені папки. Якби бачив, як пішла з картотекою Жаклін... Ельза каже примирливо:

— Гаразд, Франсуа, я посплю. Так, усе обернеться на краще. Поступо. Ти теж добре спи, гарної тобі ночі. Якось зателефоную.

Але знає, що не телефонуватиме. Припиняє стосунки з цим чоловіком. Не відає, яка в цьому потреба, та впевнена, що належить так зробити.

Ельза лягає знову, випростується. Думає про дачні будиночки, що їх відпускники наймають на літо. А останнього дня метушаться, аби навести лад, усе розкладти на місця, повитирати сліди, щоб оселя була, як перед тим,— анонімна, вакантна. Ніби вичищають своє власне життя, мов крадії, запаковують його у валізи й сумки, аби сховати від інших. Поводять себе наче самозванці — місцина стає спочатку дивною, відтак чужою. Та неминуче настає хвилька, коли треба замикати двері та віконниці й виrushati в дорогу. Хатина зостається десь позаду. Там жилось, там залишилася частина пам'яті, з нею існує зв'язок. Але всьому є межа. Необхідність від'їзду — сильніша за все інше. Отож кінець.

Ельза на ліжку, а її уява — там. Одягла дорожній одяг: сірі штани, білу блузку, светр і червоні шкарпетки. Та все це — тільки видиво. Воно чимось нагадує смог, що висне над містом.

Пізніше, набагато пізніше, коли все закінчиться, Ельза пригадуватиме собі ті три дні, коли чекала на Лору, як необхідний період, як шанс. На щастя, були ті три дні! Й вона зв'язуватиме ті дні з давнім і щасливим спогадом: фурою льоду...

У своєму провінційному дитинстві вона чула розмови про те, ніби душі треба три дні, аби вийти з тіла після кончини.

... Це було під час війни, в найбільшу серпневу спеку. В хаті навпроти померла сусідка. Через вікно з салону маленька Ельза поглядала на чоловіків, які розвантажували з однокінного воза гарні димучі бруски — блоки прозорого льоду з тьмавою серединкою. Чоловіки гаками стягували їх нижче, відтак незграбним рухом прилаштовували рівноважно на плечі, підклавши джутовий мішок учтевро. Сонце так припікало, що лід танув одразу й скапував на бруківку та тротуар. Ніби плакав. Його треба було чимало. «За такої спеки тіло розкладається за декілька годин», — говорила мати. І лід носили ввесь час — од ранку до вечора.

У навощеному салоні, де пахло фіалками, куди долинав дзвіночок з крамнички, а це означало, що батьки в добром здоров'ї й торгівля йде жваво, дівчинка, зручно влаштувавшись на своєму спостережному пункті, в захистку провінційного комфорту, назирала за роботою чоловіків і уявляла собі, як заледеніла душа пані Булан якраз виходить з тіла через усі отвори. З плинном часу душа мала здійматися вгору — барвиста, мов райдуга. За три дні, у сприятливу мить, коли домовину везтимуть на цвінтар, душа назавжди покине товсті губи своєї господині, її видовжені вуха, гачкуватий ніс і пурхне до голубого раю, — Ельзі уявлялося чарівне видиво, ескортоване янголами з кришталевими голосами... Продовж усього цього часу, тих трьох днів, маленька дівчинка, зачаклована радісними метаморфозами, котрі відбувалися навпроти, не відступала од вікна...

Та, ждучи Лору, Ельза про це не згадує. Вона не знає, що попереду — три дні чекання. Не знає нічого. Не відає, де Лора.

ДЕНЬ П'ЯТИЙ

Лора з'явилася уранці п'ятого дня!

Ельза прокидається й чує шамотання. Доњка на кухні, намашує маслом бутерброд, як робила це тисячі разів.

Ранок, кухня, бутерброд, Лора!

Ельза вибігає в коридор, а тоді — до кухні. Лора сидить за столом, витягла бісквіти, масло, варення, підігріла вчоращеню каву. Вона завважує матір, але не підводить очей.

- Хліба немає?
 - Атож, нема... Я не ходила... Тебе так довго не було.
 - Довго! Ти завжди перебільшуєш. Я зайдла до приятельки, тільки й того.
 - Три дні все ж...
 - Три дні! Не може бути, тебе досі збиває різниця часових поясів. Три дні!..
- I потім, не будемо з цього починати. Ти ще візьмешся підраховувати мою відсутність, як у ліцеї... Ну що, ідемо?
- Як хочеш, усе готове. Маємо зовсім новеньке біле-блісінське авто, взяла напрокат. Купила тобі транксену. Взяла трохи грошей. Я готова.
 - Куди поїдемо?
 - Гадаю, можна податися на південь, до сонця, в якийсь готель.
 - В Екс!
 - Ні, не в Екс. Але, якщо хочеш...
 - Ні, ні, згода, на сонце, в готель... Кінчаю жерти, перевдягаюсь і ідемо...
- Ото відкідон!

Ельза слухає, Лора висловлюється незвично. Інші не стільки слова, скоріше, побудова речень, тон. Тепер у доночному голосі відчувається щось ніби насмішкувате, щось брутальне і вульгарне, а ще — нудьга. Тамтого вечора Марセルль говорив так само.

Заучування слів. Колись Ельза легко засвоювала фаховий словник. Тепер пізно.

Закінчуєчи ліцей, Ельза познайомилася з Жаком. Аби бути поряд із ним в університеті, вона почала свої психологічні студії, та швидко перервала їх, народивши Лору. На ту пору послуговувалася словником молодих мам, молодих одружених жінок. А потім, невдовзі, Жак помер. Вона поновила свої студії. Й раптом стала жити серед інших слів. Попервах навіть не наважувалась їх вимовляти, вважала, що вони їй не пасують; та згодом привичайлася до них, дарма що ті слова звучали недоладно, скидалися на комедію. Але вони наділяли владою, афішували її освіту, надавали їй іншості, вивищували. Тож Ельза вживала їх доти, аж поки здала собі справу, що вони — маска, покликана прикрити неуцтво, до того ж відлякували, а щоби показати себе добрим психологом, не досить щохвилинно вживати фахову лексику. Зараз, коли Ельза остаточно привичайлась до тих слів, то користується ними тільки у випадку крайньої потреби. Ті слова — цінне знаряддя, вона не заплямовує їх. Каже часто: «Я не хочу думати, ніби я — Діафуарус сучасності, бо почуваюсь ніяково».

Ельза остерігається жонглювати словами. Почасті саме тому стала спеціалізуватися з психології малих дітей: їхнє мовлення — таке ж складне, як і в дорослих, але вони ще не вміють прикриватися засвоєними словами. Їхнє мурмотіння часом ясніше, ніж промови батьків.

Ельза вміє чудово пристосуватись, відійти в тінь, аби зрозуміти іншого. Чезрез цю здатність повірила, що володіє надзвичайним психологічним хистом і спроможна на особливу любов. Повірила, що любить кожну дитину, що допомагає, бо йде за дитячим мисленням, переїмається ним. На консультації вона починає з того, що замовкає, аби не залякати свого пацієнта власними термінами, стає просто уважною, щоб перехопити манеру мовлення дитини, її захоплення деякими виразами, деякими графічними відтвореннями, чи навпаки, виявити складні манівці, на які подається дитинча, аби уникнути певних слів чи певних образів. Щодо тих, хто висловлювався неясно, погано артикулював, то передусім вона цікавилася їхньою мазаниною. Сама починала втручатись лише тоді, коли відчувала себе здатною розпізнати, де губиться енергія дитини, через що в дитячій голові панує той безлад. Тільки згодом вона могла вводити інші слова чи звичні вирази, просто наділені інакшим змістом, котрі проникали в дитячий мозок і, можливо, підштовхували його до поступу. Ельза вірила, що робить це з любові, — з любові до свого фаху і з любов'ю до дітей. Аж до часу, коли зіткнулася віч-на-віч з Лориним випадком... з Лориним безладом.

Того ранку, на кухні, слухаючи доноччину балаканину, через слова і мовні на вички, набуті Лорою, вона передчуває існування світу, котрий видається нестерпним. Вона не впевнена, що має доволі любові, щоб у нього ввійти, що має до

сить любові до власної доночки... Ельза вже ні в чому не впевнена. Більше собі не довіряє. Вона не знає, чому практикувала в психології з такою пристрастю. Хіба що інстинкт підказує їй не відступати, бо розум примусив би втікати чимдуж.

Інстинкт присилив Ельзу лишитись. Інстинкт і одне видиво. Образ батька, що ховався з нею недільного дня в лісосіці межі золотого дроку й ожини там, з боку Карпантра, біля липи, котра вростала в небо зеленим, майже ідеальним листяним куполом. Батько дуже добре імітував пташок, їхні трелі, туркотіння, щебет. Навчився того ще в дитинстві й завдяки вправленню, ставши дорослим, висвистував, ніби птах. Під деревом наставляв сітку з сірого тюлю, купленого в крамниці, котрий натягував між двома зсохлими гілками. Третя гілка слугувала підпоркою для пастки, ѹ до неї він прив'язував довгий мотузок, який тягся аж до їхнього сховку. Під тюлем, заздалегідь, вони мостили з гілочок щось подібне до гнізда і клали туди принаду чи опудало. Батько свистів, і на той свист прилітали пташки — синиці, щиглі, горобці — зманювані покликом, який лунав так весело. Видовище було захопливе. Вони підплигували, били крильцями, здіймали пилогу. Батько свистів безнастанку, треба було зачекати, поки їх злетиться багато, аж закишить. Але не можна зволікати, бо пташки злетять усі гуртом, навіть не відатимеш чому, і більше не повернуться. Батько знов, коли треба сіпнути. Робив це рвучко, спритно, й сітка падала. Відтак вони обое підбігали і перекладали пташок, що пищали і бились, до торби.

Ельза понад усе любила ті полювання, бо не існувало нічого смачнішого за зграйку маленьких пташок, яких вони запікали ввечері на вогні.

Ельза сідає навпроти й дивиться на Лору, яка вже не балакає, лише з несмаком жує свого бутерброда.

— Не голодна?

— Ні, та слід чогось попоїсти... Ельзо, не пильний за мною, благаю!

Лорачується зацькованою, її пориває втекти. Вже тепер не розуміє, по що прийшла сюди. Її нервус хвилювана увага матері. Вона вернулась не для цього. Лора настійливо домагається Ельзиної сили, її компетентності. Натомість бачить перед собою всього лише загнану в безвихід жінку, загнану нею. За таких умов нічого не станеться. Тож можна відразу рушати звідси геть.

Уявляє собі, що Ельза не зуміє дістатися до неї, до її світу, що вони ніколи не знайдуть одна одну, що зробила дурницю. Дорікає собі, що не повинна була просити Ельзу про допомогу.

— Не думай за мною шпикувати!

«Шпикувати!» Що це означає? Похідне від «шпик»? Ельза не впевнена, вона не знає цього слова. Й має лише секунду, може, дві, щонайбільше три, щоб усе це зв'язати докупи. Як обрати так хутко між гнівом, розумною реплікою, геніальною реплікою й уважною мовчанкою?.. З голови геть вивітрився розум, вона чинить бозна-що, імпровізує. Заплющає очі — принаймні це, принаймні заховати погляд, не показати сумніву, гніву, несмаку, що панують там. Вона ставить ногу на поперечку стільця, опирається на стіл лікtem, ковзає ним, підпирає рукою підборіддя. Ніби витягується на піску! Ніби випростується на моріжку, на килимі з соснової глици. Атож, так і є, вона лежить на пустыщі, що пахне чебрецем, вона вичікує, вдає безтурботну.

— Шпикувати... шпикувати, круто сказано, знаєш, ти кумедно говориш...

Ось, зроблено, вона відбила м'яч, абияк. Те, що відповіла, нічого не означає, та все ж відповіла, нічого не відтяла.

Лора бачить матір, що напівлежить на столі, її засмаглі руки, поцятковані рудим кисті. Вона любить цю жінку. Любить її шкіру, що вже старіє, ці осінні барви. Її мати — наче яскравий пломінець серед опалого листя початку навчально-го року.

— Твоя відпустка, як вона тобі?

— Було добре, та наприкінці вже кортіло повернулись.

Ельза розпліщає очі, дивиться на Лору. Зирить на неї пильно. Просто любов сама собою вертає назад, знову живе в її тілі, свідомості.

— Я так хотіла тебе побачити, мені тебе бракувало.

Ельза не уявляла собі, що зустріч із доношкою буде такою. Спочатку те її спання, а відтак Лора — люб'язна, як тюремні двері... Впродовж трьох днів були хвильки, коли Ельза вимріювала зворушливу зустріч і порозуміння...

Лора відчула ніжність і тепло материного погляду й розслаблюється. Можливо, їй пощастило отямитись. Вона оглядає свої сухі пальці, що мнуть бутерброд, бачить сліди уколів на передпліччі. Пригадує своє перше коління. Воно їй не давалося. Шприц був перешкодою, котру вона довго не могла подолати, він викликав опір, лякав. Лора зlostилась на себе, що така боязка, що не може ступити крок, який відрізнив би її від тих завсідників, які тільки крутилися довкола наркоти, згодом патякали про наркотичні містерії, химери і небезпеки, хоча самі ніколи не переступали тієї межі... Якась незнайома дівчина наклала Лорі джгут. Лора бачила, як голка наближається до голубої набряклой вени в заглибині ліктя, потім легенько влізає всередину, ніби кінчик ножа в масло. Дівчина всмоктала поршнем краплину крові, й Лора вгледіла, як червоні завитки поволі проникають у безбарвну рідину й та рожевіє. Лора перелякалася, можливо, навіть зробила рух, спробу руху, аби звільнитись, але дівчина не дозволила... Чекала недовго, зовсім недовго, й у ній вибухнув екстаз, потім розквітнув, наче ті японські квітки в черепашці, котра відчиняється, коли її занурюєш у воду, й показує свої скарби з шовковистого паперу. Вінчики розгортаються, виставляють напоказ свої різnobарвні пелюстки... Чарівно. За мить — ще швидше, ніж перед тим, Лора стала деревом: лагідний бриз пестив усі до найменшої її гілочки, всі до найменшого листочка. Блаженство струмувало аж до кінця найглибших, найзахованіших коренів. Утілення щастя. Було так тепло, так затишно. То був її перший кайф.

Так гарно не було вже ніколи.

Не те щоб спогад про той кайф викликав у неї бажання знову штрикнутись. А... вона не знає... не допускає навіть...

— Знаєш, я ще не остаточно вклепана, просто мушу зупинитися, бо кругляки — то пси, а я не хочу такою стати.

— Як то «пси»?

— Бо старцють, бо кругії... Облудливі торботряси.

Лора боїться собак, відколи її покусали якось в Ексі, коли була ще дитиною... Зараз вона не робить з цього драми, можна було б навіть подумати, що вони її не налякали. Однак відтоді Лора безрозсудно боїться псів...

— Ти маєш транксен?

— Так, хочеш?

— Ні, не зараз. Маю триматись. Найважче минуло.

— Що минуло?

— Найважче — перші двадцять чотири години... Важко протягом трьох днів...

Важко перший тиждень, поки... Не заважай мені...

Не говорити, не говорити. Передусім, не задавати питань. Не бути неделікатною. Не вдивлятися в неї. Чинити так, ніби нічого особливого не сталося. Ідуть у відпустку, отже — свято!

Кінець вересня, майже жовтень, вони їдуть на південь. Атож, нічого дивного: від'їжджають туди, звідки інші вже повертаються, все дуже просто. Фабрики знову працюють на повну потужність, школальні двори під час перерви знову кишають школолярами, знову переповнене метро. А вони від'їжджають, у цьому — ввесь шик. Вони — не як усі.

З самого малку Ельзине життя розмірене дзвонами, календарями, марками, датами, телефонними дзвінками, річницями, цоканням, шумами і мовчанками... ритмічним часом, який оберігає її свободу. Ельза ніколи не намагалась уникнути тих ритмів. Наполегливо й обачно вона вибудовувала серед них свій власний.

Ельза не любить війни, хоч сама руйнівниця за натурую. Тому її приваблює

розумове блукання, яке порушує внутрішній порядок, відкидає будь-які приписи, заперечує їх, може їх змінити, не атакуючи напрямкій. В Ельзі живе й двозначність: вона не любить порядку, та так само їй не до вподоби й витикатись. Отож від'їжджати тоді, коли зазвичай люди вертаються, означає виказати себе,— цього вона не полюбляє. Від'їзд на південь, наприкінці вересня, в білому авто, серед білого дня — шокуючий факт.

Лора, на противагу матері, любить провокувати, порівнювати себе з іншими. Любить вирізнятися, створювати ексцеси, побивати рекорди, бути першою чи останньою. Такі прояви багато для неї значать, вона потребує схрещувати шпаги, випробовувати себе та й інших. Від'їджати на південь, у білому авто, наприкінці вересня, серед білого дня, коли тіло накачане наркотиками, їй до смаку.

- Не можу знайти своєї улюбленої сукні...
- Якої?
- Рожевої з сірими... блакитними розводами... Ти не бачила?
- Нічого подібного не бачила. Весь одяг я випрала, випрасувала й поскладала до комоду, що був колись твоїм.
- Та гідота, те бридке шмаття — воно не моє.
- Твої речі мають бути в тебе.
- Та ні, в мене нема нічого.
- Я наклала цілу купу лахміття, понапихала в клунки, збиралася перед від'їздом віднести їх у ящик для сміття.
- Де ті клунки?
- У стінній шафі в передпокої.
- Подивлюся там.

Хата повниться від'їздом. Неспокій збурює обох жінок.

Ельза морочиться з валізами: одна для доночки, друга для неї.

В Лори — темно-зелений мішок, підготовлений для смітника й зав'язаний угорі подвійним вузлом. Добре зав'язаний.

Ельза кладе й кладе до валізи взуття й одіж, ту, що лежить стосами.

Лору дратують надто затягнені вузли.

Ельза в кімнаті, Лора в передпокої.

- Не можу розв'язати тих мішків!
- Що ж, розірви їх, візьмемо інші... Тільки не розкидай, не маю охоти знову наводити лад перед від'їздом.

Ох же ж і Ельза, любителька порядку!

Лора длубається в розпанаханих мішках. Дістає плетений светр, обмотаний панчохами... Витягає ще щось... її рухи нервові, вони перериваються, навіть не сягнувши кінця — незавершені рухи, що розкидають одяг довкола. Коли щось не піддається, Лора тягне, поки порве. Хоче знайти ту сукню, хай там що, горлає:

- Ти вже що-небудь викидала?
- Ні одежинки.

Лора аж скімлить. З купи лахміття тхне, сморід шириться, дістає аж до Ельзи. Як першого дня: відгонить блювотиною, горілим, задушливим, смердотою, чимось ідким укупі з ладаном, сандалом, пачулі та «шанеллю № 5»... Лора жила серед цього сопуху протягом тижнів, він її не дратує, для неї це нормальні запахи. Добре, хоч так, принаймні не тхне «Аяксом».

Ельза спакувала речі. Тепер, стоячи в передпокої, дивиться на доночку, которая не вчула її приходу. Ельза не впізнає її. Це Лорине тіло, її обличчя, вона знає найдрібніші деталі її рис, рухи, спосіб затоптування взуття — все це впізнає, та однак не впізнає своєї доночки. Відбулася підміна — та дівчина, що метушиться під виглядом Лори, не її дочка.

П'ять днів тому, в напівтемряві, дивлячись на свою спалюжену оселю, Ельза збагнула, що не може туди не ввійти, нині вона знає, що не може уникнути мандрівки з цією незнайомкою.

Вона пасе Лору очима, помічає на тілі, в її виразах купу прикмет, яких ніколи не завважувала, й нерозсудливо думає, що Лора — причинна, що в ній сидить біс, що біс усе ж існує. Ця думка нестерпна. Ельза нестерпна сама собі з такою думкою в голові. Це неприпустима регресія, зведення нанівець усього, що вона досі зробила, аби стати відповідальною, життєздатною і компетентною. Однак переконана, що дідько існує, не щезає, бо тільки абсолютне зло могло аж так змінити доњку. Ельза виривається з цього абсурду, тільки коли після напруження всіх сил у ній зринає почуття: «Я ненавиджу геройн!» Реальність ненависті така очевидна, що вона чіпляється за неї, ніби за буй у морі. Ельза ніколи не знала за собою такого сильного і такого злого почуття. «Я ненавиджу геройн».

Упродовж п'яти днів ця жінка переживає виснажливі руйнації, бо те, що з нею котиться, її приголомшує, та однак видається, ніби внутрішньо вона готувалася до цього, ніби мала в собі зарезервоване місце, така місцина малася і в Лори, була вона в хаті. Ніби від початку все приготовлене і для цього від'їзду, і для цього пекла!..

Єдино, чому вона не втрачає голови, однісінка річ, котра забезпечує безперервність того, що пережила й чим починає жити,— це зв'язок, що єднає її та Лору. Зв'язок свіжий і надгнилий, міцний і ослаблений, софістичний і архаїчний. Шворка, що тягнеться від її утроби до Лориної й яка, однак, ні одній з них не належить.

НІЧ ЛОМКИ

«Я ненавиджу геройн, ненавиджу наркоту!»

Це ніч, ще одна ніч.

Від часу повернення з відпустки Ельзині ночі — зжумлені, довгі, важливі. Дуже важливі. Важливіші, ніж звичайно. Однак, як завше, темно надворі й так само темно всередині. Вряди-годи, десь-не-десь, у якомусь домі застається запаленою одненька лампа, ніби сигнальний вогонь. Пітьма безлюдна й водночас повна кишиння — все уподібнюється. Та не для Ельзи, вона живе у великому сум'яті, час минає, а про якісь часові межі, втому, сон, неспання питання не стоїть, звичок не існує, вона розгубила їх. Для неї залишився реальністю лише час смерті та народження — час, що не ділиться, не стирається.

Ця ніч — ніч їхнього приїзду в Йєр, до знайомого Ельзі готелю.

У Парижі, протягом тих трьох днів чекання, коли думала, як викраде Лору (Ельза могла згодитися на цей від'їзд, тільки трактуючи його як насильницьке викрадення: має вирвати доњку в божевільного та компанії, в наркотиків...), то гадала, що в цьому готелі все налагодиться,— тут така незрівнянна краса.

Готель «Берегова скеля» височів на стрімчаку серед червоних бескидів. Біля його підніжжя, серед какофонії брил, наступають один на одного палісадники, утворюючи альтанки з моху й хвої, посередині часто з джерелом і лататтям лілій або розчепіреним пучком папірусу. Руді стежки оббігають скелю, зигзагами ведуть легким, хоч і крутым схилом. Цей неминучий, майже вертикальний узвіз до моря — заразом підлісок із засіяних вітром евкаліптів і морських сосен, які прориваються з-під ріні. Прямі стовбури цих дерев і сплетіння їхніх гілок утворюють мереживну покрівлю — все це разом нагадує щось подібне до руїн монастиря, відкритого на суходіл і на море. Дух водоростей і гумусу виповнює повітря. А ще в кожному просвіті між стовбурами та скелями, щоразу, коли підводиш голову, щокрок, щойно відвідеш очі від крутезного плаю, прозирає обіцянка купання.

Купання, плавання.

Лора тут оживе, Ельза цього певна.

Вона передбачала, що на цю пору року готель буде незаселений чи майже «не-

заселений. І коли декілька годин тому вони приїхали, Ельза пересвідчилася, що розрахунок правильний: вони будуть тут безмаль самі. Отож їм велось як-найліпше.

Тієї ночі, під час кожного передиху, замість відпочивати, Ельза наново долає подумки дорогу з Парижа до Йєра. Поновлює в пам'яті кожну часинку, ніби сорок два роки її життя зводилися до цих кількох годин, мовби, крім них, вона нічого більше не знала. Безнастінно, щоразу, коли криза наче минає, Ельза вертає думкою до мандрівки: дорога, зупинки, розмови, мовчанки, краєвиди... Щоразу зринають нові подробиці, цінність має все. Ельза згадує, як, щойно поклавши в кімнаті валізи, потягla Лору між каміння та дерева, туди, вниз, до глибокої спокійної води, як Лора тримтіда, хоча стояла тепла днина, як, замість освітитися червоними відблисками заходу сонця, її обличчя затъмарилось, як, замість роздягтись і поплавати, Лора закуталась у свій старенький светр, як вона, Ельза, зрештою віднесла це до неприйнятних проявів прикрого доньчиного характеру, її вередливої вдачі...

Щоб Лора не поранилася, наштовхуючись на все її падаючи, Ельза чіпляється за неї, приkleївшись до доньчиного тіла. Конвульсії такі сильні, що кидають їх обох то на підлогу, то до стіни, то впоперек матраца. Часом Ельза не встигає схопити Лору, тоді чіпляється за будь-що: хапає руку, ногу, плече, стегно,— та все це знову випорськує, не піддається. Коли б тільки не розбилася собі голови! Ельзу зносить потоком страждання, розгнузданим струменем Лориних мук. То Ельза пізніше згадає, що вони були голі, бо в тій штурханині їхнє вбрання порвалось і, на довершення, не мали іншої одежі. Та на часі вона про це не думає. Не надає ваги... На початку ночі, коли почалася криза, коли довгий білий халат спочатку тріснув, відтак розлізся на пасма, Ельза побачила насамперед не Лорину голизну, а сотні слідів од уколів уздовж траекторій вен. Безліку червоних, рожевих, блідо-рожевих цяточек. Роз'ятрені укуси. Малесенькі гнійні вічка. Вічка серозної рідини. Кору. Куприк. Скрізь — на руках, ногах, з внутрішнього боку стегон. Її, Ельзу, це видовище пронизало наскрізь — пронизало серце, мозок, нутрощі. Вона розуміє, чому Лора не роздягалась перед нею — ні в Парижі, того першого вечора, ні тут, щойно, аби зануритись у воду. Вона скидалася на окаянних ляльок, проштриканіх шпильками.

Коли вони верталися з моря, Лорин настрій був такий нікудишній, що Ельза вирішила вечеряти в номері. Замовила шинку по-пармськи і шатонеф-дюпап, щоб покращити доньчин душевний лад, бо та все це полюбляла. Однак Лора ні до чого навіть не торкнулась. На кінчику виделки піднесла шматочок шинки, відкусила трішечки і потім жувала, жувала, ніби то була не шинка, а шмат картону. Ельза дивилась на неї її вела подумки підрахунки: все це коштувало чималу копійку, а вона не любила тринькати. Її настрій теж зіпсуувався; було досить цієї комедії, терпець урвавсь. Та вона промовчала, замість нарікати, як кожна мати родини, мовляв, ця мандрівка влетить мені в копієчку... Я жертвую заради тебе життям, могла б хоч істи чи бодай подякувати. Вона нічого не сказала. Вони обляглися. Ельза вимкнула свою лампу, Лора — свою. Ельза намагалася вгамувати нерви, заснути. Дев'ять годин була за кермом на дорозі, загаченій вантажівками, і чулася втомленою.

У безлюдному готелі, в тиші кімнати відлунював кожен рух, найменший шепрех. Лора безнастінно ворушилась. Ельза пробурчала:

— Ввімкни світло, почитай. Якщо не можеш спати, дай мені відпочити, я більше не можу.

— Я не годна заснути.

— Тоді говори, побалакаємо. Чому ти так тлумишся?

— Дай мені транксен.

Ельза вже й не думала про транксен! Вона підводиться, риється в сумці, йде по склянку води, дає Лорі маленьку білу пігулку. Ельза сідає на доньчине ліжко і бере її руки в свої. Вона говоритиме з нею, поки транксен подіє. Це не довго. Лорина рука — ніби мишка, вона без упину тримтить. Тіло наче лихоманить: по

ньому блискавкою перебігають спазми. Ельза відчуває під шкірою приливи. Мало-помалу усвідомлює, що таке діється не тільки з кистю, але й з усією рукою, торсом — усім тілом. Наелектризоване все тіло. Ельза ніколи не бачила чогось подібного.

- Що з тобою, Лоро, що, скажи?
- У мене ломка, мені боляче!
- Як це «ломка»? Ти казала, що найважчі перші двадцять чотири години. Тобі має бути ліпше, найважче — позаду.
- Я штрикнулася ще разок.
- Коли?
- У вбиральні, на станції обслуговування, по сніданку, коли ти заправляла машину.
- ... Отож починається перший день!

Коли Лора вимовила «так», можна було подумати, ніби вона виштовхнула з себе все повітря, той звук нагадував ревіння локомотива, що випускає пару,— цілком незбагнений шум. Кисть, яку тримала Ельза, вислизнула, рука в один мент метнулася прямовись, а відтак, падаючи, жахливо вдарилася об бильце ліжка. Невже Лора розтрощила собі руку?..

- Тобі боляче?

Замість відповісти Лора стала робити якісь безладні рухи, схожі на конвульсії посмикування чи хвищання. В очах стояв великий переляк, вона зціпила щелепи, аж заскрготали зуби. В її погляді застигли слова, але жодне з них не злітало з вуст. А далі рухи множилися — розлогі, істеричні, марні, вони наштовхувались на меблі та предмети, все спустошуючи.

Ельзі здається, що в доњки напад епілепсії. Невже справді епілепсійна криза? Вона намагається втримати доњчині ноги, руки, та марно. Водночас каже собі, що то не епілепсія, хоч схоже, бо Лора свідома того, що з нею діється. Тоді що це? Ельза бере доњку в оберемок, знерухомлює її ноги, стиснувши їх своїми, а тулууб притискає з усіх сил.

- Де тебе болить, Лоро? .
- Скрізь!.. Ти не можеш собі уявити, як болить!.. Дай мені транксен. Два, вони сказали — двічі по дві пігулки!.. Швидко!

Два маленькі білі гудзички. Дивлячись, як Лора їх ковтає, Ельза думає, що цим можна вбити коня. Однак, здається, вони ніяк не подіяли на її доњку, хоч та — лише шкіра та кості.

Ось уже декілька місяців, точніше впродовж майже цілого року, відколи почала редагувати своє повідомлення для виступу на Сіднейському конгресі, Ельзу не покидала думка про свою недостатню обізнаність. Що далі вона заглиблювалась у результати своїх спостережень, то більше констатувала: її необізнаність — величезна. Вона відхиляла цю думку, переконувала себе, що заповнить прогалини, дізнається більше. Та з плинном часу знову відкривала неуцтво інших дослідників — метрів, тих, які вважали, ніби знають усе. Вона не хотіла з цим змиритися, мала себе за претензійну та ледачу.

Котрогось дня, коли набридала запитаннями професорові Греф'є, той сказав їй: «Послухай, не сонце перебуває в нашій системі, а ми — в його, ми не вміємо приборкати всієї енергії. Неможливо обернути безлад на порядок. Несила».

Цієї ночі Ельза розуміє, що знання, які має, не допоможуть їй контролювати енергію, котра збуджує Лору, це уявляється їй неможливим. Вона знає всякий непотріб. Цієї ночі, нагло, не має жодної певності, опріч очевидності доњчиних страждань. Розлітаються в порох усікі знання. Все, що знала вона про транксен, усе, що знала про тіло, психологію, епілепсію, волю, безлад, божевілля, нічого не варте. Нічогісінько. Ельза з жахом наштовхується на щось несподіване — на інше життя. І зненацька спокуса втекти, яка в ті дні нахлинала на неї не раз, полішає її, бо невідповідність, яка її омиває, є реальністю, вона існує, вагома, видима, вона нав'язує себе, а все решта не витримує ніякої критики. Незбагненне Лорине страждання — ось очевидність, єдиний беззаперечний факт.

Ельза притисла доњку до ліжка, її тіло відтворює криву Лориного тіла. Її вуста — біля Лориного вуха. Ельза безнастанно пошепки до неї балакає. Сама не відає, що каже, щось мурмоче, щось бубонить — існує тільки для Лори.

- Минула година, як ти ковтнула транксен, тобі полегшало?
- Ні, нітрохи. Навпаки, мене знову ламає. Дай мені ще, будь ласка!

Ще дві білі маленькі пігулки. Ельза озирає кощаве голе тіло, котре тримає в руках, завважує важкість артикуляції, оглядає торс, коліна, лікті, скелет, що виступає з-під поколотої шкіри... картинки з бійні. Чому транксен не пригнічує? Чого мене вчили? На що годяться набуті мною знання? Чи не я сама зараз убиваю її, свою доньку?

Смерть тут, під виглядом пілюль транксену. Лора просить, Ельза дає. Одну, потім дві, далі знову дві, а відтак... Бо Ельза не знає, що робити; дає пілюлі, адже більше нічого не може дати. Їй би мати якусь ідею, діагноз, план дій, та вона нічого цього не має. Її донька живе в реальності, котру Ельза не розуміє, Лора її просто терпить. Поневолене тіло дитини веде танець. Якби Ельза почула, що Лорин голос просить у неї миш'яку, вона дала б. Дала б! Вона усвідомлює цю небезпеку й навіть мимоволі підводиться, викидає решту транксену в унітаз і спускає воду. Позбулася своєї єдиної зброї, це додає їй сил, тоді як гадалось, що вони вичерпалися. Вона вертається до Лори, знову випростується біля неї, далі бере в свої обійми, міцно стискає, як робила всеніку ніч, говорить їй до вуха:

— Я щойно викинула транксен. Не можу давати його тобі ще і ще, не хочу більше нічого тобі давати. Не бажаю тебе вбивати.

Западає мовчанка, ніби ці слова не проникають у Лорину свідомість. Однак вона їх почула, Ельза певна. Й ось раптом:

— Я плюю на смерть! Плюю! Не хочу мучитись, ось усе, чого хочу. Розуміш, Ельзо?

- Розумію. Та я не бажаю далі давати тобі ті пілюлі, будучи в невіданні.
- В невіданні чого?
- В невіданні, куди вони можуть завести, яка максимальна доза.

— «Максимальна доза», «максимальна доза»! Та це не вкладається в голові! Ти розуміш, що вчинила?! Що зі мною буде тепер? Мені треба заспокійливе, сильнодіюче заспокійливе.

— Транксен-50 — сильний, навіть дуже сильний препарат, ти його прийняла вже занадто... Зрештою, мучишся менше. Ми можемо побалакати, досі це було неможливо. Ти чуєшся ліпше.

— Відразу видко, що ти не в моїй шкурі! Я мучусь, мучуся, це так жахливо! Потребую чогось. Піди по морфін!

— Постривай, Лоро, я — не лікар, я не можу просто так купити морфін.

— Вони тебе знають, у Парижі тобі дають усе, що бажаєш.

— У Парижі, в моєму кварталі, бо вони знають, хто я за фахом, і я щоразу приношу їм через добу рецепт, але не тут.

- Піди. Ти маєш ім'я. Тебе знають.
- Та ні, Лоро, тут мене не знають.
- Ти не хочеш мені допомогти!
- Якби не хотіла, то не була б тут. Але я не хочу й далі давати тобі ліки, не знаючи, що роблю.
- Тільки морфін може принести мені полегшу.

Лора не грішить недобросовісністю, вона не бреше, не грає комедії. Лора має два голоси! Вона одержима. Тепер Ельза розуміє, що означає те слово «уклепана». Вона вже знає, що таке бути «уклепаною». Це щось катанинське! Їй здається, ніби слухає мову доньки, та насправді чує голос геройну. Саме так, то говорить не Лора, а геройн, що взяв собі Лорин голос, це геройн хоче морфіну. А вона, Ельза, не знає, що має йому відповісти. Те, що вона знає про геройн, про цей порошок, не допомагає їй вести з ним розмову... Яке божевілля! Вона не знає більше, що й сказати... А таки мовить:

— Можемо вдатися до лікарні.

— Тільки не це, не лікарня! Ніколи. Присягнися, що ти мене ніколи не відправиш до лікарні. Зарічися. Зрештою, я не дамся.

— Послухай-но, Лоро, якщо це триватиме, я не бачу іншого виходу.

— Цього не буде ніколи-ніколи. Я линяю звідси!

Вона скоплюється й у цьому розгардіяші, на який перетворився номер, нишпорить, збирає свої речі. Все тут уперемішку — простирадла, подушки, покри-

вала, одяг, таця з вечерею, розпахнуті валізи... Меблі стоять навскоси, нічник перекинутий і його абажур розбився. Ельза думає, що тут тепер так, як було вдома в день її приїзду... Лора шаленіє в цьому гармидері неймовірно енергійно. Вона гола, венозна система виступає на її худющому тілі, ніби кордони географії мук. Карта пекла! Й Ельза наново згадує про жертовних ляльок, про ті карнавальні скелети.

— Послухай-но. Маю друга дитинства, він працює в Марселі психіатром. Можу йому зателефонувати. Або можемо поїхати в Екс, до моїх батьків.

Цілу ніч вона мізкувала: хто міг би їй допомогти? Хто міг би стати в пригоді? Хто міг би хоч на п'ять хвилин заступити її?

Лора зупинилась.

— Гаразд, згода, телефонуй до того твого приятеля-психіатра.

ЛОРИНЕ ТІЛО

Марсель. Цілісінський день насичена пиллюкою спека проникає крізь відчинені вікна з ревінням клаксонів, вибуhamи голосів, паошами всіляких варив. Велике середземноморське місто, добре знайоме Ельзі,— тут як на долоні. Однак вона стала йому чужинкою. Всякий гуркіт, кожен спалах світла тільки підкреслює ту дивну відстань, яка відокремлює її воднораз від того, що вона знала, і від того, чого ще не відає.

Протягом дня Ельзі раз у раз видавалося, що вони не здолають цієї біди самотуж. Вона вважала, що настав час силоміць відвезти Лору до лікарні. Пrijатель-психіатр казав:

— Розумієш, окрім транксену, що ти вже дала їй уночі, я приписав на день дозу транквілізаторів, яку призначають буйним хворим. За нормальних обставин Лора мала б упокоритись, та все це, здається, ніяк на неї не подіяло.

Лора не переставала просторікувати, заводила мову про морфін, що нібито єдино міг би їй зарадити. Пrijатель втручився в суперечку:

— Лоро, єдине, чого ти бажаєш, так то геройн. Усвідом це, прошу тебе. Якщо ти цього не свідома, то твоє тіло само тебе видає. А я не хочу заспокоювати тебе морфіном, бо він — похідний опію так само, як геройн, як метадон... це старий як світ спосіб. Давніше людей витягували з опію, призвичаючи їх до морфіну. Надалі вони переставали бути опіоманами, та ставали морфіноманами... Ти хочеш звідти відратися чи ні?

— Хочу... та морфін — то майже ніщо порівняно з геройном. Я вколоюся разочок на ваших очах, зроблю легенький укол, і це мене заспокоїть. Я не закинусь, просто вгамуюся, та й годі.

Нарешті все скінчилося, Лора спить.

Коли вона остаточно збегнула, що не отримає морфіну, то витяглася і, переможена, заплюща очі.

Ельза сіла поруч, поклала руку доњці на чоло, попестила скроні, відчула, як спазми порідшли, а згодом згасли. Підземні поштовхи вщухли.

Пrijатель довго дивився на них, а відтак пішов у душ.

Ельза слухає хлюпотіння води і відчуває полегшу — це нагадує клекіт бурі. Потім приятель заходить до сусідньої кімнати й умикає лампу. Прямокутник світла проникає крізь прочинені двері й лягає до Ельзиних ніг. Пrijатель мовить, не рухається, та вона знає, що він пильно стежить за всім, що вона робить.

Колись, дуже-дуже давно, в пору прощання з дитинством, коли ходили до одного ліцею, вони були закохані одне в одного. Чи, радше, подивовані обоє, відкривши для себе кохання... Та потім вона зустріла Жака...

Ельза тихенько говорить, вона переконана, що він слухає:

— Життя — химерна річ, га?

Відповідь долинає відразу:

— Еге ж... вона спить?

— Міцно, вона така виснажена.

— Тоді, гайда, поблукаемо.

Вони говорять. Говорять про наркотики. Говорять про Лору. Про їхній фах. Вони знають, що й як. Він у курсі Ельзиних праць. Захоплений ними. Здебільшого мовить він. Упродовж того часу Ельза дивиться на нього, в його очі, на те, як він сидить у кріслі, на його руки. Кохання бринить між ними спогадами,— зниклими, безповоротно втраченим скарбом, але воно там, серед спокою усього, що також уже сягнуло свого кінця. Це навіює душевний лад.

Учені слова, ті, що вимовляє вона, так само як той чоловік, видаються їй то мурмотінням, то завченим текстом, то чимось монотонним, то бриднею, а то колисковою. Ельза гадає, що надто втомлена для серйозної розмови. Вона більше не може, піде ляже коло Лори.

Наступного дня Ельза не подивувалася з того, де вона, бачачи Лору, такою, як перше,— покорену сном. Вона знає, що вони в Марселі. Картинки з переддня не покидали її цілу ніч, перепліталися зі снами в одне.

Поруч неї, долі, лежать книжки, які вона взяла в приятеля вчора ввечері, заки влягтись біля Лори. Книжка про психіку, психологію, психіатрію, психоаналіз. Ельза дивиться на них і відає, що не розгорне їх ані тепер, ані згодом. Вона знає їх напам'ять, напам'ять — усім серцем. Та знає й те, що вони не можуть більше її допомогти, бо мусить піднятися над ними. Не відає, звідки це знає, та знає. Абстракція...

В голові вертиться думка: «Я Є ДЕСЬ-ІНДЕ, Я Є ПОТИМ», але їй не щастить зупинитись на «Я Є», вона чіпляється за «ДЕСЬ-ІНДЕ», «ПОТИМ», які також вислизують, бо їм бракує основного — «Я Є». Суцільна абстракція. Геройн абстрагував Ельзу. Вона у ваганні, вона не знає, чи зведеться коли на ноги. Та це її не хвилює, важливо не це. Важить, що...

Ельза — самітниця. Вона не стала нею, вона нею завжди була.

Ельзині батьки — люди мовчазні, хоч і ширі. Вони тримають крамничку жіночої та чоловічої білизни в Екс-ан-Провансі. Їм ведеться незле. Мешкають у квартирі над крамничкою, Ельза там народилася. Світла оселя, без історій та драм, у центрі містечка. Спальні кімнати виходять вікнами на садок, де росте та-кий великий платан, що там не може рости ніщо інше: він займає ввесь обшир. На зиму платан скидає листя, дитиною Ельза бачила під ними гладку землю, то тут, то там пориту зелено-сірим корінням, яке скидалось на змій. Вона любила колись і досі любить те все: хатку, крамничку, платан, батька, матір — ніхто її цього не позбавив, усе це в неї є й тепер. Просто бачить батьків рідко, тільки під час вітальних візитів. Раз на місяць пише листи. Вони телефонують одні однім у випадку чиєїсь кончини чи народження, екзамену, планів на відпустку, аби підтримувати родинні стосунки, та й годі. Якогось дня ці взаємини перерве смерть, так мусить бути: батьки вже в літах.

Смерть Лори — річ ненормальна!

Якщо Лорина смерть удереться в життя Ельзи, то настане хаос. Треба спочатку самій витримати випробування, відкрити дорогу. Як при перших кроках: «Не бійся, мої руки по обидва боки, нумо, лише крочик, не бійся». Як при народженні: «Не бійся, ось мої стегна по обидва боки, не бійся, нумо, ще одна потуга...»

Якщо не пережив смерті батьків... то ніяк не можеш уявити собі смерть власної дитини, це нестерпно і немислимо!

Лора вживає наркотики. Лора може померти. Вона, Ельза, усвідомлює, що досить одного зайвого уколу... А ще знає, що Жак мертвий і що йому, Жакові, знайома та дорога... Тож Ельза боїться Жака, Жакового присуду; вона не може віддати йому доньки у такому стані... Ця потайна думка, що тлумиться в голові,— негідна, ідіотська думка. Вона не приймає її, відштовхує розумом, та бракне сил відкинути зовсім. Ельза не може її передужити. Вже не годна думати, здатна лише уявляти всілякі сценки.

Працює тільки уява, короткі кадри, кліше, котрі мотивують уяву чи глушать. І цілими сюжетами нахлинають дитячі спогади.

Ельза частенько переноситься подумки до Екса, у свою дитячу кімнатку. Ту-

ди, де інколи можна було почути дзижчання бджоли з вантажем липового нектару. Стоїть червень, пора переходу з класу в клас. Ельза отримує задоволення від навчання, від гармонії, що існує між книжками, по котрих вона вчитися, тішиться й платаном, що заглядає у відчинене вікно. Для неї не існує «зовні» й «усередині» — сторінок і листків, стін і неба. Є знання, воно охоплює все. А відтак ще є дзвіночок у крамничці, що долинає мовби звідкись іздалеку, знизу, щоразу, коли заходить клієнт. Знання буде не таке яскраве, якщо не відлунюватиме дзвінок у пообідньому спокої котрогось четверга.

Інколи ще згадується зима; Ельза — в крамничці, біля каси, в кутку. Зайшли три пані. Одна розглядає панчохи, які їй показує мати, ще одною, що бажає купити комбінацію, опікується батько, а третя чекає черги. Батько у вовняному брунатному костюмі, в білій сорочці зі штивним комірцем і чорною краваткою. Надворі дощить. З поставлених при порозі парасоль клієнток скрапує вода. Батько точними завченими рухами демонструє верх і спід гарнітурів. Стиснувши кулак, напинає ним виточку для грудей, розчепірює пальці, аби підкреслити красу мережива, його прозорість. Ельзі не подобається, коли батько це робить, вона відводить очі, позирає на матір, на парасольки чи на вулицю, що видніє за шибою вітрини.

А ось згодом вона, ще зовсім юна, з Жаком. Він забажав купити «парашути», та коли аптекарка спітала його про тип та розмір, не зумів відповісти. Натомість узявся знітом і вискочив з аптеки, ніби там спалахнула пожежа. Тоді аптекарка байдужим професійним оком поглянула на Ельзу і запітала: а панна знає тип і розмір? Ельза промимрила: «Здається, здається...» Й теж вийшла. На неї напав регіт. Геть розгублений Жак чатував оддалік на тротуарі. «Я телепень». — «І я теж — через тебе. Нашо тобі ті «парашути»?» — «А якщо буде дитина, Ельзо?!» — «То матимеш її, як усі». Вона була не проти, аби завести дитину. Ельза добре знала, що якогось дня це станеться.

Деколи, найчастіше в червні або вересні, в Сент-Марі-де-ля-Мер Ельза, ще дитиною, поринала у хвилі. Вона приходила на пляж із батьками. То були родинні пікніки.

Частенько дули сильні вітри. Малося так прилаштувати парасоль, аби вітрясъко не відніс його кудись. Одного дня різкий порив буревію на очах в Ельзи вирвав парасоль з піску і погнав уздовж пляжу, ніби зелене феєрверкове сонце, та так, що батько, котрий хоч і бігав швидко, не міг його наздогнати. Парасоль угамувавсь у хвілях, що якусь часину ще жонглювали ним.

У такі дні прибій гуркотів, та так громовито, що Ельза не чула батька й матір, які застерігали її бути обачною. Вона просто знала, що вони викрикують, бачила, як вони махають руками, як широко роззявляються їхні роти, десь-то вигукуючи: «Не запливай далеко! Будь уважна! Повертайся!» Слів справді не було чути, та Ельза, щиро кажучи, й не хотіла нічого чути. Її вуха переповнював клекіт бурунів, які пожирали один одного, бо припливи одних розбивались об відпліви інших. Клекотіло у вухах, та й ніс, очі, шкіра теж були повні водяного пилу й вітру... Шкіра між пальцями та стегнами, шкіра на потилиці, на плечах і на сідницях, шкіра на животі — вся була наче лакована, її хльостав північний буревій. Величезне чисте сонце прямовисно кидало на неї пекучий погляд. Блакить неба була абсолютною, не видніло ні хмаринки. Середземне море, жовто-зелене в глибинах, які воно спінювало і перемішувало на своїх хвілях, було вкрите гострими намистинками, й вони кололи Ельзині ноги, коли вона заходила далі й далі в море. Ельза не вміла опиратися красі того збудження, з яким хотіла розважатись. Гратися, тільки гратись — не тонути, не вмерти. Вона усвідомлювала, до якого ризику вдається.

Аби побавитись, Ельза мала зайти ще глибше, щоб вода сягала літок, колін, навіть стегон. І з кожним кроком дно втікало, пісок, несений у море відпливом, теж утікав із-під ніг, пальці тепер чіплялися лише за воду. Ельза втрачала рівновагу. Спотикалась. Але все ж сяк-так простувала далі плинними ковзанками, аж поки черговий прибій скористається з її нестійкості. Тоді, втягнута в коловорот хвилі, кручена в тому водяному вирі, що нісся назустріч власному вибуху, Ель-

за не знала вже, де гора, де низ, де море, де небо. Засліплений, приглушеній, їй спадало на гадку, що вона забрела надто далеко, що ніколи вже не вийде з цього нурту, в якому втратила вагу, розміри і який ось-ось затягне її в найглибші глибини підводних безодень. А відтак на неї зненацька звалювавсь удар і тіло наштовхувалося на земну твердь. Саме тоді, коли вона була на останньому подиху! Ельза це мала стати міцно на ноги, опертись відпливові хвили, в яких була загубилася, бо інакше її накрив би з головою наступний вал, який уже накочувався і якому вона повинна протистояти...

Вранці, в Марселі, розплющивши очі, Ельза пригадала собі в подробицях те задоволення, що його відчувала дитиною, коли наражалася на небезпеку.

Лора поворушилася, лягла на спину. Вві сні несвідомим різким рухом відкинула ногу, вдаривши матір, що була замріялась. Тривога відразу повернулася, вносячи безлад в Ельзині образи. Лорине тіло!

Наркотики, тінь смерті, надають Ельзиному минулому, котре вона щойно пережила, символічного значення. Те минуле сягнуло кінця, воно більше її не напчує, ніби вона вже мертвa. Віднині для Ельзи є час «до наркотиків» і час «після наркотиків». Інциденти й нещасні випадки минулого відчіпляються од усе ж безперервної плинності її життя, відокремлені одні від одних, зі своїм сенсом, стають простими сигналами, які слугують орієнтирами на майданчику переднього знання. Вони приводять Ельзу до загадки: до Лориного тіла!

Дощить. Я прогаяла паризький потяг. Найближчий — за п'ятдесят п'ять хвилин. Краще лишитися тут, на пероні, ніж повернутися до батьків. Вони повторили б мені зайвий раз, що в тому стані, в якому перебуваю, — на п'ятому чи майже п'ятым місяці вагітності — було б краще, якби я перебула в них аж до пологів. Так, ніби не існувало Жака! Ніби не існувало нашого подружжя! Хоч вони поважають Жака, та, на їхню думку, не можна чекати дитину в кімнаті служниці в тринадцятому окрузі... Я не люблю завдавати ім прикроців, але задихаюсь від їхньої уваги.

Ельза купує «жалюгідну газетку» — так Жак іменує деякі тижневики. Хоч це не заважає йому все ж почитувати їх потайки... В чекальні нема нікогісінько, Ельза всідається на лаві біля величезного, на всю стіну, вікна, звідки проглядається безлюдний перон під дощем, потяг на відлеглій колії, а ще далі — окремий вагон, яким струмує вода; кукси його буфера ладні стикуватися з будь-чим, навіть з порожнявою. Ельза з малечкою любила слабке, розмите освітлення вокзалів. Поїхати. Приїхати. Проминути.

Тепер вона тут проїздом. Заледве рік тому мешкала в цьому місті, на вулиці, в будиночку, в кімнаті цього містечка, а решта світу була десь-інде; сьогодні Ельза тут проїздом. Як хутко все минає. Як неважко стати дорослою. Вона була вже повірила, що це відбувається складніше. Мало-помалу батьки теж звикнуть до розлуки, і для них це буде так само просто, як для Ельзи. Бодай би сталося саме так, аби вони не відчули себе нещасними. Вона ж їх так любить.

Ельза випростує ноги на противлежну лаву, кладе їх на «жалюгідну газетку», яку розгортає, аби не забруднити лаву. Прочитає її пізніше. Ельза дивиться, як падає дощ, дивиться на сталь рейок, на справді нескінченну паралель їхніх напруженіх хребтів, уявляє собі незліченні ланки, величезне сплетіння колій, яке веде потяги повсюдно, — до спеки і холодів, перетинаючи міста, пустелі... тисячі тупикових упорів уздовж берегів, океанських узбережж. Порти, кораблі, перевантажування... Вона відпочиває, кожна клітинка її тіла невимушено віддається життю, в якомучується так зручно.

Ельза з собою в повній гармонії. Так триває довгенько. Аж поки тихесенько, та виразно, коли вона ще перебуває в тому забутті, одне відчуття змушує її сконцентруватися. Шерех, пасаж, легесенські блакитні санчата перетнули її нутро, в самих глибинах тіла. Поворушилася дитина! Вперше! Ельза здогадалася: ніхто інший не міг ворушипитися, тільки дитя. Тепер вони — вже не ідея, не припущення, не потовстіння, не майбутнє. Дитина вже живе в Ельзиній утробі. Тіло в тілі. Чужинець у її інтимному затишку. Хтось, хто ворушипитися, заки вона відпочиває. Ельзачується щасливою, очі набрякають слізою. З страхом, з цікавістю, з

надію вона кладе руки на живіт, ледь-ледь... Насилу осмілоється доторкнутися до власного живота. Не чути нічого, дитина більше не рухається. Дитина теж спочиває! Ельза знову споглядає дош, але в її погляді тепер живе ще один погляд. Інші очі в Ельзиних очах. Інша утроба в її власній. Дитина тут теж проїздом, як і вона, вони вкупі.

Ельза підводиться. Йде до телефонної кабіни. Зачиняється в ній. Чується напрочуд радісною і мудрою. Телефонує батькам. «Алло, це Ельза... Все гаразд, усе якнайліпше, та мій потяг запізнюються, тож я скористалася нагодою, щоб вас іще раз нашвидку привітати... Все, закінчу, а то й тепер прогаю».

Ельза нічого не розповіла. Так і не сказала батькам, що дитина поворушилася. Зачекала, поки та зарухається помітніше, аби сказати про це Жакові. Чекала доти, аж поки не змогла більше приховувати тієї своєї таємниці.

Лорине тіло!

Своєрідність цього тіла, Лориного тіла! Стільки місяців прожило тіло в тілі, коли ми навіть не бачились, коли вона не знала про мене нічого, крім моїх тельбухів, і я не відала про неї нічого, крім форми її спинки, которую намацуvala руками крізь власну шкіру... Ба, ми знали одна про одну ще дещо: наши ритми.

А Лорине народження! Мое заціпеніння, коли я збагнула, що немовля і мое тіло вирішили з цим станом покінчiti, що для них наспіла пора. Вони намагалися досягти звільнення у спосіб, з яким я не мирилася. Щодо мене, то я хотіла привести свою дитину на світ у ритмі власного бажання, а не за їхнім ритмом, який не зважав на мої муки. Їхній ритм був істеричний, пароксизматичний!

— Розслабтеся, пані Лаббе, не напружуєтесь. Розслабте стегна. Увага, тепер виштовхувальний спазм... Нумо! Видихніть. Удихніть. Тужтесь! Тужтесь, тужтесь, тужтесь, тужтесь!.. Добре, ось воно, бачу голівку.

Він бачить голівку, а я ні! Акушер, немовля і мое тіло переживають разом подію, которую я не схвалюю, та однак саме в мені й зі мною вона відбувається. Хоч я цієї події не бажаю, та все ж до неї причетна. Не можу навіть її оскаржувати. Мене переможено...

— Все добре, пані Лаббе, ви розслабились. Увага, цього разу остання потуга... Вдихніть. Тужтесь! Тужтесь дужче! Тужтесь, тужтесь, тужтесь!.. Ось... воно виходить... ще, ще, ще... Нарешті! Дівчинка! Маєте дівчинку, пані Лаббе!

На моєму животі — та злочка! Мокра, рожевенька, кров'яниста, на голівці пушок — то моя Лора! Яка краса! Яке диво!

Лорине тіло!

Лорине тіло, коли вона пірнає!

Коли танцює!

Коли сидить за письмовим столом!

Перед свічадом, коли лаштується вийти!

Лорине тіло, поколоте шприцем, — жертва оманливого щастя. Його молодість спливає і щезає в дірках прозорої шкіри. Доріжкою, що веде від Лориного пупка до моого, чвалає той мерзотник — наркотик.

Ельза вступає в нове життя, де лише Лорине тіло свідчить, що вона припам'яті.

Те тіло має прикмети, наприклад, родимку в кутку повіки на лівому оці. Ельза прийняла її за порошинку, коли Лора мала три дні від роду. Тепер та побільшала їй утворює манюсінку кокетливу мушку. Вчора ввечері Ельза помітила її, коли Лора говорила, коли вимагала морфіну, вимахуючи скелетоподібними, прищуватими руками, та через родимку, замість бачити Лору такою, як та стала, тою, що жестикулювала перед нею, Ельза знову бачила своє зовсім мале немовля, свою маленку дівчинку, свою донечку, свою Лору. Ту, що викручувала нутрощі... А ще бачила в уяві перші фаланги її лівої руки, розчавлені в шезлонзі, коли Лора мала чотири рочки. Відтоді вони були трішечки викривлені. Коли Ельза на них дивиться, їй відразу привиджується світло і вчуваються запахи того дня, мужнє маля на її руках, яке страждає, та намагається не плакати, котре читає власний біль в очах матері та торочить: «Нічого страшного, не бійся...»

Те дитя безнастінно з'являється перед матір'ю і вводить в оману. Ельза й далі, в сьогоденні, живе любов'ю до тіла, котре тепер Лора сама занапастила. Кепські справи. Треба перестати розчуповатись на вигляд тіла, котрого вже нема. Треба забути про свою дитинку й прихилитися до цієї чужої жінки, до тіла, котре та жінка сама собі спотворила, споганивши геройном. Це важко. Важче понад усе.

ПІЗНІШЕ, В ІНШОМУ МІСЦІ

Спочатку були ті десять днів у Марселі, впродовж яких відбувалася фізична дезінтоксикація Лори. Далі, два тижні вони грілися під марокканським сонцем; Лора часто тримтіла, була ввесь час заціпеніла.

Ті мінливі два тижні на Агадірському узбережжі... П'ятнадцять днів, подрібнених на відтинки, залежно від Лориного стану. Якусь годину Лора чується добре, відтак — зло, годину вона невиразна, мов у тумані, наступну перебуває в якомусь трансі, годину смертельно сумна, потім сміється з будь-чого, годину Лору нічого не вабить, а згодом вона владно вимагає незбагненного. Коли Ельза прагне відгадати бажання, що залежить від того чи того настрою, їй щоразу не щастить. Коли розпитує Лору, та починає плакати, дратується: навіщо ті запитання? Лорі не під силу зрозуміти власну поведінку, і та безсильнь доводить її до нестягами. Вона виправдовується, та, бувши досить тямущою, аби збегнути, що її пояснення нічого не варті, злиться на матір і погрожує. Нахваляється вбити себе, якщо за п'ять хвилин не буде геройну. «Знаєш, його досить усюди. Ще в день нашого приїзду я могла б тобі сказати, де його знайти, хто мені його постачить!» Ельза відає, що це правда, й перестає розпитувати.

У неї один клопіт — самій підлаштуватися під Лорині настрої. Вона ніколи подібно не жила: в стані мобілізованої бездіяльності. Ельза здогадується, що не складність, у якій перебуває донька, викликана не зміною примх і не невротичним станом, а химерними імпульсами, спричиненими геройном, чого сама Лора не усвідомлює, хоч однак бореться так, ніби знає про це. Абсурдна патетична битва. Ельза стає очевидцем тієї боротьби, свідком: вона поряд, така її роль. Ельза тут, та й годі, але вона в постійному резерві, й Лора про це знає.

Саме в Марокко, з перших їхніх блукань, у хвилини, коли Лора найбільше бентежила її, найбільше шокувала, Ельза взяла за звичку поринати в споглядання незначущих фактів, усіх абиць.

Котрогось дня, наприкінці їхнього там перебування, Лора галопувала пляжем на коні з ватагою голодранців. Вони найняли їй ту шкапу за дуже високу ціну. Лора знала, що названа сума астрономічна, та їй конче треба було поїздити верхи на цій здохлятині, за будь-яку ціну. Ельза дала гроші. Бачила, як напівгола Лора — її тіло ще було поцятковане рожевими крапелінками, котрі могли видаватися слідами комашиних укусів,— небезпечно галопувала серед купальників, бачила, як та під'юджує поглядом волоцюг, як тероризує дітей, що будували замки з піску, спостерігала, як батьки дітей лають Лору, потрясають кулаками. Впродовж тієї кавалькади її сусіди по пляжу оберталися, позирали на неї, вважаючи, що вона має втрутитись, бо знали, що Лора — її донька. Вони стежили за Лорою, яка крутилася на всі боки, щоб отримати на коня гроші, спостерігали за її балаками з гуртом нахабної шпани, за походеньками туди-сюди від них до матері. Ті люди дивилися на Ельзу з тим виразом огиди, котрого набирають дорослі, що зіткнулися з безвідповідальними батьками. Ельза не зважала на них, знала, що не в силі зупинити цей карнавал. Навіщо Лора поводиться так виклично? Чому так жорстоко виставляє себе напоказ? Чи то аби підтвердити неприйнятну правду, чи аби зрадити Лору, чи ж аби пожалітись, Ельза вирішила запліощити очі й підставила палючому сонцю вже й так засмаглу шкіру. Поклала собі цікавитися лише складними стосунками своєї шкіри з сонцем. Але з неї вивітрилось усе, що знала про ультрафіолетове проміння й епідерму: її банкрутство з Лорою посилювало боязнь усікого знання... Й вона нічого не скаже ні сусідам, ані доньці. Якщо згодом Лора захоче поговорити про свою поведінку, вони про це побалакають.

Ельза не толерувала тієї особи, котрою стала Лора, й водночас любила її більше, ніж саму себе.

Вони повернулися до Парижа, де яріла багрянцем осінь, і тут стався перший рецидив.

Коли приїхали додому, Ельза була переконана: найгірше — позаду, тепер вона віднайде рівновагу, візьме остаточне Лорине порятування у власні руки.

Прибувши, зателефонувала своєму марсельському приятелеві, аби прозвітувати про ті два тижні. Той порадив познайомитися з Лориним оточенням, сказав: «Лора надто самотня, треба, аби вона зустрілася з людьми її світу, котрі для неї не складають небезпеки. Колишніми наркоманами... Знаєш, належить робити щось подібне до того, як робить товариство анонімних алкоголіків. Вони допомагають одне одному, то ефективний метод». Лора теж узяла слухавку, вони сперечались, на завершення Лора мовила, що могла б зустрітися з таким собі Алексом, який куштував героїн, але звільнився від його залежності.

За півгодини Алекс був тут — мілій, у доброму здоров'ї. Лора усміхалася, раділа, що знову бачить того хлопця; Ельза полишила їх самих. Пішла до свого кабінету, аби зателефонувати Жаклін.

Утішлась можливості поспілкуватися з подругою, побалакати про справи, дізнатись, як там велося за її відсутності. Вони трохи погомоніли. Ельза слухала свою секретарку, з якою мала багато чого обговорити...

Саме тоді й почула, як хтось зайшов до туалетної кімнати,— певне, Лора, бо не зачинила дверей,— а за хвильку долинув дзенькіт від падіння чогось металевого. Цей звук викликав жах. Ельза відразу поклала слухавку, заледве попросивши пробачення.

Двері туалетної кімнати були якраз навпроти дверей її кабінету. Переступивши поріг, вона побачила доньку, що пригнічено засідала на «tronі», похиливши плечі, звісивши руки, з підкоченим лівим рукавом, а в правій руці тримала ремінець і шприц; маленька ложечка лежала долі. Аби підвести голову, Лора докладала зусилля, котре видалось Ельзі чималим. Лорині очі затяглися поволокою, вона всміхалася, мала ченний вигляд, той спокійний і ситий вигляд, який мають діти, яких наприкінці вечери доляє сон і невдовзі їх вкладають спати,— вигляд цілковитої безпеки.

Оте Лорине тіло знову повертається до неї! Її маленька, її зовсім маленька донечка!

Ельза бере доньку під плечі й коліна.

Лора важка, як швидко діти ростуть!

Вона несе її до кімнати, кладе на ліжко, вкриває, та в цьому нема потреби — Лора гаряча, палає вогнем.

Мое немовля, моя перепілонько, моя малесенька совонько...

— То Алекс дав тобі порошок?

— Атож. Я не хотіла, та знаєш, то дрібка, зовсім дещиця...

Лора засинає.

Протягом трьох тижнів Ельза бачила, як Лора бореться з героїном, б'ється за героїн і проти нього, та жодного разу не бачила її полонянкою героїну. Нараз уперше вона споглядає доньку бранкою білого порошку. Вважає те видовище непристойним. І водночас — красивим. Ота задоволена жінка — це Лора! Ельзі аж соромно там бути, схоже, ніби вона підглядає, почувається заздрісною...

Дитино моя, дитино, до якого стану тебе довели!

Лорине тіло!

Спокій, яким Ельза повнилась останніми днями в Марокко, вивітрився. То був спокій вигнання, спокій відчуженості, спокій самоти... Я нічого не знаю, не знаю нічого й нікого... Така думка діяла заспокійливо і втихомирююче...

Через ослаблене Лорине тіло, через зачарування, котре читає на замкненому доњчиному обличчі, в ній зринають до краю загострені емоції, яких вона не контролює. Ельза затоплена примітивним життям, воно б'є джерелом, хльоще, не дає спокою, мордує її. Ельза не відає, де вона і хто вона. Спрацьовує інс-

тинкт, і вона машинально знову й знову колише Лору. Чекає, поки вгамується биття власного серця, а відтак підводиться.

Прямуючи до салону, підтримує своє внутрішнє збудження широкими енергійними кроками, котрі змушують іти напружену, від чого вона видається вишою. Ельза згадує статую Свободи, яку бачила зблизька при в'їзді в Нью-Йорк, коли перетинала Атлантику кораблем. Висока, статна і сильна жінка у зрілому віці, що розмахує смолоскипом. Ельза крокує. Статуя простує з нею, в тому нема жодного сумніву. А вона, Ельза, зараз вдарить Алекса щосили своїм факелом по довбешці, будьте певні.

Ельза ніколи ні з ким не воювала, ніколи не билася, але це не важить, вона про це навіть не думає, зараз Ельза всипле цьому хлопцеві бобу. Крапка, вирішено. Хай говорять, ніби це не має жодного позитивного сенсу, ніби це не серйозно. Йи начхати, серйозною вона стане пізніше...

Алекс налаштувався на повернення Лори, а замість неї бачить її матір, яка накидається на нього. Алекс витріщає очі, відступає. Отримує жахливий болючий удар по ногах.

- Так не піде, так не піде, е, ні!
- Викурюйтесь звідси, викурюйтесь геть, інакше я вас уб'ю!
- Він вищить, потираючи голінкову кістку.
- Вона мені не заплатила, заплатіть мені!
- Ще чого бракувало! Ви не повинні були давати їй наркотик!
- Ale ж це вона мені зателефонувала і попросила принести.
- Це неправда, ви брешете, Лора телефонувала вам при мені. Вона нічого не просила.

Він заховався за канапою.

— Послухайте, ви... спробуйте втямити. Вона — наркоманка, а я торгівець. Отож якщо наркоманка телефонує торгівцю, кажучи, що бажає його побачити, не треба бути чаклуном, аби вкумекати, що це означає, ну як? Не конче бути психологом...

Та репліка викликає в неї сміх. Ельза ненавидить цього типу.

Зненависть! Французыкою це слово означає ще й вид флорентійського кипарису, він височений, гостроверхий, тонкий, темнолистий. Така ж зненависть, а вона домінує над усіма почуттями. З її приводу не дискутують, її не можна потамувати.

Протягом трьох тижнів Ельза ненавиділа геройн — пудру, порошок, отруту, та цього вечора вона ненавидить Алекса, людську істоту. Вона могла б легко молоснути його по сонній артерії й дивитись, як витікає кров, але це не дало б їй нічого.

Ельза не знає, як повестися з ненавистю, не знає її природи. Заскочена нею зненацька, зупиняється.

Перевтілення — небезпечна пора. Треба призвичайтись до нового стану, перше ніж з нього скористатись. А поки те перевтілення триває, впродовж часу, поки мутант ще не цілком вийшов з попереднього стану, а новий — надто новий, аби придаватися для життя, виникає смуга великої непевності — великої слабкості, которую слід подолати. Ельза — на півдорозі, вона паралізована силою нового почуття, її лячно. Ельза знає, що через мить-другу може вийти з цього перехідного стану і скoїти вбивство. Вона в небезпеці. Алекс також.

Так, справду, воначується здатною вбити Алекса. Якби мала під руками бритву, то перерізала б йому горло й отримала б задоволення, бачачи, як перевирвчасто, на кожне биття серця, пульсую гейзерами його кров, інтенсивність яких мало-помалу слабшала б, поки не лишилось би в ньому ні краплині...

Якби там, у глибині квартири, не було м'якої, як переспілій плід, знівеченої наркотиком Лори, вона вбила б Алекса. Та є Лора...

- Вимітайся!
- Спочатку заплатіть.
- Скільки?

— То був зовсім маленький шприц... дві сотні франків... стільки галасу за дві сотні франків... за годину вона очухається.

Ельза йде по сумочку. Не пам'ятає, де її поклала. Тремтить, намагаючись погамувати свою зненависть. Знаходить сумку і нишпорить у ній, вже не знаючи, що шукає. Їй здається, ніби двадцятро коней б'ють у ній копитами, хвищають, рвуться на волю. Вона без упину мурмоче: «Це моя енергія, це моя енергія» й жахається сама себе.

Нарешті, о так, Ельза згадує: вона шукає дві сотенні купюри. Повертається до салону, жмакаючи їх у кулаці. Алекс саме риється в шухляді, тримаючи в руці маленьку гарненькую статуетку, котрою Ельза дуже дорожить. Це красива старовинна річ з фарбованої слонової кістки — родинна реліквія, яку їй недавно подарувала мати.

— Що ви робите?

— Та так, нічого, дивлюсь. Я ніколи у вас не бував.

— А що тримаєте в руці?

— Це? Нічого такого.

Він навіть не ніяковіє, кладе статуетку на шафу. Всміхається, такий милив-премиляр хлопець.

— Нащо ви це робите?

— Що?

— Продаєте наркотики.

— Ба, щоб оплатити свої видатки!

— А ваші батьки? Вони знають?

— Моя мати померла.

— Давно?

— Шість років тому.

— А батько?

— Батько? Він — сміттяр. Батько нічого не помічає. А ще він глухий, незабаром йому пересадять собачі вуха!

Він регоче, крутиє пальцями коло скронь. Потішний.

— А ви не намагалися кинути?

— Навіщо?.. Є ті, що п'ють, є ті, що палять, що займаються зимовим спортом, а я допінгую, це не казна-що.

Напруження слабне, Ельза відчуває, як їй легшає. Замість неї з'являється кволе і клейке почуття: втома й збрід.

— Ідіть геть, не хочу вас більше бачити.

Алекс не чекає, аби повторили двічі. Бере гроші й з гідною подиву проворністю дає драла. Ельза думає: «Справжнісінький дрібний злодюжка».

Який спокій! Яка порожнечка! Яка панічна втеча!

Алекс злякавсь Ельзиної люті, та не боявся самої Ельзи. Він обернув усе на глум: «Не конче бути психологом...»

Улітку Франсуа сотню разів торочив: «Від конгресу в Сіднеї, як фахівець, ти — на версі слави...»

Ельзині дослідження дали чудові плоди. По суті, це було не складно. Згода, попрацювала, та працювати вона любить. Згода, не дозволяла собі відволікатися від справ, та ніщо не розважає її краще, ніж робота. Згода, дослідження — оригінальні, та вона й не відчуває себе, як усі. Згода, попри оригінальність, її повідомлення у Сіднеї поважало традиції, та вона — не любителька скандалів. Отож не зробила нічого надзвичайного, і, в першу чергу, сама була подивована тією зацікавленістю, яку викликала.

Коли Алекс пішов, вона всілась у кріслі, поклавши руки на бильця. Сидить, зруочно вмостившись, обидві ступні плиском на килимі, майже впритул одна до одної. Наче на суді. На лаві підсудних.

Сама себе судить, сама обвинувачує: «Я — ніщо. Ельза Лаббе — нікчема, неспроможна допомогти рідній дочці».

Перебирає своє життя від того сіднейського «тріумфу».

Загальна тематика конгресу: «Дитяча уява наприкінці ХХ століття». В залі — психіатри, психологи, соціологи, психосоціологи, кримінологи, педагоги і т. ін., навіть митці, серед них були й імениті. Ельзу запросили завдяки науковій публікації трьохрічної давності, в якій ішлося про малюнки дітей дошкільного віку. Та публікація містила спостереження й роздуми над малюнками дітей, з якими вона працювала, за півтора десятка років. Публікація, котра в момент своєї появи викликала значну увагу в певних колах. Запрошення до Австралії було винагородою Ельзі, й вона запально взялася готувати своє повідомлення.

Ельза совається в кріслі. Думає про отупілу від геройну Лору там, на ліжку. Схиляє голову, в очах поколює. Згадує про те, що робила Лора, поки вона готувала повідомлення. Про те, як Лора навідувала її тоді... нічого такого не впадало у вічі.

— Маєш поганий вигляд, Лоро.

— Ельзо, благаю, не опікай мене.

Її робота, дослідження, «відкриття» — від цього зостався тільки спогад.

Дитиною Ельза не любила ляльок, та оскільки вродилася дівчинкою, то отримувала їх інколи в дарунок... Вона цікавилася своїми ляльками тільки тоді, як дошло, в нудні дні, коли не можна було виходити надвір, коли батьки були зайняті в крамниці, а вона справилася зі своїми обов'язками, вивчила уроки і вже скористалась з усіх доступних розваг. Лише тоді, в останню чергу, пізнього пообідя, коли майже вечоріло, вона йшла по ляльок і робила їм хірургічні операції. Ельза вирізала своїм дівчаткам апендикси. Роздягала дитину, скальпелем служив олівець, і починала проводити точні лінії там, де припускала, що болить. Неминуче наступала мить, коли кінчик олівіця зісковзував на округлу і тверду черевну порожнину целулойдної ляльки, і лінія губилася тоді в невиразній зоні між ляльчиними стегнами. Вузька, плоска і пустельна долина, куди прикріплено тендітні та рипучі суглоби ніг,— прокляте місце, де вічно траплялися непоправні ампутації та каліцтва. Лікарка брала олівець іншого кольору й починала все заново. Скальпель удруге зісковзнув. Ельза нервувала і на завершення енергійно й сердито мазюкала навколо, натискаючи щосили на олівець, який часто ламався. Її робилось гаряче, вона стікала потом. Відчувала, як палають обличчя і вуха. Ледве стримувалась, аби не впісятися. Ельзі подобалась ота суміш поспіху й уваги. Тіла її ляльок були замазюкані; вона прикривала ту мазанину одіжжю.

Хovalа, бо це стосувалося чогось інтимного, бо відчувала сором. До деяких урочистих оказій вона їх купала, як-от 24 грудня, напередодні свого дня народження. У ванній відбувалася велика купіль. Якось мати зауважила:

— Ну й кумедно ж ти розмальовуеш своїх доньок... то ти — маленька кругійка, ба!

Обидві засміялися. Вони знали чому, та однак ні та, ні та не зуміли би пояснити свого сміху. Пізніше Ельза часто думала, що було б з її сексуальністю, якби мати висварила її, замість посміялися...

Десь у будинку піднімався, а потім спускався ліфт, відчинялися й автоматично зачинялися, зітхаючи, його двері. Деколи з коридорів линули далекі, приглушені голоси. Люди поверталися додому. Незабаром запахне юшкою, озветься диктор вечірніх передач. Настане година, коли плачуть немовлята, нервують діти, метушаться матері, а батьки демонструють утому. Стіни не зуміють заглушити все це повністю.

А Ельза сидить у кріслі, в пастці свого власного вироку. Лора лежить на ліжку — бліда, нерухома, наче мертва.

Перша дитина, з якою Ельза працювала, не хотіла говорити, хоч могла б. Її організм був на це здатен, не мав жодних церебральних дефектів, пошкоджень горла, голосових зв'язок, легенів, язика... Ніщо не заважало хлопчикові говорити. Йому минало четвертий рік. Трохи більше. Він виробив для себе просту, та дуже чітку систему спілкування, в якому не брав участі жоден артикульований звук. Хлопчика звали Аліном.

Спокійний хлопчик, який впадав мало не в прострацію, коли Ельза ставала занадто настирливою. Він не терпів інтимності, нікого не приймав у свій всесвіт. Робив лише найнеобхідніше, аби вижити, решта відбувалась у ньому самому. Він усе розумів, відчувалось, годен був усе висловити, та відмовлявся спілкуватись, хіба що іноді видавав щось схоже на бурмотіння. Був хирлявий, а проте зализобетонним муром відгороджував своє життя від Ельзи, яка прагла його визволити.

Мати Алéна була хатньою робітницею, вона щодня на дві-три години залишала хлопчика в диспансері.

Власне Ельзі пощастило зламати мовчанку тієї дитини завдяки олівцеві.

Коли Алéн зоставався сам, то часто дрібненькими кроками походжав попід стінами. З затуманеними очима, торкаючись плечем до стін, він ледве переставляв ноги.

Стояла зима, приміщення Ельза займала тільки в другій половині дня, коли доводилося вмикати електрику.

Якогось дня вона прийшла вранці, у вікна світило сонце, десь на висоті півметра від підлоги помітила слід олівця, кривулясту лінію понад пілантусом. Спочатку Ельза не надала була цьому жодної ваги, та згодом зацікавилась.

Озираючи мітки зблизька, вона побачила легенькі різниколірні риски: «Алéн! Це зробив він», — була певна. Ельза придивилась до ліній; нічого особливого, проведені з легким натиском і, очевидно, саме під час ходьби, ось чому то тут, то там відхилялись догори чи донизу, а подекуди переривалися. Сама по собі кожна лінія не мала нічого дивного, нічогісінько — просто слід олівця, проведений дигтячою рукою. Ті лінії слугували доказом лише того, що Алéн тямив, яке застосування олівця, міг відзначити ним свою присутність, виражати власне існування. Чи робив він риски щоразу, коли приходив, чи тільки деколи? Вона місцями попротирала їх. Алéн мав прийти наступного дня, тож перевірити.

Того дня Ельза спостерігала за ним. Як зазвичай, поки була заклопотана чиємось іншим, Алéн ходив попід стінами. Тільки раз вона зауважила, що хлопчик креслий свою маленьку дорогу. А він робив це щоразу, коли приходив. Чи та його дорога мала напрямок? Ні, інколи він ішов в одному керунку, деколи — в іншому. Чи відігравав якусь роль колір?

Ельза навмисне залишала для нього різні олівці. Ні, барва теж нічого не вживала, він байдуже послуговувався будь-яким олівцем, чорним чи кольоровим. А якби олівців не було?

Іншим разом Ельза сховала всі олівці в шухляду, зоставивши зверху тільки ті, котрі були потрібні їй для дитини, з якою працювала. Тоді Алéн почав нипати всюди і нарешті загарбав олівець хлопчика, що прийшов на заняття після нього. Ельза дала йому свій, та він не взяв, а вперся запопасті олівець дитини, що вже рюмсала: Алéн хотів хлопчиків олівець, а не Ельзин. Зрештою дала йому таки олівець і папір. Ельза позирала краєм ока, як Алéн провів декілька рисок на тому її аркуші, та все ж подався в мандри попід стінами кімнати.

Того ж вечора вона продивилася його лінії сантиметр за сантиметром по всій довжині. Ельза зауважила, що, дійшовши до одвірка з одного боку чи іншого, потрапивши олівцем у заглибину між одвірком і стіною, Алéн тиснув щосили, доки графіт зламається або доки зісковзне. Зісковзне! Так, зісковзне... подібно як на її ляльках. Ельза ніби побачила, як сама дитиною завзято мазюкає у ляльок між ногами... Схожий випадок. Саме тут щось приводило Алéна в замішання: біля дверей. На світлу стіну олівець зісковзав рідше, найчастіше ж натрапляв на темний дерев'яний одвірок. Ось чому Ельза не помітила раніше тих рисок, хіба мала би ткнутись носом, — вони були добре заховані. Їх було сотні.

Причина чайлась у заглибині? Чи в одвірку? А може, в дереві? Чи десь за дверима? Може, в якомусь шумі?

Спочатку Ельза здогадалася: Алéн однаково володіє обома руками, бо завжди стоїть у профіль, коли зупиняється біля дверей, хоч би як починає дорогу — з лівого краю чи з правого. Якось, із затуманеним поглядом, він вів по стіні рукою, вдаючи, ніби тримає олівець. Ельза це помітила. Відтак, під час їхніх сесій, вона ставила перед собою мету звільнити ліву руку Алéна й дуже швидко отримала підтвердження, що він справді може послуговуватись нарівно обома

руками. Поза цим нічого в поведінці малого хлопчика не змінилося. Зрештою це все ж був позитивний момент. Вона розповіла Алексовій матері:

— Ви помітили, що ваш син — однаково вправний на обидві руки?

— Ні, я не знала. У нашій родині таких нема... Правда, мені теж подобається все робити обома руками, справа ладиться хутчій... Otto добре, розповім чоловікові, буде йому приємність... Він нічого не каже, та, я бачу, теж непокоїться, що наше хлоп'я отаке...

Хай там що, Алін досі не вимовив ані словечка. Двері! Кляті двері! Ельза казала собі, що обрала хибний шлях, що не повинна так уперто й далі триматися за ті двері. Вона спостерігала за Аліном крадькома і, коли бачила, як він зупиняється біля дверей і поринає в свою мазанину, завжди у профіль, ніби стойти просто так,— шукала його погляд. Та Алін не дивився на неї, він не дивився на неї, він не дивився ні на що.

Минали місяці, знала: в кінці року має написати звіт. Про що звітувати? Тепер Алін мав п'ять років. Наступного року його схарактеризують неспроможним до навчання і зарахують до категорії «розумово відсталих». Можливо, на початку року, посилаючись на неефективність сеансів у диспансері, його в неї заберуть, направлять до спеціалізованого закладу.

Ельза ввесь час думала про Аліна. Часто обділяла увагою інших дітей, аби спостерігати за ним. Так не могло тривати далі.

На порозі літа, якоїсь п'ятниці, вдалася гарна дніна. Ельза відчувала втому, не могла діжджатися кінця дня... Алін стояв на звичному місці біля дверей — нерухомий, як пес у стойці. Цього видовища Ельза не могла більше стерпіти. Й ось, усупереч усьому, чого її вчили, всупереч найелементарнішим правилам, вона грубо втрутилася. Звідти, де стояла, з протилежного кінця кімнати, дуже владним, дуже сухим тоном вона промовила:

— Аліне! Це двері! Аліне, скажи «двері»!

Захоплений зненацька, хлопчина притулився до стіни і глипнув на Ельзу. В його очах була туга, котра приголомшила Ельзу, в неї виступили слізози й потекли по щоках, хлопчик усе побачив. Більше нічого не сталося. Ельза добула день у замішанні, бо припустилася грубої фахової помилки, можливо, назавжди зруйнувала майбутнє цієї дитини. Вона навіть не насмілювалась поглянути на хлопчика. Мала враження, ніби все зіпсуvala. Dorіkala собі, що ті її історії з мазюканням — просто дурниці!

Мати прийшла по Аліна, коли Ельза кінчала складати свої папери. Жінка взяла сина за руку і, як щоразу, сказала:

— Скажи, Аліне, до побачення, пані Лаббе.

Ельза воліла навіть не дивитися. Знала, що Алін зробить їй рукою «па-па», як десятимісячна дитина. Вона не хотіла більше цього бачити. I не підводячи голови, мовила:

— До побачення, Аліне, до побачення, пані.

І тоді виразно почула слово «двері». Дуже чітко вимовлене слово. Й навіть іще раз: «Двері!» Алін дивився на неї, витріщивши очі від зусилля, в тих очах застигло вагання, ніби він хотів запитати: «То так? Ти задоволена?» Ельза підійшла до нього, взяла на руки, не наважувалась міцно його пригорнути, стримувала слізози, боялася налякати його своїми емоціями, сказала йому: «Так, ти заговорив, так, ти сказав «двері», так, ти зробив мені приємність, так, ти можеш, так, ти — великий хлопчик, усе добре. Скажи ще раз, скажи «двері», любий Аліне».

Він сказав:

— Двері.

Ельза сказала:

— Ці двері.

Алін повторив:

— Ці двері.

Мати сказала:

— Він заговорив. Він сказав «двері».

Ельза сказала:

— Він навіть сказав «ці двері».

Мати сказала:

— Боже милостивий, пані Лаббе, це диво! Ви зробили диво.

Вони присіли, аби отягитися від емоцій. Ельза й далі тримала Алéна на руках, тимчасом як його мати говорила, мало-помалу підіймаючи завісу над цією історією про зачинені двері... Малий Алéн був дуже голосистий, за вечерею стукотів по чому попаде своєю ложкою, так що ніхто за ним не міг нічого почути. Батько приходив утомлений, не витримував того дзенькання та галасу, в нього псувається настрій, мати мусила брати Алéна на руки, аби заспокоїти, й отак, на руках, годувала. Не могла навіть сісти. Чоловік не терпів цього тим паче. Ось чому вона вирішила годувати хлопчика окремо, до батькового повернення.

— Коли Алéн помітив, що єсть не з нами, він почав репетувати, пані Лаббе! Репетував так, що осипалася стеля, в нас мало не лопали барабанні перетинки у вухах. Тоді було сказано, що він залишиться у кімнаті. Алéн верещав ще сильніше! Двері зачинили. Він верещав ще декілька днів, а відтак затих. Отож усе... Коли невдовзі почав спинатися на ноги, то якось відчинив двері... там не кругла ручка, а клямка, відчинити не важко... Мені якраз уявилося, що він може їх відчинити, я підійшла подивитись і — застала його на коридорному вікні, куди він умудрився здергтись, бо було літо й вікно зоставили розчахнутим... Хвилька — й він ступив би за край, я ледве встигла його впіймати. Уявляєте, як він мене налякав... Отож я замкнула Алéна на ключ, відтоді це стало за звичку. Ніколи не знаєш, що йому заманеться... З ним ніколи не відаєш... Поки він у кімнаті, то нема страху... Треба його доглядати, але таких не хочуть брати в ясла та садок.

— Ви могли б спробувати відчинити двері. Або залишайте його зі мною, поки працюєте.

— Гаразд, якщо так. Якщо вам здається, що щось можна вдіяти.

— Спробуймо.

За місяць Алéн говорив і навіть добре говорив. У своїй реєстраційній картці Ельза записала: до школи здалий.

Ельза не робила окремого повідомлення про Алéнів «випадок»; оскільки скристалася не надто правомірними методами, то не мала бажання цим вихвалитись.

Ельза Лаббе — жінка освічена, більш освічена, ніж пересічна людина. Вона — неабиякий фахівець. Нагромадила знання, що давали змогу інтерпретувати й навіть розробити цілі блоки тестів для встановлення ментального віку, визначення інтелектуального коефіцієнта... та вона не переставала читись. Ельза розвивалась у науковому середовищі, котре постійно запитує само себе. Вона була справжньою гурманкою сюрпризів, що їх чаять у собі знання. Їй здавалося, вона добре озброєна, щоб опиратись цим сюрпризам...

Ельзин світ не змінився від самого малечку. Він еволюціонував, але не ставав іншим. Її світ — то світ її батьків: світ Франції останнього сторіччя. Вона знала, що він не завжди був таким, могла назвати і визначити в часі головні етапи його поступу. Ельза відала про крайності та блукання епохи Просвітительства. Була свідома здобутків і втрат. Вони врівноважували одні одних, були рівносильні. Той світ вартував того, чого вартував, був таким, яким був, вона його критикувала, та почувалась у ньому добре, це був її світ, вона його любила.

Вона його любила.

Це була її епоха, її час, її частка історії. Вона уявляла собі, яким буде життя завтра, хоч і відала, що муситиме обрати. Уявляла той свій майбутній вибір і тішилася з нього: кожному виборові відповідав поступ уперед...

Й ось Лорина історія з нечуваною силою щойно зіткнулася з її власною, розбиваючи все вщент. Перетворила все на окрушини, Ельза знає. За таких умов, коли в самої перебитий хребет, як підтримати доньку?

Ельза робить цей висновок, пригадуючи собі історію малого Алéна. Ельза розглядається довкруж, вона в себе вдома, та це більше не має ваги. Власне, у ній, у ній самій панує зараз усе те, що викликає найбільше сумнівів.

Вона торочить собі, що повинна дуже економно витрачати свою енергію, якщо бажає знесті удар. Має уникнути передбачуване, мусить перестати облаштовувати майбутнє та якнайпростіше відповідати сьогоденню. Ніякого аналізу, моралі, остаточних ухвал: хіба що рішення елементарні, рішення запобіжні, на найближчий час — щодо здоров'я доњки та її власного, і край.

Лора зайшла до салону нечутно. Вона бачить матір, що сидить у кріслі випроставшись, а її погляд блукає в порожніві. Лора не здогадується про Ельзину безсилль. Як могло б спасті їй таке на думку? Вона завжди знала свою матір як натуру сильну. Лора не відає, що Ельзина сила — від знань. Не відає, що впродовж кількох тижнів Ельзині знання одно натикались на власне невігластво. Лора не відає, що її мати тепер — пустисьце.

Вона підходить до матері, яка нарешті відчуває її присутність і підводить очі. Лора прибирає виразу малої дівчинки, що накоїла дурниць, удає каяття і, вертким рухом, легесенько, вмощується на Ельзиних колінах, охоплює руками шию і плечі, розштурхує материне тіло. Хоче колисатися, пеститься, вона ще млява після порошку. Ельза колисає її. Не на знак пробачення чи втіщення, колисає, бо від цього добре самій, ритм легенького похитування заспокоює. Вони гойдаються до несхочу.

Ельза каже:

— Давай щось кинемо в рот.

Вони на кухні. Ельза нишпорить у холодильнику та стінній шафці, не знаючи, що б його вигадати. Лора сидить за столом, вона ще не отямилася.

— Ну ось, пропоную омлет зі спеціями, недопражений, ми обидві його любимо. А ще шинку, салат, сир, ковток червоного вина... плоди. Як тобі?

— Піде... Ельзо, я не можу жити в Парижі. Відчуваю, що не витримаю.

— Гаразд, ми пообідаємо і поїдемо. Згода?

— Згода. Ти — надзвичайна. А як твоя робота?

— Якось улаштую, не хвилюйся. Бажаєш іще щось сказати?

— Та ні... Все так неясно.

Мандрування стало суттю їхнього життя.

Було багато рецидивів. Несподівані поразки, котрі підрізали Лору й Ельзу, як лезо бритви. Лора не витримувала, їй не вдавалось позбутися залежності від геройну, і вони знову їхали; згода, котру були вклалі першого дня, ніколи не піддавалася сумніву.

Мандрування географічне. Вони втікали не тільки з Парижа, а й з інших місць. Тепер знали, як поводитися, щоб уникнути найжорстокіших ломок: мали ліки. Приятель-психіатр дав їм рецепти.

Та не малося ліків від іншої ломки, що настає пізніше, від найгіршої — тієї, що терзає бажання, мордує бажання, тіпає розум суперечливими настирливими ідеями. Повільно, дуже повільно Ельза вивчала природу цього викручування.

З приводу ж того викручування, яке Лора називала психологічним, Ельза подалася разом з географічними мандруваннями в запаморочливе інтелектуальне блукання. Відтепер знання будуть схожими на рухливі піски, інтелект не дуже прислужиться: він не вмітиме більше спрягатися з іншими.

ЧАСТИНА ДРУГА

Наступного понеділка вона привітала мене як завше люб'язно. Сказала, що задоволена з уже записаного мною, де віднаходить свій ритм, свою лексику, що я багато чого збагнув з її словесного психозу, з настирливих ідей; що мій власний стиль добре пасує до сюжету. Ельза справді здавалася вдоволеною, та однак я помічав, що стала стриманіша й недовірливіша, ніж звичайно.

Я потерпав, чи не був іноді надто жорстокий і грубий у тексті.

— Ні, ні, світ наркоманів такий і є, я й сама дуже жорстока, ви мали б спостерегти це. В деякі дні я дозволяла, аби мене заносило... Читання тексту таким, як ви його переклали, змусило мене наново пережити ті часи і згадати ще інші шаленства, інші втрати...

Ми працювали далі. Та я відчував: щось її стримує. Ельза часто замовкала, ми часом подовгу мовчали. Вона докладала неабияких зусиль, аби не закритися, пригадувала заново вже описані факти, особливо ніч ломки. Ми зверталися до того уривку, то тут, то там змінювали слова, переставляли сюди-туди коми... Йй здавалося, ніби муки доньки годі передати словами. Котрогось дня Ельза заплакала торочачи:

— То було нестерпно, нестерпно. Ви не можете уявити собі їхніх страждань. Це нестерпно...

Ця жінка занепадала духом на моїх очах. Я не міг отяmitися. Мені завжди здавалось, ніби вона володіє собою. Я не спостерігав раніше, що душевний розлад, безодня, про які часто говорила,— досі в ній. Ельза щось чи когось приховувала від мене. Була зацькована: ким? як? І тут зненацька я побачив, яка вона слабка, та жінка, і відчув потребу пізнати й описати ту слабкість. Отож наполіг, вельми наполіг...

Якогось ранку, щойно я прийшов, Ельза сказала:

— Годі, я вже не маю про що розповідати.

— Це неможливо. Досі ми не переступили далі анекдотичних історій. Збагніть, що маю на увазі. Саме тепер, на 144-й сторінці, треба приступити не так до кінця Лориної історії, як до суті.

— Якої сuti?

— На яку ви ввесь час натякаєте!

— На що я натякаю?

— Не знаю... Можливо, на суєтність «компетентних» і невігластво «вчених»...

— Ви пишете роман!

— У кожному разі, книжки поки що нема.

— Я ніколи не говорила, ніби прагну книжки. Ніколи.

— Грішите проти правди.

— Припустімо, я не говорім про це більше. Хай там що, ви не зможете нічого опублікувати без моого дозволу...

— Як це «припустімо»! Я не можу на таке погодитись, хочу працювати далі.

— Гаразд, викінчуйте самі. Напишіть, що Лорі знадобилося три роки, щоб вичухатись, і край.

— Ні, такого я не вчиню. Не знаю, як вона з цього вичухалась, розповім казна-шо, текст утратить свою автентичність. Я не для цього працював, не намарне.

— Я вам заплатила: ви отримали чек на десять тисяч франків!

— Маю на увазі не гроші. Хотів сказати, що моя робота має завершитися книжкою... Тут є книжка, і я не дам їй пропасті... Декілька місяців тому одна моя приятелька померла від надмірної дози. В останній відтинок її життя я перестав з нею бачитися, не міг витерпіти, що вона нічого не робить, аби з цього виборсатись. Я зневажав наркоманів. Не розумів їх. Вона писала вірші... Допомагаючи вам компонувати книжку, я, здається, щось спокутую... Хай би вона відкрила очі й іншим, не тільки мені... Й потім, я прив'язався до цього сюжету, до вас. Волію довести справу до кінця.

— Але я вже не маю про що розповідати.

— Не може бути. Коли не почуваєтесь спроможною розповісти про суть, про те, що розчавило вас,— бо, я знаю, щось вас розчавило, чи, може, хтось,— розкажіть мені хоча б кінець Лориної історії.

— Гаразд: за три роки моя донька з цього виборсалась... Я зворушена тим, що ви сказали про свою мертву приятельку. А також за слова, що це могло б допомогти людям по-інакшому сприймати наркоманів... Але про них написано вже чимало всіляких історій. Найважливіше тут — не факти, хоч вони й жахливі. Є дещо жахливіше, ніж вони: наркотик — викривач... Є щось, та я не знаю що... то було б особисте, вельми особисте... Ми ні до чого не прийшли б... я не хочу ризику, аби не скомпрометувати доньку. Колишні наркомани — не в пошані.

— На цей випадок, усе просто-простісінько: досить змінити імена, прізвища, фах.

— Мій фах не можна змінити, інакше написане не матиме жодного сенсу.

Я змінив імена, прізвища, фах доньки. Та це не переломило її ставлення.

— Може, допишете книжку, розповідаючи решту історії жінці? Є доволі жінок, які практикують такий самий фах, що й я: літературний запис. Почувати-метесь зручніше.

— Ні, мені подобається, що ви — чоловік, що молодий. Перешкода — не ви, а я. Перешкода — в мені, та не щастить її окреслити...

Я приходив знову й знову. Замість розповідати про себе, вона говорила про переїзд на нову квартиру. Лишала своє велике помешкання, аби оселитися в двокімнатному.

Облишила свою практику і, гадаю, не мала грошей. Я хотів витягти на світло ці дві проблеми. Щодо свого фаху, то сказала: «Я більше не зважусь підступати до несвідомого в інших людях». А стосовно грошей: «Я не маю вже коштів. Не в змозі дати вам більше, ніж уже дала». Я заспокоїв її: якщо нам пощасти зробити книжку, візьму відсотки з продажу. То не буде якась ласка — цілком нормальній вихід.

Я відчував Ельзин неспокій і настороженість. Вона вичікувала, хотіла говорити про щось інше, тим часом раз у раз наверталася до того переїзду.

Длубатися в речах — білизні, паперах, нагромаджених за роки, — значить оживити спогади. Ельза розповідала мені про свою молодість і дитинство, про дитинство доночки, про батьків, їхню крамничку, про Екс. Я все це знат, воно було вже там, на тих перших 143 сторінках. Ельза теж знала, що мені вже відомо, але вдавала легковажну: «Геть утратила пам'ять. Не можете собі уявити, до якої міри все забуваю».

Чулася самотньою. Я запитував себе, чи Лора жива, чи, бува, не померла, чи часом не приховує Ельза. Мені навіть спало на гадку: може, вона ту Лору вигадала? Вряди-годи здавалось, ніби Ельза переповіла мені байку. Та в день їхнього переїзду побачив Лору — дуже гарну, веселу, вельми ефектну молоду жінку. Я згадав свою мертву приятельку, якою вона була, заки не підпала під владу наркоти. Подумав, що теж могла б з цього вичухатись, якби я не був таким йолопом... Я побачив, яка злагода, майже закоханість, існує між матір'ю і дочкою. Та, в кожному разі, Лора не здавала собі справи, що переживала її мати. Зрештою, Ельза робила все, аби приховати свій стан: того дня вона сміялася, жартувала, а зі мною поводилася так, наче я був її близьким приятелем. Я не насмілювався поговорити з Лорою. Був у Ельзиному таборі, не міг її зрадити.

Лора на ту пору працювала в провінції, приїхала до Парижа, щоб допомогти Ельзі з переїздом, і поверталася назад вечірнім потягом. Обійнявши матір, сказала мені: «Піклуйтесь про неї, вона забагато працює. На мою думку, має добрий вигляд». Лора не знала, що Ельза не приймає більше пацієнтів. Я запитував себе, які нісенітниці мала їй навигадувати Ельза, аби пояснити свій переїзд.

Те, що в'язало мене з Ельзою тепер, було дуже сильне. Я не вмів точно означити, що до неї відчував. Було в цьому почутті трохи спогаду про небіжку-приятельку, та більше — виправдання. Я не був закоханий в Ельзу, я її любив. Любив так, мовби вона була моєю дитиною чи сестрою, ця любов не здавалася подібною до тієї, якою я любив інших жінок.

Заходив до Ельзи щодня. Відколи оселилася в новій квартирі, розповідала щораз менше. Минув увесь лютий і зйшло на березень, а вона сказала мені не більше двадцяти фраз.

Ельза не тільки стала мовчазною, але й змінилася фізично. Якось вона видалася мені навіть спотвореною. Розгубила свою елегантність, зіщулювалась, волосся мала стягнуте під непоказний шиньйон, під очима окреслились кола, була бліда і змарніла.

Далі зміни помітнішали, вона зовсім не дбала про себе, у запорошеному і поплямленому одязі здавалася змарнілою, плечі стали гострі та високі, так ніби Ельза хотіла заховати в них свою голову. Очі затягло імлою, й були вони страшенно сумні.

Я помічав ту занедбаність, і це все, що міг udіяти. Радив проконсультуватися в лікаря, та вона відповідала, що не хоче нікого бачити, особливо лікаря. Додавала, що я можу й надалі приходити, якщо бажаю, але так само можу й не приходити. Я чувся нещасним.

Дзвонив у двері, вона відчиняла. Приносив їй квіти, садовину, цукерки. Ельза дякувала. Ставила квіти у вазу, а до решти не торкалася. Наступного дня мої маленькі дарунки зникали. Квіти в'яли, вода застоювалась... Я сідав у крісло. Ельза займала завжди те саме місце, на подушці, плечима до стіни, нахиливши голову, й дивилася на свої руки. Коло неї стояла попільниця, цигарки та запальничка. Інколи Ельза просила принести їй інші цигарки. Я натякав на те, що надміру палить; вона дивилася на мене з усмішкою і знизувала плечима, щоби підкреслити, що це нітрохи не важить, що мое хвилювання абсурдне, як і все довкола.

Ситуація погіршувалася, ставала загрозливою. Лори в Парижі не було. Ельза відімкнула телефон, я не знав, як з нею зв'язатися. Спробував випитати доньчину адресу. Цього разу Ельза здобулася на голос: «Дайте їй спокій. Лорі немає чого тут робити. Вас теж ніхто не зобов'язує приходити. Я не потребую опіки».

Одного дня Ельза не відчинила на мій дзвінок. Я перелякався: може, занедужала? Та двері виявилися незамкнені. Я ввійшов. Ніде ні звуку. Ельзи не було ні в салоні, ні на кухні. Двері до її кімнати були зачинені, я туди ще ніколи не заходив. Ельза лежала на ліжку, але навіть не повернула до мене голови, хоч її очі були розплющені; вона ще дихала. На нічному столику стояла порожня чашка з-під кави й перетоптана недопалками попільничка.

Мовчання й закляклість виповнили кімнату. Все полонила задушлива гніточість, вона єдино панувала в квартирі. А ще там причаїлось майже видиме Ельзине самогубство, витяглось поряд з нею на ліжку. А біля мене стояла моя власна безсиль. Я був приголомшений і в паніці. Бо не мав права допомагати їй усупереч її волі. Вона усвідомлювала, що чинить.

Я пішов на кухню, та не знайшов там нічого юстівного. Величезний пакет кави і трохи цукру — ото й усе. Хіба що наскладані на столі всі ті гостинці, що я приносив їй щоден: бісквіти, платівки, картинки, книжки, банки консервів, плитки шоколаду. Ельза ні до чого не торкалася. Цей мотлох був єдиною нашою розмовою, єдиним зв'язком, бо я викладав свої дарунки в салоні, а вона зносила їх сюди, на кухню, хоч пакетів не розкривала. Правда, крім того, в салоні стояли всі мої квіти — зів'ялі, висохлі, гниючі — вона не викинула жодної, а ще мені було зоставлено відчиненими двері. Отож я для неї існував. Здається, ще ніколи мое існування не мало для когось такого значення. Був цього певний. Чого вона чекала від мене?

Наступного дня я прийшов з диктофоном. Не знав, що ще їй принести, вона ні до чого не виказувала цікавості, а на мене навіть не дивилася. Я поклав апарат на нічний столик, поряд з цигарками. Ельза не поворухнулася, хоча знала, хто прийшов. Я гадав, що знає.

За цим сценарієм минуло три абсолютно подібні один до одного дні: ключ — у дверях, Ельза — в кімнаті, геть квола. Я був переконаний, що вона не пила навіть кави. Тільки палила. Я випорожнював її попільничку, а наступного дня з'являлися нові недопалки. Вона перебувала в небезпеці. Я був певен, Ельза прощається зі світом, вона ось-ось відійде.

Якось уранці я помітив, що диктофон стоїть на іншому місці, а касетою користувались. Я її перемотав, натиснув на клавішу. Зродився Ельзин голос — спочатку безбарвний, а відтак він посилився і зазвучав гучніше. Її голос із плівки заступив мовчання, заповнив простір, почулися вигуки:

« Я — нішо... Я — нішо... Я — нікчема... нуль... Я — нуль... Цілковита дуплина... порожнява... Не той нуль, що позначає точку відліку для плюса і мінуса, джерела нескінченності... Я — нуль, що анулює... Я — небуття, мое власне небуття... Я — зайва, абсолютно зайва...»

Вона чула свій голос і її тіло на ліжку ставало тим, про що вона рекла: нічим, купою, що нічого не важить, ганчіркою, оболонкою.

Щодо мене, то інтуїція підказувала: якщо я негайно не спроможуся на рішучий вчинок, ця жінка помре. Від того, що я зроблю, залежало, чи вона відродиться на тому своєму ліжку, а чи відійде. Ельзині життя та смерть залежали від мене. Я пригадав її розповідь про морські хвилі, яким вона, бувши дитиною, давала себе відносити; коли втрачала ґрунт під ногами, забувала сенс неба й землі, всесвіту і певного місця, початку й кінця, аж захлиналась, і тільки коли відчува-

ла під ногами дно, до неї поверталась невідкладна потреба сп'ястися, заки всюму не прийшов кінець. Я повинен був стати тією дещицею твердині, тим відчуттям ґрунту. Мав утрутитися, не дати, аби хвиля віднесла її назавжди. Весь у напрузі від того, що відчував, я боявся діяти, не знав, як маю чинити. Мусив квапитись, і край. Її голос перестав завивати.

Я почув себе:

— Принаймні ви спромоглись урятувати доньку.

Промовляючи, я одночас мав певність, що все втрачаю.

Не чув нічого, крім шереху чистої магнітної стрічки, що і далі прокручувалась у диктофоні. Але мовчанка була вже іншого гатунку. Не здавалась такою компактною, навпаки, стала текучою.

Ельза мовила:

— Хто вам сказав, ніби я врятувала доньку?

— Я не знаю, ви мені про це не розповідали. Просто уявляю собі, що Лору пощастило врятувати й це ваша заслуга.

— Лору врятувала не я, вона сама це зробила.

— Отож, бачите, я ніяк не можу самотуж закінчити книжку.

Ельза посміхнулася. Зі словами поверталось життя. Ми чулись від того щасливі. Скористалися ними, так як користають із зимового сонця, з коштовної речі, которую треба берегти. Ельза простягла мені руку, я сів край ліжка, взяв її в обійми, поколисав. Ельза була дрібненька. Я боявся її відпустити, аби все не почалося завдруге. Вона прошепотіла:

— Я говоритиму, говоритиму... За три роки побачила, як знецінилося все, чим дорожила. Все, що було моїми підвальнами... Я — не з тих, хто безтурботно вміє жити день за днем... Маю потребу вірити... Я вирішила розповісти цю історію для того, щоб заново відчути смак віри... Мені здається, що можу вам вірити... Я говоритиму...

Із заплющеними очима вона безнастанно торочила:

— Я говоритиму, говоритиму...

Ельза — жінка вольєва: за десять днів звелась на ноги.

Я й далі щодня її навідував, та невдовзі вона попросила певний час не приходити. Хотіла побути сама. Мій запал її зворушував, інтригував і... викликав зніяковіння. Вона мені так і сказала. Ще мовила, що рано чи пізно муситиме поговорити зі мною про те зніяковіння, та поки не годна. Телефонувала щовечора, казала — працює, дещо записує на папері, а решту — на диктофон.

Щодо мене, то впродовж цього періоду я думав про неї, й мої думки були повні кохання. Я ревнував її. Та до кого? До Лори? Хотів би бути дитиною цієї жінки? Заздрив її бойовитості? Як можна заздрити людині, що живе в такому тумані? Заздрив самотності? Здоровому глуздові? Впертості, відповідності, волі до пошуку, заздрив пристрасті, яку вона вкладала в усе,— пристрасті, которая її спалювала, занапашувала? Мені її бракувало.

За два тижні вона покликала, і я прийшов. Ельза змінилася, стала прегарною, веселою, цілком у формі.

На низькому столику в салоні вона вибудувала цілу конструкцію з паперу та касет, щось подібне до багатоярусної пагоди. Касети, стоси аркушів, касети, стоси... Все пронумеровано.

Сміючись, Ельза сказала:

— Зліпила вам майже «біг-мак», величезний сандвіч, схожий на макдональдський, знаєте: шар салату, шар сиру, шар помідорів, шар шинки — і все те скроплене кетчупом. Справжнісінський сміттєвий ящик! Я поскладала все у тому порядку, як мені писалось і говорилося, хронологічно. Та, насправді, порядку не виявилось ні в чому. Не знаю, чи зможете якось скористатися цим усім.

Складалось враження, ніби все, що трапилося з нею під час того катаклізу, вже зметено, витерто, мовби тієї катастрофи зовсім не було. Сюжет не був під забороною, вона його не приховувала. Та все зосталось у минулому... Я не знав уже, чи маю захоплюватись Ельзиною силою, чи жалкувати з цього приводу. Пригадував той день, коли колисав її, коли уявляв собі, ніби вона зовсім маленька і я

повертаю її до життя... Зваливши на мене купу слів, Ельза, здавалось, позбавила мене цього спогаду. Відновила між нами ту відстань, що існувала раніше.

Я негайно взявся до роботи. За два дні підчистив текст перших касет. Записані з обох боків, стрічки містили чимало вагання й мовчанки. Ельза часто зупиняла стрічку, речення переривалися сухим тріскотінням, та паузи зрештою кінчались. На початку першої касети ще й досі лунало оте «Я — ніщо, я — нуль...» Ельза не витерла тих слів. Її голос звучав у мені безперервно. Не такий гарний, як насправді, трохи деформований технікою, та я подумки коригував його й чув таким, як у дійсності. Уявляв собі, ніби сиджу там і вона розповідає все це мені. Я відредактував кілька сторінок і приніс Ельзі. Вона взяла їх, умостилась, як завше, на своїх подушках і прочитала вголос:

«Не хочу розповідати в подробицях, що діялось упродовж трьох років пекла, поки Лора кололася. Це надто непривабливо, надто моторошно. Та проте ці деталі живуть у мені, саме вони мене втримують. Негодна витягти з них фактів жодного досвіду. Не здатна пояснити, як наркоман виборсується. Не спроможна науково допомогти комусь звільнитися від наркотичної залежності. Попри все, що бачила й про що дізналась, я не здатна дати пораду, а ще менше — розробити метод.

Наркомани викликають тепер у мене страх... Вони стають агресивними, а це ще більше загострює їхні стосунки з суспільством. Звичайні люди бачать у них самих себе. Бачать найгірші вияви своєї природи... Зілля поглиблює в наркоманах безхарактерність.

Дуже швидко Лорині приятелі заполонили нашу оселю. Вони приходили, щоб «зіскочити», та ім не щастило. Щоразу, коли ми втікали з Парижа, я прихоплювала котрогось із нами. Впродовж трьох років жила в оточенні самих наркоманів...

Наркомани — брехуни, злодії, лицеміри. Вони недбалі, шахраюваті. ... Проститують... Знищують себе, а заразом руйнують усе довкілля... Дехто каже: «Вони не мають волі... Це проблема волі... Якби хотіли, перестали б. Ім давалось усе занадто легко, то розпещені діти... Нехай трохи помучаться... Нема на них доброї війни...» Люди помиляються, наркомани — то важкохворі та мутанти... Сame так, мутанти... Але вони не знають про свою мутацію. В політичному плані вирікають старі передвиборчі істини, котрі розплівчасто тяжіють до лівизни чи, навпаки, звучать однозначно реакційно. Вони — плід певного насіння, та говорять тільки про те насіння, з якого походять, не розказуючи про плід, яким є самі. Якби вони це робили, то негайно перестали б уживати наркотики, а наши власні голови розкололись би... Ними маніпулюють, але зовсім не так, як вони кажуть...

Усе через гроші... Та божевільна залежність від грошей, фанатична залежність... Те «золоте теля» справді існує... Вони цим живуть — тим несамовитим, божевільним поклонінням... Гроші для них — усе, бо гроші можна обміняти на наркоту. Жити з наркоманами — це жити серед грошей, векселів, чеків, монет, серед цін на все і вся, серед нестійкості валюти, її ненадійності, наявності; все залежить від того, коли наступна доза... Ніби приплив і відплив... Усе це так виснажує... Гроші — священні для всіх... Вони — життєво необхідні... І я стала захищати свої гроші, наче шалениця... Адже дала обікрасти себе зовсім... Тепер стала брехати, ховати свої су, ніби гарпагонка... Не знала, що можу бути така дводушна, а тим паче — пожадлива. Я навіть гадала, ніби таке мені не властиве... Досі мала іншу шкалу цінностей.

А ще — приховане обличчя бажання, те їхнє бажання триває дуже коротку мить. Любовна зустріч із голкою, зі шприцом... Геройномани, кінчені наркомани не мають іншого сексуального життя, точніше, їхня сексуальність не виражається більше через секс, геройн знищив цю сторону їхнього життя, натомість розвинув розбещеність. Їх цікавить єдиний «секс», одинаковий для хлопців і дівчат, проникаючого типу, той дуже тоненький, колючий, манюній, сяючий, металевий, що вивергає порошок, розчинений у воді, підігрітий над полум'ям свічки... Вони бавляться власною кров'ю... Вперед-назад... Трохи всмоктаної крові з'єднується у шприці з геройном і забарвлює його — кажуть, він її пестить

— далі кров витісняється і знову всмоктується... Вони зачаровані тим «сюди-туди» доти, поки бажання поступається знемозі... Іншого бажання для них не існує. Вони думають лише про наркотик, говорять лише про нього, про його якість, походження, кількість, ціну, ефект... Про передозування розповідають одне одному якнайдетальніше... Замість присмирити, це їх збуджує. Хтось із гурту помер — і споживання наркотиків зростає. Й навпаки, якщо серед них знайдеться той, хто пробує «зіскочити», «зіскакує» таки, то всіма засобами його намагатимуться навернути або ж заперечуватимуть факт його втечі... Геройн — фатальний, він — їхня доля, нічого іншого вони не уявляють собі, не хотуть... Проте вони часто говорять, ніби кидають... Коли відчули задоволення, то гадають, що їм цього вже досить, бо щойно отримали насолоду. Саме тоді вони балакають, начебто кидають геройн, бо він надто дорогий, бо він їх мучить У такі хвильки стають прозорливими, беруть його за те, чим він є насправді,— за гідоту. Попервах, коли я таке чула, коли бачила Лору свідому того, то гадала, що вона почне будувати подальші свої дні, виходячи з цього усвідомлення... Та щойно ефект наркотика послаблюється, тільки-но вони не відчувають більше його теплуватості, а, навпаки, навіюється мороз наркотичного голоду чи сама лише думка про той мороз, як вони знову не бажають нічого, крім нього... Його їм бракує. Воліють умерти від останнього уколу, ніж більше не вживати наркотика...

А ще їхнє тіло... Це невірогідно, які вони близькі й воднораз далекі зі своїм тілом... Та свобода поводження, та довіра до фармакопеї; наркоман — це мандрівна аптека... Дехто часто блює, за їхніми словами, блювання їх очищає від зайвини. Вони не кажуть, ніби наркотик знищив їхню печінку. Не кажуть, бо не вірять у це. Печінка — то вигадка стариганів... Їхні тіла — то вони. Хіба ще руда чи ще якась там шевелюра, та й годі. Їхня єдина фізична проблема — то протіність а чи слабкість венозної системи... Ті, що стоять на обліку в поліції, коляться в ясна... коляться будь-куди. Іноді це навіть гра — вколоється у найневірогідніше місце... Геройн убиває апетит, вони їдять мало, декальцинуються, в них псуються зуби. Коляться випадковим шприцом, що десь качався, яким щойно користувалися, чи ще бозна-яким — байдуже. Вони заносять інфекцію, заражаються, страждають. Геройн погамовує муки... Їхня шкіра висушується, дуже швидко старіє. Вони вдивляються в себе, бачать, що постаріли, отож, треба поїхати на село... О, село, відкідон!.. Щойно можуть, беруть із собою трохи харчів і їдуть. У Франції, то там, то там завжди знайдеться порожня дачка якоїсь простодушної родини чи дорослого спільника... Вони вдають, ніби граються в траві, наче діти, якими насправді досі вони й є, та це виснажені, агонізуючі діти, вони хутко повертаються домів, аби знову ссати свій гострий дурячок, вони замикаються, зачиняють віконниці, бо їх травмує світло...»

Ельза перервала читання. Пошукала в кишені спідниці носовичок.

Майже відразу, щойно почавши читати, була захлипала. Спочатку я не здав собі з того справи. Подумав, їй щось перешкоджає, вона намагається то тією, то тією рукою вийняти з ока порошинку чи вію. Аж потім я побачив, що її щоки блищають, і помітив сльозу, яка скотилася у волосся на скроні. Ельза заплакала дужче, сльози текли вільно, вона перестала їх витирати.

— Мої сльози м'які... Мені добре від них... Маю враження, наче приймаю ванну... гарну тепленьку ванну...

Ельза плавала у своїй воді не рухаючись, мовчки. Полинула кудись дуже далеко й надовго. Повернувшись, стала читати далі:

«... Вони вдягаються й наносять макіяж так довільно, що я їм аж заздрila... і хлопці, й дівчата... Для них ніщо не буває занадто гарним, занадто цінним, занадто сяючим, занадто кольоровим, занадто безумним... Вони нагадують божевільних... чарівних божевільних... приголомшливих ексгібіціоністів... Напахнюючись, вони напахнюють і його... Нестяжно болісно дивитись, як вони вештаються зі стрічками, бліскітками, паощами. Кожен з них — свято, карнавал, процесія... А невдовзі повертаються з холодом у кістках, туш стікає по святковому макіяжі... одяг висить безладно... панчохи з'їхали... п'яти розбиті... Вони

багато бігають. У їхньому житті часто трапляються вуличні облави... нальоти поліції... дилерів... їх переслідують за борги... за маленькі крадіжки... а, головне, ломка, котра не дає їм спокою... Вони бігають, стрибають, перетинають автостраду перед автомашинами, навскоч... Вони здатні на фантастичні подвиги... Наркотик знесилив їхні тіла, скрізь роз'ятрені рани. Нирки, печінка, легені, серце, ендокринна система... — все зруйноване наркотиком. Однак, з такими тілами вони ще здатні бити рекорди. У їхніх тілах живе казкове бажання... енергія якась невірогідна, незображенна... Саме ця енергія мене знищила. Я спробувала її зрозуміти. Не вийшло. Я зазнала поразки...»

Сторінки скінчилися. Ельза випросталась, обернулася до мене з усмішкою.

— Від тієї поразки досі не можу отяmitись... А далі, що там далі?

— Портрет професора Грефф'є.

— А так, справді... Шо ви з ним зробили?

— Окрім декількох ком, залишив усе, як ви написали.

— Щодо цього фрагменту, то я не могла його проговорити, не могла себе чути, там надто особисте, мусила написати, описати ту свою таємницю в тиші. Вийшло не надміру академічно?

— Та ні... Навіть навпаки. Ви постаралися. Написано добре, побачите, в тій же манері, як пишу я.

Ми посміялися. То був гарний сміх. Вона сміялась, як дитина. Сказала, майже вибачаючись:

— Намагаюся 'подвоїти' зусилля... Прагну побачити себе цілком... і лякаюся сама себе... хотіла б прочитати ті сторінки на самоті, на свіжу голову.

Ми домовилися зустрітись за вісім днів, пополудні.

ПОРТРЕТ ПРОФЕСОРА ГРЕФФ'Є

Він зазвичай сидів на своєму дивані.

Зрештою, то був не зовсім диван, радше, сидіння для двох осіб — ні крісло, ні диван, просто низьке м'яке сидіння без билець.

Укупі зі ще одним таким сидінням і третім, трохи довшим, для чотирьох осіб — усі обтягнені темною шкірою — крісло складало частину гарнітуру, розміщеного довкола квадратного столика. Той столик, покритий склом, був недоладний — підробка під міль, що місцями втратила свій полиск. Власне, все тут уже було мотлохом.

Грефф'є сидів на своєму дивані...

Його кицьки так подряпали шкіру обивки, що та місцями аж потріскала. Поробили в ній дірки, з яких видніла шерстиста набивка. Хоча то була добротна товста і м'яка шкіра...

Грефф'є був там, на своєму дивані, а я дивилася на подряпини, спостерігала, з якою завзятістю тварини заходились біля спинки поблизу вм'ятини, де він прихилив голову.

Сиділа біля нього, в кутку довгого дивана, майже поряд з ним. Забалакала, та відтак мій погляд наткнувся на подерту диванну спинку, й не змогла більше нічого сказати, не знаходила потрібних слів, шукала їх, та жодне не відповідало тому, що хотіла висловити. «Йду геть, покидаю тебе, не хочу більше тебе бачити, все скінчилося...» Жодна репліка не пасувала. Вони озвучували те, що я намірилася сказати, та не точно відповідали тому, що відчувала. Тепер, коли була там, то хотіла сказати щось більше, та не відала, що саме... Не бажала говорити про Лору, про її стан. Лора його не цікавила, його ніхто, крім мене, не цікавив... він відчував, що я вислизаю. Лора не могла бути приводом. Мое бажання його покинути було давнє, давніше за Лорину пригоду. Я завжди намагалася не сплутувати два своїх життя, тож не було резону робити це тепер, коли все дійшло кінця.

Мене причарували ті подерти місця, звідси виглядала біляста набивка. Ці дірки виявилися капканом, у який я впіймалася, пов'язана спогадами про дні,

що складались у тижні, місяці, роки, майже в два десятиріччя. Мовби ті рани на меблях символізували час, який ми провели разом, і наче перспектива більше їх не бачити видавалась мені нестерпною. Я не розуміла, що зі мною діється. Чому з'явилося відчуття небезпеки, страху?

Поки визбирала спогади, котрі здалися, аби зредагувати ті перші 143 сторінки,— з вірою, що, роблячи це, я звільнюся від розгубленості, яка заполонила мене,— спомин про той страх зринав і зринав. Я проганяла його. Не наважувалася зустрітись із ним віч-на-віч... Нині, гадаю, не зрушу з місця, якщо не подолаю його...

Піду від нього, покину його. Але, оскільки я так довго вірила, що цей чоловік — моя гавань, у сутінках похмурої квартири проросла журба. Чоловік, як гавань... Чоловік, як вепр...

Мене оповив незбагнений жаль, стало шкода й тієї затхлої гавані, й мулу. Шкода спокою в товщі застояної води. Бо все ж, якби не приключилося отаке з Лорою, я, можливо, лишилась би тут назавжди... Тепер мала сказати, що збираю манатки. Я не хочу втікати потайки, просто настав кінець! Іду геть, пускаюсь у відкрите море!

Та я не казала нічого.

Він сидів там, на своєму дивані.

Диван так деформувався, що ніхто, крім нього, не міг би на нього сісти. Зрештою, він теж не сідав, а провалювався в нього. Так виформував собі кубло, кидаючи в нього всіма своїми стома кілограмами на метр дев'яносто зросту; потім згортавсь у виямку, підтягуючи свої кощаві цибаті ноги до випнутого черева. Насамкінець умощував важку видовжену голову в продавлене місце на спинці, засмальцованій та почорнілій від смальцю, саме там, де кицьки подерли шкіру найдужче.

Він завжди тримав кицьок.

Кілька років вони тинялися закутками квартири, проте тепер він їх уже не приманював, вони його більше не цікавили, хоч так було не завжди... Я запитую себе, чи бажання покинути його не виникло в мене тоді, як він утратив інтерес до своїх кицьок?.. Чи, може, відчурався їх, бо відчував, що я маю намір піти... Він володів дуже певним інстинктом щодо основних життєвих ритмів... У нього жили тільки кицьки, він ніколи не мав котів... Правда, якось розповідав про кота, що жив у нього давніше, той називався Берлінго... Грефф'є говорив про нього з любов'ю...

Попервах, коли я з ним спізналася, він тримав двох сіамських кицьок, якихось геть звироднілих тваринок. Одна не мала в роті жодного зуба, такою народилась і живилася тільки відрижками своєї сестри. Цілими днями ті кицьки переймалися проблемами харчування. Одна довго розжовувала те, що мала в тарілочці, потім з натугою зригувала половину розжованого, тоді як друга хлебтала ту жуйку. Вони викликали огиду, та водночас і жаль через ту свою солідарність. Не могли одна без одної жити. В обмін на пережований харч, беззуба вилизувала свою сестру, вмивала її, опікувалась нею, давала себе смоктати, ніби та була її дитятком. Грефф'є десь їх підібрал, і вони доживали в нього так само, як отої квадратний стіл у салоні. Як ще один непотріб.

У ту пору, коли приходила туди щодня, коли його квартира стала мені чимось на зразок робочого місця (бо саме завдяки цій секретарській роботі мала можливість далі вчитися), я часто запитувала себе, чому стільки людей спихають йому то те, то те: кицьок, ні до чого не придатні столики, мотоцикл, комплекти для їдалні, всякі інші меблі та предмети. Речі, що були йому зовсім непотрібні, до того ж переважно недоладні. Чому? Бо він має велике помешкання? Дарували йому виключно браковані речі чи просто зайвину? Трохи пізніше я впрост запитала його, а він відповів: «А хіба що? Мені байдуже».

Помешкання, дбайливо прибране консьєржкою, яка заходила й виходила так,

що ніхто того не зауважував, було подібне до салону розпродажу: старий мотлох посилював ураження порожнечі, котре і так навіювало мені ця оселя. А ще, в певні напружені дні, мені здавалося, з цієї купи непотребу підімаються примари, зітхання, думки про врегулювання рахунків, про викидні — щось важке, чиєсь мертві, поховані життя: віяло цвінтarem.

Ці речі сплавляли сюди переважно жінки. Заміжні жінки, його колишні й нові коханки. Жінки, які нічого для нього не важили. Деколи вони приходили. Здебільшого я з ними не зустрічалася. Вони лишались ненадовго. Аби їх прийняти, він перевдягався й поводивсь із незвичною гречністю. Я чула їхні голоси. Він вів їх до салону, відтак до кімнати, де лежала річ, яку вони заставили. Жінки щось мурмотіли, ніби були в церкві, й згодом зникали, залишаючи по собі сильні пахощі, неначе просто розбризкували парфуми. Пошо? Аби зостатись надовше? Щоби все-таки там бути, попри себе, попри нього? Вони йшли геть, може, більше ніколи не верталися, та речі їхні лишались там, за зачиненими віконницями, нерухомі, неначе вартові.

Дітей він не мав.

Своїх кицьок він інколи «пестив». Це бажання нахлинало на нього зненацька: мав їх торкнутися. Мені ніколи не випадало розпізнати перші прикмети того бажання, можливо, їх і не було. Може, це приходило, наче биття серця чи кліпання повік, ніби щось таке, що робиться само собою, без хотіння.

Він ураз схоплювався з-за столу й поривавсь упіймати бодай одну кицьку. То давалось непросто, вони від нього втікали, боялися.

Передусім він зачиняв двері. Й тоді метушливо гасав за ними. Заганяв у куток. Вони виривалися. Кімната за декілька секунд ставала джунглями, саваною для мисливської експедиції, стрільбищем. То велась груба і протиприродна партизанска війна. Він — могутній, величезний, і вони — рапітні, та прудкі. Він обгортає руки газетою, бо кицьки дряпали, кусалися, сичали. Попри ці перестороги, завжди ходив з покусаними, подряпаними руками, які часом погладжував. Я на момент отих ловів не існувала, могла бути хіба лише перешкодою.

Зазвичай я сиділа на своєму секретарському місці за друкарською машинкою. Траплялось, він підводився просто посеред фрази. Я не знала, що мені робити, складалось враження, ніби щезала з кімнати. А він кидався не маскуючись, усім своїм єством віддаючись цьому непристойному пориванню. Непристойному тільки для мене, бо я заставалась, адже ж могла б вийти. Щодо цього, то він був у полоні бажання, жадав негайно його вдовольнити; те бажання було сильнішим за нього й він задовольняв його будь що буде. Не опиравсь, а віддавався. Радіння впереміжку зі стражданням оволодівало кожним його рухом і мімікою, його велика поставка, зліплена з набряків і щілин, оживала. Зазвичай хаос його рис підсилювався. Життя скrapувало, немовби свічка, залишаючи сліди у формі м'ясистих патьоків, крізь які прозирали давній сміх, грайлива ясність, а ще — слабкість, зранена ніжність і навіть ночі дитинства з їхніми дивовижами. Попри всю бридкість, обличчя зворушувало, я б навіть сказала — приголомшувало. Тоді, під час полювання, на нього сходила краса, свіжість, веселощі, вразливість... Я мала враження, ніби зненацька побачила його таким, яким він був колись, до того, як його здолала хода літ,— непорочним. І незабутнім. У майбутньому, хоч би що траплялось, я ніколи не забувала того, що бачила в ті миті абсолютноного божевіля, під час безрозсудної дикості, несамовитої надії, нестримної жорсткості, щастя брати, мучити. Таке не забувається. Принаймні в моменти відрази, як вибачення, поверталася луна тієї безневинності, пом'якшуючи мій гнів, викликаючи мимовільне «пробач», знову призовідячи до того, що я погоджувалася зостатись...

Доти, коли ось більше не погоджуєсь. Чи, радше, доти, поки він утратив владу наді мною, аби змусити лишитись.

Він був там, на своєму дивані, занедбаний і жалюгідний. Я піду. Я прийшла йому сказати, що йду назавжди й насправжки. Мене більше нічого з ним не зв'язує. Я бачу його спотворене обличчя, над яким попрацювали роки, попометливши ним і поповикручувавши. Зношеність проявилася зсередини, його тілеса

осили в порожняву — шкіра до шкіри — м'язи щезли вкупі з кров'ю, все захопили бляклі барви старості.

Я ніколи не бачила, щоб він покидав поле бою. Сутичка тривала, скільки тривала; та завше закінчувалась тем, що кицьок він таки ловив. Замість паперових «рукавиць» з кистей звисали пошматовані клапті, й він по-котячому спритно відкидав їх убік. Його руки були вимашені кров'ю. Тоді починалися тортури. Він примушував кицьок ставати в принизливі пози — здебільшого втиснувши голову між задні лапи. Впіймавшись, тваринки ненависно няячали, але скорялись. Не били лапами, не випускали кігтів. Щойно ставали у ту позу — грубо кажучи, вткнувши мордочки під хвіст,— він пестив їх якийсь мент по спині, водночас стискуючи їм щелепи. Тим часом один за одним пальці його вільної руки витягалися, вигиналися і він ривками проводив ними туди-сюди по настовбурченій шерсті сіамських кицьок. Відтак одпускати їх і більше ними не переймався. Навіть не дививсь, як вони втікають.

Відбувався бридкий, дуже бридкий спектакль, однак я вважала його необхідним. Мені ставало прикро за себе, що так гадаю, та було саме так. Упродовж усього «полювання» я казала собі: «Край, не можу більше працювати з цим чоловіком, він — мерзотник, він мені огидний». А відтак,— попри покірність кицьок, а може, через ту їхню покірність — я відчувала полегшу, щось подібне до задоволення. Все було гаразд, ми бралися до праці, ні словом не коментуючи того, до допіру відбувалось.

Зрештою я спромоглася сказати, що надалі з ним не працюватиму.

Ельза не знала, що я намагаюся стати її тінню, двійником, луною. Не відала, що в мені живе її голос. Не уявляла собі тієї інтимності, которую я з ним переживав. Я прослуховував ще й ще невеликі уривки з магнітної стрічки не для того, аби почути, а щоб слухати. Наприклад: «Першого дня, наче вожата скатутів...» Знав текст напам'ять. Уже не звертав уваги на слова, а дослухався до модуляції голосу, його глибини, здогадувався про те, що не було сказано.

Починав пізнавати її насправді, був певен, що не вигадую.

Ельза — жінка заразом страшенно цікава й надзвичайно методична. Вона не зробить кроку, поки не виважить попереднього: того, що здобула і про що здогадалась. Особливо останнього. Вона нутром відає про все від самого початку, та ставиться до нього недовірливо. Ельза — полохлива авантурниця, її потяг до пригоди так само великий, як і острак. Та, що говорила віч-на-віч з диктофоном, мала потребу в усіх «засобах», аби собою керувати. Мусила зрозуміти, перш ніж діяти, та не для того, щоб думати. Її думка була вільна, а розум — ні. Щоразу, коли Ельза давала волю своїй уяві, своєму потягові до пригоди, то виправдовувала свою уяву. Я розумів, якого удару завдавала їй Лора. Уявляв собі Ельзину настирливість — важко все-таки любити будь-кого, хто захлинається в наркотичному забутті. Я усвідомлював її несамовите бажання збегнути суть наркоманії! Вона мусила зрозуміти це, аби не потъмяніла любов до доњки. За все золото світу Ельза не зрадила б Лору, та ніяка сила у світі не змусила б її змиритися з тим доњчинним станом. Ельза прожила три роки, знемагаючи від цієї суперечності. Витримала завдяки любові, єдино завдяки любові, божевільній, чистій материнській любові...

Я її кохав і mrіяв, щоб вона полюбила мене...

Того дня, коли приніс їй розшифрований текст четвертої та п'ятої касет, я був сам не свій. Уявки щойно провів з нею вісім божевільних днів. Вісім днів і ночей. Вісім днів, заспокоюючи Ельзу, бачачи її щасливою. Та це було щастя, як розумів його я. Чи вона воліла б такого? В кожному разі, так не мусило тривати далі, я вирішив його їй запропонувати.

Ельза почувалась нормально, була поміркована, хіба що трохи збентежена:

- У тому фрагменті, що ви принесли, теж є професор Грефф'є?
- Так, в одному уривку.
- Ви його не надто змінили? В попередньому тексті, мені здалось, ви зроби-

ли скорочення... Зрештою, не гадаю, що текст був аж такий сирий... Я не маю другого примірника...

— Можна сказати, я його не торкався. Принести оригінал?

— Та ні, я вам вірю. Виявляється, те, чим сам розродився, деколи викликає збентеження... Жахливо... Я мала б, однак, про це знати... Шо ми з цим фрагментом робитимемо? Він нам придадеться?

— Мені здається, конче.

— У якій формі? Він не може залишитися таким, як є, там непристойності. Непристойні ті сторінки, що ви передали мені минулого разу.

— Я не вживав би цього слова. Безсомні — можливо. Ви доволі часто буваєте...

— Ви їм якось дасте раду?

— Так, імовірно, не знаю... Важко сказати, ми ще не дійшли до краю. Зараз можу говорити тільки про перші 143 сторінки, мені бракує фрагментів, немає кінця.

— У який спосіб працюватимемо над кінцем?

— Як бажаєте, з диктофоном чи інакше: ви писатимете, або я приходитиму й записуватиму за вами, як бувало.

— А ви як гадаєте?

— Волів би приходити. Я переслухав бігцем решту стрічок: є неясні місця, трапляються повтори. Мушу розібратися з усім детальніше.

— Мені лячно на саму думку про книжку.

— Чому?

— Бо це оприлюднення. Не люблю виставлятись.

— Не переймайтесь. Знаєте, читання — то дуже інтимний процес. Люди читають тільки те, що бажають, практично, читають лише те, що вже «написано» в них самих. Ми живемо з власними химерними образами.

— Очевидно... Значить, ви перетворите мої думки на бридню?

— Ну й словечко!

— Забуте старе слово, означає «нісенітниця», «вигадка».

— Ви, напевне, натрапили на нього у Фройда.

— Не пам'ятаю, скоріше — в Юнга... Гаразд, не про те йдеться. Я тремчу на гадку, що ви зробили з моїх марень.

Як і попереднього разу, вона взяла в мене сторінки й заходилась читати вголос:

«Часто, аби «зіскочити», наркомани п'ють.

Сила наркотика така, що треба випити надміру алкоголю, аби дійти до стану, близького до того, в якому вони перебувають від єдиної ін'єкції геройну.

Якось, під час одного з перших наших дрейфів ми подалися до Нормандії, замешкали в хатині моїх друзів. Це було після того, як я покинула професора Грефф'є.

Вже після повернення з Марокко я збагнула, що не зможу зостатись у Парижі й що так само не матиму досить грошей, аби дозволяти собі мандри подібно до цих, марокканських. Тоді я зателефонувала знайомим, про яких знала, що мають хатини в сільській місцевості. Пора була непогідна, ті хатини гуляли. Так я назбирала колекцію пристановищ майже по всій Франції.

Та хатина в Нормандії була ще не облаштована до кінця, не вмебльована... На щастя, вже мала комінок. Крім нього, виявилося двоє ліжок, стіл, декілька стільців. І мряка за вікном.

Я мала намір пробути там стільки часу, скільки знадобилось би, щоб поставити Лору на ноги... Мої плани не справдилися. Я була геть приголомшена: мусила чинити опір усьому відразу. Першого ж дня взялася сама за терапію... Втягла Лору в розмову, слухала, допомагала збагнути корені її недуги... На ту пору вірила, що токсикоманія — це невроз, як багато іншого... що є терапевтичне вирішення цього безладу... що ми разом віднайдемо, коли і куди занесло Лорину енергію... Вам відомо, що я цікавлюсь ентропією... знаєте, що я відкрила метод... отримую... отримала цікаві результати з малими дітьми... Зрештою, хай там що, я хотіла взятися так само за Лору...

У Нормандії Лора погано реагувала на транквілізатори, які була взяла, аби «зіскочити». І далі лишалась неспокійна, розтривожена. Я починала розуміти ненавистість наркоманів. Згадуючи Париж і новий прийом там геройну, я підозрювала, що Лора зовсім не приймає пігулок або вживає недостатню дозу. Я ставила їй запитання, аби переконатися, що мої підозри обґрунтовані. Вона вибухала гнівом, плакала, скиглила, що я маю її за мале дівчисько, що вона приїхала сюди, аби «зіскочити», а якщо я їй не довірятиму, вона з цього не вибереться... Щось не спрацьовувало. Ми побалакали. Я пояснила їй, що маю намір мешкати тут доти, поки їй справді стане ліпше, можливо, не один місяць, будинок не знадобиться господарям аж до весни. Лора мене підтримала. Ось тоді стало питання алкоголю.

Я не квапилася з морфіном, котрий вона настійно просила в Марселі...

Ми пішли в найближче село й купили джину. Я взяла найбільшу пляшку, думаючи, що Лорі вистачить на місяць. Була десята година ранку. О третій пополудні пляшка була порожня. Лора починала заспокоюватись... Коло п'ятої ми пішли по ще одну пляшку, бо крамниці в селах зачиняються рано. Лора знову почувалася кепсько. Вона ковтнула й декілька пігулок, а я боялася такої мішанини...

Як і після першої ночі ломки в Йєрі, я запанікувала. Це не вмішалося в моїй голові. Кількість алкоголю і транквілізаторів, які Лора поглинула, мала б її впокорити, однак зовсім не була пригнічена... скоріше такою почувалась я. Думала, слід забиратися з нашої хатини, бо це зле скінчиться, бо донька удар за ударом себе вбиває... Лора ж, навпаки, й не думала про від'їзд. Вона привезла декілька платівок і програвач, який умикала на всю потугу. Досі пригадую собі голос жінки, котра волала: «Коні, коні!» На конверті платівки була фотографія співачки — патетичне, худе, вродливе обличчя й розкуте тіло; незgrabний силует, величезні руки-ноги, що досягли чудової самостійності, ніби звільнившись від пут, якими є суглоби плечей і стегон... Лора танцювала сама перед комінком, була весела й щаслива.

А ще вона розповідала про ту дівчину, що вже померла від надмірної дози, та про інших співаків, про голоси, які теж розлучились із світом. Усі були наркомани. Дійшли дорогою зілля до кінця: святі, герой з легенди.

Я слухала її дуже пильно. Лора славила порожнечу... То мені так здавалося, ніби вона уславляє порожнечу. Лора не вживала цього слова; говорила про їхнє життя і вшановувала всі символи того життя... тієї порожніви.

Через потік слів, що бив з неї фонтаном, між нами виникло провалля, зовсім не та дистанція, що потрібна при терапії, ні, — агресивна прірва... Спочатку Лора була чужинкою, та минали дні, порожніли пляшки з джином, і вона ставала ворогом. У душі я противилася тому, що вона казала, я не сприймала того життя, яке вона оспівувала, витанцювала, про яке говорила. Та я тамувала все це в собі. Фіксувала, і край. Мала надію заспокоїтись, віднайти об'єктивність, слухати мовби зосторонь...

Лора ніколи не п'яніла, заливаючись алкоголем, не хиталася, в неї не заглітався язик, вона лишалась цілком при здоровому глузді... Я ніколи не була такою близькою до зради, ладна покинути її, розірвати нашу домовленість. Я ненавиділа тих людей, що співали, ненавиділа красу Лориного тіла, в якому жили їхні ритми, ненавиділа мовлені нею слова, ненавиділа себе перед отим комінком, бо була нездатна опануватися, бо засинала від утоми там, долі, коло вогнища, а прокидалася від холоднечі, бо вогонь згасав. Лора спала в ліжку, налита джином, напакована транквілізаторами...

Першого ж дня, наче вожата скаутів, я накреслила план дій, аби змусити Лору згадати про здорове призначення людського тіла. Підкреслила: «Ти була спортсменкою, тож маєш відновити енергію м'язів, до якої ти звикла і яка тобі подобалась. Тобі піде на добре, якщо знову спрямуєш енергію на прості та корисні зусилля». Лора схвалила: «Поки ти не пропонуєш мені змагання — згода. Бо бути першою чи останньою — таке мене вже не цікавить». Уже сама потреба палити в комінку надавала нам таку нагоду: назбирати в біжньому сусідньому гаю хмизу, принести його додому, порубати сокирою — все це не нагадувало пустого вправляння, адже ми мали в хаті комінок. Лора згодилася. Попер-

вах навіть ходила зі мною. Та була така худенька й слабка, що швидко мліла... Відтак я ходила сама.

Наряд за дровами став моєю схованкою. Безнастанно дощило. Я виходила, вдихала на повні груди свіжого повітря, й моя думка галопувала, поки я шукала всхоле гілля та вкриті лишайником повалені, вивернуті з корінням дерева. Я не переставала думати про Лору, про те, з якого боку до неї підступитись, міркувала над необхідністю віднайти власний спокій і терпіння. Вертала додому з плачами, з розробленою новою тактикою. Та тільки-но підходила до лужка перед хатиною, як до мене долинала музика. Лора або спала під музику, або танцювала, або гортала комікси... Було очевидно, вона не відчуває потреби в моїй терапії. То чого ж ми товчимося в цій пущі? Провалля між нами ще дужче поглибилось.

Я не мала чим дорікнути доньці. Не мала жодних резонів карати чи накидати свою волю, то більше, що мої вимоги вона знала. Я не знаходила відповіді, коли Лора запитувала: «Навіщо мити посуд відразу, як попоїв? Чому не пізніше?» Я могла б хіба відповісти: «Бо так заведено». Натомість краще було просто змовчати.

Якщо заходила мова про мій фах, яким заробляю на прожиття, вона впадала в патетику, проповідуючи негайну революцію.

— Лоро, то ти подасишся зараз до Парижа робити революцію?

— З ким?

— Є ж екстремісти, що бажають цього.

— Всі вони йолопи! Марксисти-леніністи — нікчеми, маючи — також... а щодо комуняк, то ті реакційніші за визнаних реакціонерів...

Я не мала на неї жодного впливу. Коли заходило про життя, щастя, то ми говорили про два різні життя, два різні розуміння щастя. Наші концепції не мали нічого спільногого, мені ж ніяк не щастило помовчати. Спочатку я слухала, а далі, волею, сильнішою за мене, на якісь хвилини втручалась і сама чула, що виголошую моралізаторські промови, котрі навіюють нудьгу...

Її стан був вельми нестійкий, вона часом вибухала нестримним гнівом, галасувала: «Усе це так само, як з посудом! Чому твої уявлення конче мають бути ліпшими за мої?..» Я знала, що не повинна забарикадовуватися власними принципами, знаннями, переконаннями, що маю намагатись увійти в її світ. Лора мені довіряла, вільно говорила про свій досвід наркоманки. Вона бажала покінчити з тим життям через матеріальні незручності, котрі воно створювало, через ломку, та її вабило те, чим був наркотик,— порожнеча. Аби підступити до Лори, я мусила зрозуміти, що таке — ота пустка. Бо сама не бачила в ній нічого, крім порожніви, небуття, смерті. Що могло бути в цьому привабливого? Я мала зробити крок до доньки, замість вічно наполягати, аби вона прийшла до мене.

Котрогось дня, пішовши до крамниці, я купила шампанського — сказала собі, що трохи зип'ю. Я не мала звички пити просто так. У моїй уяві шампанське пов'язувалося зі святом, навіть з бенкетом... Я трішечки гульну, можливо, у таїй спосіб зійдуся з Лорою. Купила ящик шампанського. Ніколи запровадив «дуже цікаву» скідку для нової марки: «Берете ящик, шістнадцять пляшок, платите як за дванадцять...»

Ми влаштували свято! Перша пробка вистрілила, ми цокнулися біля запаленого комінка. Вино почало діяти, я повеселіла. Ми танцювали, падали одна одній в обійми. Так, так, ми знову знайшли одна одну, то був рай. Я слухала Лору, нарешті мені щастило спокійно відповідати на її запитання, а вона знову її знову наповнювала мій келих... Але я не зношу алкоголь. Аби не перехамаркати вечірку, мусила виблювати, а відтак узялася знову пити. Я сп'яніла, а Лора — ні. Вона сміялася, глузувала з мене: «Ти не вмієш пити!» Дуже розсудливо роз'яснювала мораль споживання, енергію кайфу, найкращий спосіб сягнути небуття.

— А далі?

— Далі? Нічого. Небуття: що може бути краще за нього? Ти пливеш, і більше ніщо не має значення.

— А коли звідти вертаєш, далі що?

- Починаєш заново.
- Аж поки здохнеш?
- Авжеж! Так чи так помираємо, отож ліпше вмерти в кайфі, ніж бежкати вісім годин щоденно впродовж шістдесяти п'яти років!

З того висновку ми сміялися до сліз.

Наступного ранку в мене було жахливe похмілля і бажання піти з життя. Щодо Лори, то та мала тільки спогад про гарний вечір. Вона виступала порадницею.

— Найкращий спосіб, аби ти, Ельзо, оклигала, — випити разок спросоння.

— Хіба ти не розумієш? Мое тіло, а особливо мозок працювали цієї ночі під дією алкоголю. Хіба ти не розумієш? Якщо я зараз знову вип'ю, то діятиму не я: за мене діятиме алкоголь. Хіба ти не розумієш? Це подібно до геройну, коли діє він, а не ти.

— А ти, ти розумієш? Це подібно до грошей, роботи, успіху, родини, вроди, релігії! Ти ніколи не є сама собою, бо енергію дає тобі міраж, за яким женешся. Чому все — повсякденна товкотнеча, люлі-люлі, метро — кращі за наркотик? Чому Бог ліпший за наркоту? Чому робота, родина, вітчизна кращі за наркоту? Чому? Принаймні наркота — це наркота, щось таке, що очевидне і справжнє. Наркота — не добрий буржуа, не лицемір! А сáме лицемірство мордує всіх і вся!

— Бетон, бетонний мур. Мерлан, який кусає себе за хвіст. Слова, що душать самі себе, достеменність, яка розріджується. Безнадійний травень 1968...

— Бачиш, Лоро, що мене шокує: руйнація тіла, ота зненависть до власного тіла. Намагання довести його до такого стану, коли нема іншого виходу, крім як довірити догляд за ним інституції, котру ненавидиш, віддати його всьому тому, що ненавидиш. Лягти до лікарні чи сісти в тюрму, потрапити під нагляд поліції чи центру дезінтоксикації — тобто прийняти ганебний компроміс. Як можна погоджуватись на таке майбутнє!

— Маєш рацію, скрізь трапляються підлі боягузи. Завваж, багато з тих, хто погоджується, робить це з цинічних міркувань: дозволяє собі трохи перепочити, аби потім узятися знову за своє. А деколи подібне на якусь часину дає йому перевою від надто небезпечних «штовхачів»... Не всі мають матусь, що відвезуть їх на село... Кажу це не для того, щоб з тебе посміялись. Я не хочу скористатися жодною з цих махінацій. Якщо мені не пощастиТЬ вийти з наркоти... коли відчуло, що нездатна вирватися, того ж дня передозую.

— Але ти хочеш вирватися?

— Ато ж.

— Чому?

— Бо все це дорого коштує.

— Та й годі?

— Наркота — не щось надзвичайне. Не більше, ніж алкоголь, цигарка чи вранішній біг підтюпцем! Знаєш, скількох у кросівках і шортах підбирають у Булонському лісі з інфарктом? Набереться більше, ніж передозованих. Знаєш, скільки у Франції алкоголіків? Знаєш, скільки людей гине на шляхах через п'яніх водіїв? Знаєш, скільки ліжок займають алкоголіки в наших шпиталях? Тисячі, десятки тисяч! Знаєш, скільки є курців, що здихають від раку легенів чи хворіють на невиліковні недуги дихальних шляхів? Тоді до чого вся ця колотнеча, вся ця драма з приводу наркотиків? Якби грам геройну коштував стільки ж, як літр вина чи пачка цигарок, про геройн не вели б і мови. Не тільки не балакали б, але й створили б державні підприємства з виготовлення наркоти і навіть визначили б тверду ціну на неї, та ще й рекламу, аби купували: ЗА ЦІНОЮ ДВАНАДЦЯТИ ГРАМІВ КУПИТЕ ШІСТНАДЦЯТЬ! То ціна на наркотик шокує людей, надає йому особливої ваги. Вмерти від злиднів — благо, а від розкошів — зло! Яка глупота! Згадай, як ти купуєш мені алкоголь отут, хоча ніколи не купила б мені й граму порошку! Вважаєш, ліпше пиячити, ніж колотися?

— Та ні, йдеться про інше, ти добре знаєш.

— Усе, що знаю, так це те, що наркотик важливий через свою вартість. Бо

все дороге — важливе. Мовлення малих діток, які ходять до тебе на консультації,— важливе, бо воно дорого обходиться їхнім батькам.

— Лоро, перебираєш міру!

— Я ж не кажу, що для тебе важать гроши. Не кажу, ніби працюєш з дітьми задля грошей, та це важливо для їхніх батьків. Вони ніколи не здавали собі справи з того, що їхні діти мають щось говорити, заки не почали трусити гаманцями. Я маю проблеми з купівлею порошку, а не з його споживанням. Окрім того, він — наче квіти й ладан у храмі, прикрашає довкілля, та й годі...

Ми ніколи не змогли піднести над цими спрошеннськими розмовами, стярими як світ суперечливими міркуваннями. Лора відмовлялась од обміну думками, задовольнялась дрібними провокаціями. А я, у власній манері, робила стільки...

Ми топталися на цьому рівні, вперто топтались. А під кінець Лора часто починала ридати, називаючи мене злюкою.

Коли ми повернулися до Парижа, я скидалась на власну тінь.

Ми продали студію, Лора переїхала жити до мене.

...

Я шукала, хто б допоміг. Віддала б усе, аби мені допомогли, та люди уникали мене. Люди уникають наркоманів. Наркомани обтяжують. Лора мала рацію, коли говорила про гроши. Люди готові допомогти тому, хто вбиває себе через пляшку за п'ять франків вісімдесят сантимів, та непоступливі чи соромляться тих, хто вбиває себе через укол за ціною в тисячу франків. Ось так. Не знаю, скільки разів мені доводилось чути: «Ви надто слабка. Ви не повинні давати їй ні сантима». Та ж я й не давала їй ніколи жодного сантима... свідомо. Просто Лора мала тисячі способів, як витягти з мене гроши. Крала або підмовляла своїх приятелів цупити все, що ще було бодай трохи цінного в хаті. Або ж я видавала їй чеки, наприклад за курси автошколи, де вона нібито брала уроки володіння, хоча насправді не взяла жодного уроку... В цьому відношенні Лора добре мене обкручувала, ніколи не просила грошей, тільки чеки, нібито, аби відвідувати то ті, то ті курси, то заплатити лікареві, чудовому фахівцеві з боротьби із наркоманією. Лора придумувала купу інших подібних трюків. Світ наркоманів добре організований, вони знають безліч комбінацій для різних середовищ. Це безвихід... І коли я їй натякала, що я не дурепа й знаю, як вона мене обкручує, Лора відказувала: «То навіть краще грабувати, заробляти проституцію чи стати дилером?..»

Відчуваючи свою безпорадність, я консультувалась у фахівців. Відвідала, здається, дванадцятьох. Просила допомоги в безлічі знавців. Вони відкараскувались од мене. Зрештою не хотіли більше зі мною говорити, передавали через когось, що їх нема або що зателефонують — і не телефонували. Наркомани раз у раз штовхають нас до поразки, до некомпетентності. В цьому нічого приемного, коли маєш себе за ерудита.

Хай там що, Лора й чути не хотіла про дезінтоксикацію в лікарні чи десь-інде. Зізнаюсь, я не наполягала, бо бачила стількох її друзів, які після курсу лікування бралися за старе того ж дня...

Єдино, з ким я могла поговорити, це з поліцаями антинаркотичної бригади. Їх було небагато, вони різнилися від решти поліцай, які ставились до наркоманів, мов до собак. Я набачилася жахливих речей... Одного разу били ногами хлопця, що лежав на землі в пік ломки... Інший поліцай підло повівся з дівчиною в стані, коли та не могла захищатись. Вони тягали дівчат і хлопців за волосся, аби замкнути їх у поліційному фургоні на прочуханку... Поліцай ж, які безпосередньо борються з наркоманією, не такі... Вони бачать людське лихо, не знають від нього ліків, не відають, що робити, та, певним чином, розуміють біду, що спіткала цих людей... Треба віддати їм належне, бо нещастя наркоманів не завжди викликає співчуття. Наркомани глумляться з непричетних, мислять руйнівними категоріями, часом чманяють або ж упадають в апатію... Під час ломки вони дужі й небезпечні. Вб'ють батька-матір, аби дістати порошок...

Якось у мої двері подзвонили. Я відчинила й зіткнулася віч-на-віч із двома незнайомцями. Почула, як щось клацнуло: один з них випустив лезо ножа. Я ба-

чила таке тільки в кіно. Вони ввійшли, зачинили по собі двері. Вимагали грошей. Буцімто Лора їм завинила. Я ніколи не дізналася, чи було це правою... Хлопці шастали по квартирі, дивилися, що можна поцупити. Були в ломці, спливали потом, вимагали п'ять тисяч франків. Задля форми я посперечалась, а відтак виписала чек... Що роблять батьки, які не мають грошей?.. Правда, «штовхачі» знають ситуацію в родинах своїх клієнтів... Той, з ножем, сказав: «Не маєш готівки?» Я відповіла, що не маю. «Маєш, маєш, покажи-но свою сумку!» Я показала. Він забрав ті крихи, що там були. Виходячи, застеріг: «Спробуй тільки попередити про чек. Знаєш, що на тебе чекає!» Так, я знала, деякі матері розповідали мені страхітливі історії: хлопці могли прийти вдруге, забрати все, що заманеться, молоснути ножем... Зрештою, я не могла поскаржитись, не виказавши Лори... Отож попросила зробити вічко в дверях і додаткові засувки... Я досі запитую себе, як могла так довго жити в тому жаху...

Ніхто мені не телефонував... Хіба дехто з матерів. Були в однаковому зі мною становищі... кожна з нас мала координати одна одної. Дзвонив телефон. Щойно вчувиши голос, трохи невпевнений, я вже знала, що чиясь мати, вона вибачалась: «Алло, я потрапила до Лори? — Так. — Ви не бачили випадково Брюно? — Ні, в нас зараз нема нікого. — А Лора вдома? Я могла б з нею перебалати? — Ні, її нема, я не бачила її вже два дні. — Вони жахливі! — Еге ж, жахливі!» Жінки часто плакали, й я з ними. Ми більше нічого не казали одна одній... Тільки двічі мені зателефонували чиєсь татусі; один уповноважив передати його синові, якщо випадково зайде, що отримає доброго ляпаса, коли здумає заявитись додому, другий був, як я, розгублений і плакав... Батьки належали до двох категорій: до тих, що не хотіли більше нічого чути про своє чадо, та до тих, що, як і я, безнадійно намагались допомогти. Обидва методи давали однаковий результат...

Те, що зазнала я з Лорою, було жахливим... а те, що перетерпіла в собі, ще гірше...»

Ельза поклала рукопис на коліна й звела на мене очі. Цей погляд бентежив. Я запитував себе, що вона бачить у моїх очах. Я не слухав її читання, а розглядав волосся, густе й кучеряве (така дивина серед білявок). Мала пречудове волосся. Бачив також довгі та міцні стегна; того дня вона була в штанях. Мав таке враження, ніби мене впіймано на акті кровозміщення, насильства... тож раптово кинувся в розмову:

- Не люблю читання вголос.
- Чому?
- Бо те, що призначене для читання, не повинно бути проказаним.
- Але ж це все я записала на диктофоні... Можливо, я кепсько читаю?
- Навпаки, читаєте дуже добре.
- Щодо мене, то читання вголос мені допомагає. Тільки тепер, читаючи те, що ви сконденсували, я усвідомлюю, що бажала сказати... Ви добре працюєте. Як гадаєте, все це цікаво?
- Мені — так.
- Через померлу приятельку?
- Не тільки.
- Ви її любили? Були закохані?
- Я кохався з нею... Я давно не відаю, що означає «бути закоханим»...
- Чому?
- ... Тепер мені здається, що в кохання якісь таємничі для мене параметри.
- Скільки вам років?
- Ось-ось міне тридцять шостий.
- Інколи емоційно зрілими бувають маленькі діти. Об'єктом їхньої любові стає розум і шляхетність, чого бракує дорослим. Побутує навіть думка, що, старіючи, люди розчучаються кохати.
- Навіщо ви це кажете? Вважаєте мене дитинним? Чи, навпаки, занадто старим?
- Я не мала на увазі вас. Міркувала взагалі про феномен закоханості.

Вона переглянула подальші сторінки, зупинилася на деяких уривках; там знову був професор Грефф'є.

— Вже й не пригадую, коли я писала все це... Чекаючи на вашу наступну подачу, написала ще щось. Мені здається, це пасуватиме ось тут, у цьому місці. Зробила копію для себе: все ж трохи вас остерігаюся... При майбутній зустрічі скажете мені вашу думку.

— Ви написали ще дещо про професора Грефф'є? Хочете, я надішлю вам фотокопію попереднього тексту?

Маленька війна: вона хотіла перекинути на мене відповіальність за те, що не приймала в собі сама.

— Та ні, я так люблю сюрпризи кожного нашого нового побачення. Коли зустрінемося знову?

— Як завше, за вісім днів. Якщо вийде швидше, то зателефоную.

— Телефонуйте, хай там що, розповісте, що думаете про сторінки, котрі я вам нині даю. Вони стосуються Лори. Враховуючи момент, де ми зупинилися, гадаю, слід уключити їх саме зараз.

— Домовились, до зустрічі.

ПРОФЕСОР ГРЕФФ'Є (Продовження)

Мої батьки — дрібні комерсанти, та хоч торгівля їх вельми займала, вони не були байдужі до того, що діялося поза крамницею, радше — навпаки. Батько передплачував серію «Наука й життя», а мати — «Історію». Вони багато читали. Відвідували всі гастролі Барре, які згодом не один день коментували. Не пропускали й жодного концерту. З любові до музики співали в парафіяльному хорі, хоча не були надто побожними. В хаті малося піаніно й фонограф... Я не зростала неуком.

До університету вступила з солідними основами буржуазної культури, проте мала враження, ніби відкриваю все заново, була захоплена. Те, що дізналася про людський розум,— цей механізм високої точності й глибокої непевності,— мене зачарувало. Здавалося, спостерігаю розкопки всякої розкоші... Досконалість нейронів, недосконалість зв'язків між ними, протяжність снів або нічниць, що пояснюються синапсом...

А згодом познайомилася з професором Грефф'є. Вважала, царина його фаху — то сфера чисто чоловіча, до якої я не маю доступу, оскільки жінка. Безглуздя, подібне до твердження, нібито жінки геть не тямляться на механіці. Та позаяк механіка мене зовсім не вабила, я не намагалася заперечити той афоризм. Правда, саме слова проламали для мене двері до того всесвіту. При цій же оказії відкрила: я — жінка, тому це суттєво впливає на мої роботу і переконання...

Я натрапила на професора Грефф'є завдяки маленькому оголошенню, пришпиленому кнопкою в університетському холі: «Зaproшую на необтяжливу секретарську роботу. Вимагаються певні навички друкарки. Платня помірна. Телефонувати Моніці 252-89-23».

Моніка вирішила, що я впораюсь, і дала координати професора: «Побачиш, це вченій-термодинаміст, оригінальний тип... Трохи дивакуватий, але не надто надокучливий».

Вона мала рацію щодо дивакуватості з тими його кицьками, та він справді зовсім не набридав надмірними вимогами.

Основну секретарську роботу виконувала відповідна служба в університеті та лабораторії. Я мала займатися його приватним листуванням, проблемами страхування (він геть кепсько чувся за кермом і безнастанно потрапляв у дорожні пригоди), іншими дрібницями, крім того, редактуванням деяких статей, які він віддавав до наукові-популярних часописів. Статті приносили йому чималі гроші, та професор не хотів їх ділити з університетськими службами.

Професор платив мені не дуже щедро, та це була постійна робота, він дозволяв виконувати її в зручний для мене час, аби я встигала, що давало мені можливість частіше бувати вдома з Лорою. Тепер я не мусила, як раніше, гасати в пошуках якогось тимчасового підробітку.

Якби не зацікавилась його роботою, так могло тривати до кінця моєго навчання. Та ось...

У безлічі наукових термінів, якими рясніли його статті, серед описів різно-типних механізмів, незрозумілих мені енергетичних пристройів мою увагу привертали слова, як от: нагрівання, температура, порядок, безлад, енергія, тертя, охолодження, робота... Слов, що можна було надибати і в моїх підручниках із психології, й на лекціях з філософії нервової системи...

Зазвичай, доручаючи надрукувати те чи те, Грефф'є казав: «Люс, доведіть до пуття мою останню фантазію». Називав мене Люс, ніби не пам'ятав моєго імені. Попервах я його виправляла, нагадувала: Ельза, Ельза, та це нічого не змінювало. Відтак я збагнула, що, перехрестивши мене, він таким чином мене приватизував: я була Люс тільки для нього... Я махнула на те рукою, стала «Його Люс», це мене більше не зачіпало. Була «маленькою секретаркою Люс, що опікується його папірцями», подібно до того, як у деяких великих домах хатню робітницю звати Луїзою, а кухарку — Мері, хоч би якими були їхні справжні імена.

Він мешкав на шостому поверсі будинку, зведеного років тридцять тому. Часто я підіймалася нагору ліфтом разом зі сліпою парою з четвертого. Схоже, ті люди вистоювали біля ліфта, очікуючи на ще когось, бо ліфт працював погано й міг зупинитися будь-де, навіть між поверхами. Вони чекали терпляче й поважно. Не відаючи, чи людина, що підійшла, знає, в чому проблема, скромовкою, майже пошепки викладали суть свого прохання. Та пара мене зворушувала. Хоч була неприваблива: обое, він і вона, страшенно потіли, навіть узимку, а ще від них незмінно смерділо цибулею. Попервах через них і розладнаний ліфт я мала враження, що, аби дістатися до професора Грефф'є, треба перетнути Стікс, але ж я підіймалася до пекла, замість туди спускатися, й що я виконувала роль Харона...

Піднявшись на шостий поверх, я дзвонила. Професора частенько не було вдома. Коли ніхто не озвався, я входила сама: він дав мені ключ від своєї квартири. Я йшла до кабінету, що правив заразом за спальню, точніше, у тій кімнаті стояло ліжко, до того ж завжди розстелене...

Попервах я користалася з його відсутності, аби, забравши поліщену для мене роботу, піти звідти. Згодом зоставалась, мені стало подобатися там. Мала нараду попорпатись у книжках. По-своєму прилучалася до термодинаміки... Відкривала всесвіт, у якому нічого не розуміла, та котрій, проте, вабив.

Коли, з дипломом у кишені, я отримала свою першу посаду, мені навіть не спало на гадку розпрощатися з професором Грефф'є... На ту пору йому було п'ятдесят три, мені — двадцять шість, а шестирічна Лора лаштувалася до початкової школи.

Моє життя було мені до вподоби. Те, що вивчила в університеті й про що дізналася од професора Грефф'є, відкривало переді мною захоплюючий круговид — скрізь лежали скарби!

У себе вдома над письмовим столом я приkleювала вислови й визначення, на котрі часто позирала,— вони спонукали до мрій:

«За Фройдом, усякий імпульс виражається двома реєстраторами — афекту й уявлення. Афект — якісний виразник кількості імпульсивної енергії та її коливань...

Квантум афекту: якісний постулатний фактор, як субстракт суб'ективно пе-режитого афекту для означення того, що є незмінним у різних модифікаціях ос-таннього» (Лапланш і Понталі).

ДИСКРЕТНИЙ=A: Мат. Так називають величину або кількість, яка може набирати тільки скінченне чи злічиме число значень (на відміну від континууму).

Лінг. Семіол.: Дискретна одиниця — одиниця, що ізоляється при аналізі й нерозкладна на своєму ієархічному рівні.

«Квантова фізика не обмежується, отже, об'єктивним описом зовнішнього світу відповідно до, певною мірою, інстинктивного ідеалу класичної фізики: вона ще й забезпечує зв'язок між станом зовнішнього світу та знанням кожного спостерігача,— зв'язок, який не залежить уже виключно від власне зовнішнього світу, але й від спостережень і замірів, проведених спостерігачем.

Щодо основної фізичної переривчастості, яку тепер називають квантумом дії, ми практично не в змозі визначити точно її реальну природу, бо вона зв'язує, у спосіб цілком протилежний як нашій інтуїції, так і розумовим навичкам, конфігурацію механічних систем у просторі та їхню динамічну еволюцію в часі, хоч її фундаментальна важливість у природі не викликає сумніву...» (Л. де Броглі. «Фізика й мікрофізика»).

НУЛЬ: точка відліку. Небуття.

АБСОЛЮТНИЙ НУЛЬ: (-273,15°C), найнижча температура, котрої можна досягти, для якої кінетична енергія молекул є майже нульова...

Абсолютний нуль... Той нуль, що не є один і котрий, однак, абсолютний. Я вигадувала, що могло б бути при -273,16, коли клітки паралізовані холодом, або при -273,14, перед самим станом спокою, коли є ще ця сотинка надії... Між життям і смертю.

Ті слова зводили мене навколо мене захисток. Намет із тканини, виробленої з дивної, міцної, дуже міцної, надміцної нитки. Слова, купки слів перепліталися, з'єднувались, відтак віддалялися одні від одних, аби згодом знову віднайтись або далі податися кудись. Опромінені слова, чиї визволені частинки креслили зигзаги, вперто слідуючи непередбачуваними божевільними маршрутами, долаючи котрі не втрачали свого смислу, а, навпаки, збагачувались іншими значеннями. Замість безладності, цей вибух слів утворював променисту зв'язність — вражаючий всесвіт знання.

Я працювала самотужки. То була пора, коли зовнішність професора мене ще відштовхувала, крім того, я швидко здала собі справу, що він анітрохи не цікавиться педагогікою, й не намагалась отримати від нього хоч би найменше тлумачення. Тож упорядковувала свої знання, як уміла.

Через слова встановила паралель між нервовими механізмами людського тіла і подібними механізмами будь-якої машини. Вважала, що закони термодинаміки можуть застосовуватися й стосовно людської машини... З моменту, коли тепло переходить від однієї системи до іншої, виникає енергія й водночас, обов'язково, раптово з'являється ентропія, себто безлад. Як енергія, так і безлад модифікують системи. Це однаково стосується шатуна та клапана, а рівно ж двох нейронів... Що більше система вдосконалюється, ускладнюється, то дедалі зростає безлад. Інакше, що більше наводиш лад, то більше виникає безлад. Що більше множимо болти, пайку, коліна, відведення, трансмісії, з'єднання, то більше витрачається енергії, що досконаліша машина, то серйозніші аварії. Що більше контактів, то значніша ентропія. Що більше законів, правил, батьків, їжі, меблів, будинків, школ, кліматичних змін, то важче зберегти ментальну рівновагу. Дитинно! Очевидно!

Я скрізь і всюди вбачала зв'язок, постійно переймалась ідеєю впустити зв'язне в непослідовне, де протилежність запалювала мене понад усе. Розумовий безлад — то безлад у собі. Досить було відшукати тертя, зчеплення, зіткнення, змащення... Все було просто як «добрідень». Залишалось тільки довести до завершення метод, який дозволив би простежувати зміни температури, локалізувати нагрівання чи охолодження...

Якби я працювала не самотужки, то мене б негайно зупинила безліч точок тертя людського механізму й особливо — їхні таємниці. Та, на початку, я навіть не думала про ензими, гормони, хімію, бачила лише систему блоків і важелів, майже просту машину. Все сходилося. Я була гідною дитиною дев'ятнадцятого століття: розумом можна осягнути все.

Згодом приступила до ендокринології, соціопсихології, сучасної архітектури, методів функціонування служби соціального забезпечення... всього і бозна-чого.

Словом, до всього того, що безпосередньо чи опосередковано впливає на психіку людей, змінює її. Все й надалі збігалось, усе й далі щастливо тлумачити через перший закон термодинаміки, котрий мене навчав, що енергія в середині даної системи — стала, що її ніколи не можна відсікти чи додати.

Існувала довершена організація, безконечно вища за своє розуміння, та вона не була йому чужа і до неї мій розум міг доступитися. Себто, був маленький, м'якесенький пуховик, у якому я ніжилася... Аж поки зненацька назріла та історія з Лорою. Поки втрутився герой. Поки я натрапила на цей символ — порошок абсолютноного безладу, ін'єкція чистої ентропії... Мій світ пірнув у небуття!

СТОРІНКИ, ДОДАНІ ЕЛЬЗОЮ ПІСЛЯ НАШОЇ ОСТАННЬОЇ ЗУСТРІЧІ

Мені важко говорити про професора Грефф'є, маю за краще про це написати. Я свідома того, що розповідаю про наркотики, про залежну від наркотиків Лору (я робила це впродовж тих бесід, які сприяли вам зредагувати 143 сторінки, робила це потім, сам на сам з диктофоном, але все ж не здатна набратись такої свободи щодо приватного життя. Слід би наважитись поговорити з вами про моє особисте життя, моє життя з собою наодинці. Але, на часі, мені це не вдається, отож пишу.

Професор Грефф'є нічого мене не навчав, йому було зі мною зручно й недорого. Пізніше я стала корисною, бо вчилася, хоч він цього й не знов: і щораз більше зацікавлювалась його роботою.

Цей чоловік жив поза світом, існував лише для себе й ще, здається, був у житті тільки глядачем.

Він робив відкриття, не знаючи, що відкриває, розумів, не розуміючи. Знання для нього були гноєм, яким він удобрював свій інстинкт і погамовував власні імпульси. Його знання були здобуті раз і назавжди, вони його не підбадьорювали. Він не мав потреби в підбадьорюванні. Не зазнавав насолоди від зручності знання, бо вмів жити тільки в незручностях. Шукав орієнтирних міток лише в невідомому, відоме його не цікавило. Можливо, він геній.

Цей лабораторний авантюрист, цей дослідник хаосу мене захопив. Я була зваблена його бридкістю, його потворністю...

Маю торкнутися своєї сексуальності. Вона якась дивна. Переважно сексуальність передбачає ще когось, не схожого, відмінного; щодо мене, то я переживаю її на самоті. Не через сором'язливість, закони, звичаї, виховання, сором чи розпусту, а тому, що мої сексуальності властиве щось таке, що не ділиться, те, що колись називали... душою. Не доберу іншого слова... щось єдине, цілісне, що може належати тільки одній особі, щось непоказне, така собі непомітна цінність. Моя сексуальність невибаглива, я легко отримую насолоду, й не лише від власне статевого акту. Зазнаю насолоду від цікавості, спостереження, споглядання, руху, тобто, відчуваю, коли дивлюся, спостерігаю, рухаюся, споглядаю, отже те, що зачаровує мій розум, заразом збуджує мою плоть. І навіть якщо те зачарування викликає в мені людина, то я переживаю його в абсолютній самоті, не бажаю ділити його з кимось. Оргазм для мене не має нічого спільногого з сексом, навіть якщо зазнаю його через секс.

Я запитую себе, що стало б з моєю сексуальністю нині, якби я не була віддавна вдовою. Моє вдівство захистило мене від подружнього життя, я не певна, що змогла б жити в шлюбі. Після смерті Жака шукала товариства, підтримки, захисту в навчанні. Не думала про іншого чоловіка. Й далі жила з Жаком. Він, мертвий, і я, жива, спостерігали, як зростає Лора, ми разом училися, разом рахували наші су. Він був присутній, значив більше, ніж глядач,— він діяв зі мною. То не здавалося сумним, то була співучасть. Я завжди чулася собою й ним. Мені знадобилось чимало часу, аби його забути. Зрештою, я його не забувала, просто моє життя поглинуло його відсутність... Смерть — це така зручна річ... і така тиранічна... Я ввесь час боялася бути невірною його духові... Я його так мало знала. Це поглинання відбулося так легко, так щасливо, що я не відчула, чи Лора

страждає через відсутність батька. Ми завжди говорили й говоримо про нього так багато. Я не усвідомлювала цієї нестачі. Однак...

Однак маю згадати про два забутих факти, котрі випустила, розповідаючи вам про Лору під час бесід, що лягли в основу тих перших 143 сторінок. Я забула те не мимоволі. Навпаки, йдеться про факти, що їх я добровільно піддала цензурі. Пишучи про них тепер, здавала собі справу, що вони зв'язані з моєю власною сексуальністю. Тож повела мову від третьої особи. «Я» здалось мені тюрмою для такої розповіді.

ЛОРИНА СТУДІЯ

Лора мала дев'ятнадцять років, коли вступила до кіношколи, в її голові гніздилася лише одна ідея: жити самій, мати окрему оселю, переїхати від Ельзи. Та не знала, як про це заговорити, боялася, що мати погано сприйме цей факт, побачить у ньому закид, образиться. Нізащо в світі Лора не бажала скривдити матір. Отож не висловлювала свого бажання вголос, але воно зростало, переповнювало її й відтак якоїсь пори виверглося.

Того вечора вона повернулася вельми пізно й ненавмисне збудила Ельзу. Лору саму роздратувало те, що сталося,— що мати підвела ноги, з заволоченими сном очима, зі скуйовдженім волоссям, схвильована. Слова вирвалися зненацька, Лора випалила:

— Ельзо, я можу розділити з тобою багато дечого, та не все. Не бажаю, наприклад, ділити приятелів, з якими щойно провела ніч... Бачиш, уявляючи, що ти зробила б, уздрівши їх, я стримую себе... не приводжу їх сюди. Тож зустрічаюся з ними в бістро. Ба, буває навіть не там, бо вони часто без су в кишені... здибується з ними на вулиці, будь-де... Це відразу надає їм ваги, котрої вони, можливо, й не мають. А особливо такі речі псують взаємини між нами... Я не маю звички ховатися від тебе... плести казна-що, ніби я — мале дівчесько; саме цього я не можу знести... Ти — психолог, добре уявляєш собі, що в мене своє життя, мое власне життя. У цьому нема нічого надзвичайного. Нема чого хапатися й робити міну, ніби настав судний день... Я не терплю непорозумінь з тобою, не знаю ролі добре вихованої малої дівчинки... а тим паче не полюбляю робити висновок, до якої міри емоційно від тебе залежу... Якби я мала власний куточек — маленьку квартиру чи студію, проблема відпала б сама по собі. Її не було б. Розумієш?

Перший справжній розрив. Лорина чесна, але суха промова різкувато ввірвала дорогу, якою вони йшли пліч-о-пліч уже майже двадцять років.

На хвильку Лора подумала була, що Ельза її не зрозуміла, та, помовчавши, мати глипнула на неї з ніжністю:

- Що ж таке надзвичайне — ті твої приятелі?
- Бачиш, вони дещо дикуваті, трішки голодранці, трішки... Ну, не знаю.
- Шкільні товариші?
- Не зовсім... швидше з навколошкільного середовища, навколо кіношного, десь так. Зрештою, якщо по правді, не бажаю про це тобі розповідати.

Лора завжди чинила те, що надумала. Вже віддавна вміла організувати час, аби скласти іспит, потанцовувати, займатися спортом і діяти таким чином, щоб одна сфера діяльності не наступала на іншу. «Я не знаю нікого такого врівноваженого, як моя донька», — писалась Ельза. Вона в такому віці була нездатна справуватись у своєму житті з подібною визначеністю.

Ось за таких обставин виникла ідея студії. Оскільки ж Ельзині заощадження й спадщина старої тітки з Марселя дозволяли це, то в чому ж справа?

Купівля двох кімнаток у п'ятнадцятому окрузі, облаштування й переселення туди Лори стало для обох значною подією. Знадобилося добрих три місяці, аби справді роз'іхатись. Попервах під приводом, що в ній смердить свіжою фарбою, Лора приходила до матері ночувати майже щовечора. Зрештою ввійшли в ритм. Бачились чи говорили телефоном щодня. Ельза ніколи не приходила до доньки незапрошеною. Вона взяла собі це за правило від самого початку й дотримувала його.

Розчулена і неспокійна Лора спостерігала за матір'ю з відстані. На найменший знак якогось розладу вона повернулась би.

Зоставшись самотою, Ельза захопила доньчину кімнату, зібрала туди всю свою писанину, посадивши там секретарку, котра раніше працювала в салоні. Провела зміни не без запалу.

Лора гадала, що це робиться для того, аби забезпечити її відсутність, аби заповнити цю відсутність, аби через неї не страждати. В Лори часто стискалося серце на думку про покинуту матір. Так тривало, аж поки збагнула, що матері ведеться непогано, навіть дуже добре. Було це тоді, коли на якомусь колоквіумі Ельза познайомилася з Франсуа. Вона розповідала про цю пригоду легковажно й безжурно, чого досі Лора за нею не спостерігала.

У результаті всього цього Лора неабияк запидалась: вона висадила в повітря конструкцію, в якій обидві задихалися. Розчленувала її й мала раций, бо Ельза, несвідома кокону, який сплела, ще на довший час, а можливо, назавжди прирекла б їх обох на таке існування.

Ельза привела Лору на світ, а тепер Лора виводила у світ Ельзу. Ельзу — знаменитого психолога.

Вони балакали про ту метаморфозу.

— Ельзо, ти гарнішаєш і молодієш день у день. Стаєш привабливішою. Помічаєш зміни?

— Звичайно, я ніколи не чулася так гарно у власній шкурі.

— На твій погляд, завдяки чому?

— Уяви собі, не бажаю знати, звідки та чому. Мені подобається вправлятись у своєму ремеслі більше на інших людях, ніж на собі.

— Це сталося тому, що ти закохалась.

— О, знаєш, та моя історія з Франсуа не вельми мене займає. Ми рідко бачимось. Бути коханою приємно, та в моєму житті це не основне. Він — по той бік океану... Гадаю, чоловіки небагато для мене важать... Зрештою, я ніколи не дозволяла собі покладатися на них...

— А що твій професор?

— Змирився.

— Отже, тобі добре, бо я від тебе забралася?

— Ти ніколи від мене не переїдеш, моя красуне, мое диво, люба дівчинко, моя Лоло, моя лялечко...

І вони пустились у свої пестощі, пустощі, ігри, які придумали давно і які їм не обридали.

Минулого року Ельза багато подорожувала, їздила на всілякі конгреси. А ще багатенько працювала, охоче готувала публікації. Зі свого боку, Лора була захоплена туманними проектами, котрі, здавалось, надзвичайно її займали. Ельза вважала, що в доњки поганий вигляд.

— Ти надто всім переймаєшся, Лоро.

— Ельзо, благаю, не опікай мене так.

ЛОРИНІ СНИ

Дитиною Лора переповідала Ельзі свої сни. Недільного ранку то було найголовніше їхнє заняття — мали доволі часу. Посеред тижня, аби не запізнатися до школи, Лора, ковтаючи сніданок, сповіщала:

— Цієї ночі мені приснився цікавий сон. Розповім у неділю!

А Ельза радила:

— Ти тільки, люба, не забудь його, сни — то дуже важлива річ.

Часто це були сни про сучасні й давні війни. Краєвиди нагадували острови Тихого океану або Індокитай, як у телевізорі чи в кіно. Стояла спека. Було гамірно. Люди розмовляли різними мовами.

Вряди-годи Лорі снилися ринки, де продавали якісь дивні плоди й квіти.

Напівголі, млосні, спітнілі жінки. Чоловіки в одностроях або в лахмітті. Ельза міцно тримала Лору за руку, їй вони йшли в юрбі. Обидві нічого не боялись. Однак на них чигала небезпека. Насувалося щось загрозливе. Лорі там подобалось, подобалося, як сильно б'ється серце, подобалось, як на неї дивляться. Особливо той високий білявий воїн у леопардовій шкурі, герой. Він не зводив з неї очей. Вона прокидалася спітніла, хотіла знову повернутись у свій сон, але марно.

Деколи їй верзлися прадавні чи космічні війни. Вона перебувала на якісь іншій планеті, кругла барвиста Земля видніла десь у космічних далях, та це не мало жодного значення, бо планета, куди Лора потрапила, була теж гарна. Однак Ельза говорила, що на ній живуть диплодоки й спрути, які вже вбили когось чи зжерли живцем, тож треба втікати. Лора, потайки від матері, вистежувала чудовиськ. Вона натрапляла на безводне й курне місце — величезний простір, безкінечні череди осипів. Слизаві тварини гризли якогось чоловіка, надзвичайно живучого. Його їли, а він знову й знову поновлював свою кров, клапті шкіри, розпотрошені нутрощі, поламані кінцівки. Тварини, що нагадували купи слизу, нічого більше не робили — лише пожирали це невичерпне тіло. Заспокоєна, Лора бігла попередити Ельзу, що нема ніякої небезпеки, але знала, що біжть на марне, бо мати кине її й пойде геть.

Ельза охоче допомагала розтлумачити ті доньчині пригоди з чудовиськами, героєм у сутінку, невичерпний труп. За всім тим крився тато. Лора ним пишалася. Вважала, що їй поталанило на такого молодого вродливого батька, вбитого на війні... Їй його не бракувало. У свідомості Лори Жак був завжди пов'язаний з теплом Ельзиного ліжка недільними ранками.

Коли Лору почали цікавити хлопці, мало-помалу вона перестала розповідати Ельзі свої сни. Мати їй так знала про неї забагато, Лора мусила зберегти для себе хоч якісь таємниці. Їй потрібні були зміни... Підлітком Лорі нелегко щастливо звільнитися від звичок дитинства, від тієї манії все викладати Ельзі — не тільки сни та клопоти, але й лаври.

Ельза, Ельза, Ельза, завжди Ельза... як зіпсована платівка!

Ті, що знали Жака, казали, ніби Лора вдалась у нього. Вона не пам'ятала батька, відала про нього тільки з чужих розповідей, а передусім те, що собі уявляла.

На тринадцятому році в Лори з'явилися перші місячні. Того дня Ельза дала їй почитати листи, що їх Жак прислав з війни, ніби ті конверти мали робити з нею жінку так само, як ота кров.

Нащо Ельза вчинила так?

Лора читала і перечитувала ті листи, аж поки все почало розпліватися в очах, поки ті листи стали лише почерканими папірцями. Тоді значення набрав сам папір. Лора клала листи на стіл, витягалася на ліжку й дивилась на них. Бачила в них далеку країну, небезпеку, батькові муки на порозі смерті. А потім утратив смисл навіть папір. Залишилась тільки батькова бессиль змириться з відмовою, з власною відмовою воювати. Навіть не це, зсталось лише бажання вирушити в дорогу. Туди, в такі дивні чужі краї з тих папірців на стільниці.

Лора брала листи тоді, коли матері не було вдома. Попри даний дозвіл, робила це нишком. Потім клала їх на місце, точнісінько в тому ж порядку, в якому застала. Лора уявляла собі, що мати часто перечитує ті листи. Якось, упіймана на гарячому, бо Ельза повернулася завчасу, Лора сковала їх під матрац. Минуло чимало днів, заки змогла покласти їх знову до теки, в якій зберігались. Упродовж усього цього часу вони вертілися в її свідомості, мов незізнана провіна. На щастя, Ельза ні про що не здогадалася. Подібне траплялось не раз. Аж тоді Лора зрозуміла, що ніхто більше не зазирає до листів. Тоді вона залишила їх у своїй кімнаті, привласнила. Тека в шухлядці Ельзиного письмового столу спорожніла. Коли Лора переїхала до студії, то забрала листи з собою. Вона вже давно зробила висновок, що Ельза більше не кохає Жака, а можливо, й ніколи не любила. Таким чином, шляхом гри в обман, який був не єдиний, листи поміняли свого адресата: відтепер вони були адресовані Лорі, вони крили в собі уроки ІСТОРІЇ, уроки, на яких Жак навчав Лору, що офіційна ІСТОРІЯ не повна, оскільки не переповідає його власну — історію його відмови воювати.

Завше елегантна, вдягнена, як лялечка, Лора щоденно перед школою прасувала стрілки на штанах. Ставала чимраз вродливішою, найвродливішою. На неї зашивлялися вчителі, поліцай, що регулював рух транспорту на перехресті, крамарі й навіть рідна мати. Й ось настала пора — Лорі минуло п'ятнадцятий — коли вона здала собі справу, що чимало успіхів завдячує своїй вроді. Відтоді змінилася. Почала систематично ставати на бік скривдженіх. Хотіла вивчитись на правника, бо сприймала за утиск навіть чийсь позирк. Бажала з цим боротись, аби люди звільнились від подібного... Не мирилася з тим, що зовнішність може влаштовувати долі людей краще за їхній розум. Саме тому зацікавилась маргіналами і від права перейшла до кіно. Хотіла по-іншому послуговуватись образом, змінити погляд... Стала не такою чепурною. Однак і далі лишалась граціозною, усвідомлювала це, та користала з власної вроди тільки в стосунках з Ельзою. З неясних резонів, які жодна з них не намагалася вияснити, то був привілей, що його вона надавала лише матері.

Ось уже скоро шість місяців, як я нічого більше не роблю, нікого не бачу. Бачу тільки Ельзу; та хіба можна означити словом «бачу» ті зустрічі, коли я, наче стараний учень, приношу їй написане. Чую тільки про пристрасть, пишу тільки про це, лише про це читаю, лише цим живу, хоч ні з ким не займаюсь любов'ю і нікому не кажу «я тебе кохаю». Далі так не можу.

Кину тій жінці написане, скажу, що не годен переживати те, що переживає вона: лише пристрасті, пристрасті без краю й кінця. Речу собі так, зупиняю диктофон, а за десять хвилин його вмикаю й слухаю ще раз і ще раз.

Чуюсь, як вона: не знаю, що зі мною.

На початку нашої чергової зустрічі, вже після того, коли вона передала мені «Лорині сни» й «Лорину студію», Ельза повелась, ніби людина, що захищається чи виправдовується. Взялась вирікати категоричні судження, владно стверджувала прописні істини, хоча це їй зазвичай не властиво. Заговорила як людина, що захищає безневинного, хоч сама не переконана в його невинності. Ніби виголошувала промову. Мені здалось, вона вперше відкривалася.

Саме час поміркувати, які стосунки насправді склалися у мене з дочкою, а звідти вивести, що власне через них Лора піддалася геройнові... Хоча це було б надто просто.

Чому я «забула» розповісти про Лорині сни та Лорину студію?

Чому так тішилася власною свободою після її переїзду?

Навіщо в день перших місячних віддала їй батькові листи?

...

Провини матерів псують життя всім; насамперед їхнім дітям, чоловікам, усім близьким та знайомим на додаток.

Але ж дуже рідко жінка самохіті травмує свою дитину. Якщо жінку визнають винною за її несвідомі дії, то це означає, що слід судити всіх, починаючи від рідних батьків і дідів... Це загальновідоме! То так само, як доводити існування Бога... Найкращий доказ, що Бог не існує,— потреба шукання доказів його існування. Матері не винні!

Я впадаю у гнів, даруйте мені, це безглаздо, та вважаю неприпустимим звялювати на плечі матері більшість гріхів суспільства.

... Злочинці, психічнохворі, наркомани, алкоголіки мають матерів надто таких-то чи не досить таких-то... Розповіді про помилки матерів переповнюють сторінки газет й екрані телевізорів. Матері добре тільки тоді, коли їхні жертви їх убивають... Ліпше спробуйте зрозуміти, як з матерів вони стали мамами... за короткий проміжок часу, ледве за століття! Мене не слухали, коли я про це говорила й писала. Казали, що я — феміністка! Це ідіотизм, я ненавиджу гетто... Йдеться про явище соціологічне, економічне!.. Мама — одна з потворних з'яв сучасності...

Я завжди намагалася зняти вину з матерів, чиїх дітей лікували. Матері мають право на власне життя!

Звинувачувати матір увійшло в наші звички разом з вульгаризацією Фройда.

Зрештою, було б краще, якби й він сам, Фройд, не теоретизував надмірно довкола своїх геніальних відкриттів. Теоретизуючи, він потрапив у всі тенета, котрі сам розставив. До кожного написаного Фройдом слова треба прикладати фройдистський-таки психоаналіз. За кожним його словом слід пригадувати собі, що він — чоловік, що — єврей, що — австрієць, що належить дев'ятнадцятому століттю і що лікував тільки обивателів... Це нудно.

Однак я збрехала б, якби сказала, що ніколи не думала про власну провину впродовж трьох років нашого бурлацького життя... Я думала про це багато. Чи я вже говорила вам за свою провину?

— Ні, здається, ні.

— Не більше, ніж про свою сексуальність... Я ніколи не мала проблем із сексуальністю. В наші часи це видається підозрілим...

— Професор Грефф'є...

— Грефф'є!.. Якщо мене не зраджує пам'ять, я ще розповідаю про нього на наступних сторінках?

— Еге ж, чимало.

— Що ви про це думаете?

— Ніколи не уявляв собі, що між чоловіком і жінкою можуть бути подібні стосунки... Той його член, як перископ, як кийок...

— Все це можна випустити.

— Не думаю. Треба йти до кінця.

— Моє читання вголос і справді наганяє нудьгу?

— Та ні, того дня я був невдоволений собою, ті сторінки, що ви читали, здалися мені не дуже вдалими.

— Нині їх багатенько. Може, вмоститеся зручніше, знімете куртку? Бажаєте кави чи ще чогось випити?

— Ні, дякую, все гаразд.

Вона заходилася читати далі:

«Заки потрапити до ліжка професора Грефф'є,— того, що в його кабінеті, куди завжди відчинені двері,— я зустрічалася з чоловіками, точніше з парубками. (Боюся втрутатись у родину, хоч хай би якою клишоногою вона була...) Та мені ніколи не спадало на гадку зажити з котримось із них. Вони були просто епізодами. Були в моєму житті веселощами, розвагою, легковажністю. Я не приводила їх додому, Лора їх не знала. Декотрі зоставалися друзями.

Отож котрогось дня я вступила з ним у сексуальний зв'язок. Це мало трапитися. Через це пройшли всі жінки з його оточення. Я знала, що мені теж цього не минути.

Він сам, проте, не робив для того нічого — не залишався, ні на що не натякав, але тонко заводив зі мною щиру дружбу. Просто користав зі свободи своїх манер поводитися, говорити, рухатися, котрі не видавались розв'язними, радше фамільярними. Еге ж, саме так, привчав мене до себе, тоді як я не робила назустріч жодного кроку. Він завжди мені викав, але в отому його шовковистому «ви» чулося «т»... Я здавала собі з того справу. Дозволила йому все, як раніше дозволила називати себе Люс. Це мене розважало більше, ніж будь-що. Я думала, можливо, так годиться в його віці, так ведеться серед його покоління, аби звабити жінку. Був дуже зацікавлений і байдужий воднораз... Те, що відбувалось між нами, було для нього важливе й зовсім без ваги!

У термодинаміці головна й необоротна цінність — час. У плині часу, функціонуючи, система може тільки модифікуватися, бо ентропія здатна тільки зростати. Для професора Грефф'є, котрий проводив свій час із Часом, «система Люс», яка була підключена до його власної системи, могла розвиватися тільки в бік щораз більшого безладу. Котрогось дня, оскільки ті системи ввійшли в контакт, Люс мала хряснути дверима перед його носом чи, навпаки, лягти в ліжко. В цьому випадку він зможе вивчати прямо ентропію Люс. Це займе часу, скільки займе, бо то такий самий експеримент, як інші, й я безбоязно на нього піддалася. Мені здавалось, ніби контролюю Люс, паную над нею.

На його письмовому столі безладно лежали щоденники. Здебільшого вони містили нотатки про останні досліди. Цифри, літери, формули, що переривали-

ся простими словами. Та в деяких щоденниках були короткі записи стосовно осіб, завжди означеніх ініціалами. Йшлося лише про жінок. Наприклад: «С. гарна сукня, кокетка, ліжко. Нехлюйка», далі сердито: «зрадниця! Хвіст як у хамелеона! Завше трапиться лахудра!» Або ще: «Ф. знервована. Доведена до божевілля історію з С. через ляпанину Н.» «Якщо ти зробиш дитину іншій, я її вб'ю!» Грюкнула дверима. Телефон — цілу ніч» ... і т. п. У телеграфічному стилі про найсильніші бурі, про зшаленілих, хтивих, ревнивих, блудливих жінок. Про свою власну реакцію під час тих «бур» — нічогісінько. Жертва. Я його жайлі... Телефонували йому частенько. Він просив мене не брати слухавки, коли його немає, а якщо він був, то відповідав односкладово, чимно: «Еге ж... еге ж... та ні... Не хвілюйся». Траплялось, зі свого місця я чула постріли гнівних вигуків. При такій оказії поглядала на нього, а він заплющував очі, ніби страждав, клав апарат на груди, чекав, поки все міне. Мученик. Пізніше, так само, як опісля боїв зі своїми кішками, він одразу сідав поруч зі мною до роботи, і ми ніколи нічого не коментували.

Я відчула, що фізична відраза, котру він викликав у мене попервах, ніби щезла. Мало-помалу й справді та відраза втихла, а її місце зайняла ніжність, яка існує ще й досі. То чоловік огидний і водночас зворушливий. Прозирало в ньому щось дитинне, він нагадував велику купу бажань і надій, яку не розвіяли ні поразки, ні перешкоди.

Був воднораз задіянний і діяльний. Мої обурення, підкріплені відкриттям його нотаток, притуплялися його невинністю. І тут спрацьовував той самий закон термодинаміки: щоб робота тривала, має відбуватись обмін температур між двома тілами... Тож завше — двоє й тепло...

Я прожила з ним у двозначності, хоч доти навіть не підозрювала, що можна так жити. Ми були пов'язані такими путами, про які самі не відали. Кожен визначав своє ставлення до другого на теренах, про які той не згадувався. Щодо професора, то його цікавило лише те, що буде завтра, потім, пізніше. Коли машина запрацює повним ходом? Чи поламається? Для мене Простір — важливіший за Час. Психіка змітає Час проектором пам'яті, освітлює минуле. Те минуле може переноситись у тепер, триваючи в свідомості.

Він ніколи на мене не зважав, не рахувався з тим, що я пережила до нашого знайомства, ані з чим жила поза ним, зважав лише на видуману ним «Люс». Якщо коротко, ми переплели наші простір і час в абсурдний і вельми ефективний механізм, бо, поки тривав наш зв'язок, ми дуже напружено працювали, як укупі, таک і нарізно; до кінця я продовжувала «правити» його статті, а згодом — навіть повідомлення. Він абсолютно довіряв моїм судженням. Не міг уже нічого робити, не поговоривши спочатку зі мною. Мені часто здавалося, ніби маю двоє дітей: Лору і ще зовсім манюсіньку дитинку, яка, проте, годиться за віком мені в батьки. Наш зв'язок тривав понад п'ятнадцять років, ніхто не відає чому...

Знову взаємини «жінка-дитина», «жінка-змія» стають предметом для розмови... яка нудьга!

Ми розлучилися на початку нашого з Лорою лиха. Не знаю досі, чому саме тоді я вирішила, що «Люс» мене обтяжує. Щиро кажучи, «Люс» не втручалась у мое родинне життя, та я мала намір присвятити себе єдино йому. Хоча це недостатній резон.

Що спонукало мене виокремитися від тієї, що була коханкою професора Грефф'є, — «жахливою підлеглою гетерою», — десь так він визначив згодом у своїх нотатках мене, роботячу жінку, ученицю й учену водночас?

Він не хотів бачити мене в дедалі більшому полоні моого власного фаху, до того ж бачити чимраз рідше. Не зносив у мені того, що не належало «Люс» — «його маленькій секретарці». Принижував мене, ображав. Звертався тільки до «Люс», до ідеї, яку склав про неї, — геть нікчемну молоду жінку, рабиню, которую підніс до свого рівня. Неможливо було змусити його цього зректись. Я зlostилася, бо мені не щастило вибратися з тієї вибоїни, в яку він мене турнув. Я злилась на себе, бо щоразу поверталася. Сердилася, бо намагалася йому наочно показати, що я не така, як він собі гадає... Він кепкував, для нього основне було те, що я поверталась.

Коли дізнався про Франсуа, став нестерпним. Казав, що знається лише з каліками, медсестрами, помічницями з лабораторії, що я — одна-єдина жінка в його житті, його жінка... Влаштовував ганебні, безглузді, нікчемні сцени... Шо жалюгідніший вигляд це мало, то більше він здавався вдоволеним: отже ж не помилявся, машина «Люс» була саме така, якою він її створив, експеримент протікав так, як він планував... Як могло тягтися так довго? Шо це було? Моя побажливість? Мазохізм? Здоровий глузд? Не знаю. Хотілось би зрозуміти ту «Люс»...

Нішо не минає без сліду, та мою рівновагу зруйнували не перипетії з утратою, а рятування Лори. Було важко, правда, вельми важко, часом жахливо. Лорині друзі, яких я добре знала, на моїх очах помирали від наркотиків, я бачила, як моя донька балансує на межі смерті стільки разів, що й не злічити. Три роки, день по дні, я прожила під загрозою Лориної смерті. Не раз заздрила матерям, чиї діти вмирали від раку... Принаймні вони можуть про це говорити, викликати в когось співчуття... А така хвороба, такий кінець, як смерть наркомана... Ті юні тіла, підібрани бозна-де, ніби мотлох... Той сором і гнів, що супроводжують їх до моргу... Обурливо... Та, однак, мене знищило не це, а щось глибинніше.

Раніше я не вірила ні у випадок, ні в сатану, вірила в знання. Вірила: те, чого не можу вирішити сьогодні, вирішу завтра. Гадала, знання в поєднанні з розумом здатні все розв'язати.

Я побудувала своє фахове життя і, зрештою, так само й приватне на цій надії. Й ось вона запалася. Героїн витяг на світ і випадок, і чорта, а я неспроможна припинити їхнє плюндрування.

Професор Грефф'є — старий чоловік, але насправді він — поза часом. Він настільки відданий матерії, вивченю її руйнування, тому невтомному первісному нищенню свіжості та новизни, що байдуже ставиться до власного тіла. Він не змінився. Звичайно ж, постарів, я бачила, як згорбився, занепав, зморшився, знікчемнів, та це ніяк не переінакшувало його ставлення до довкілля. Його могли вразити тільки цифри. З певним острахом здолав шістдесятилітній рубіж, потім сімдесятилітній. У ті роки через цифри, а не з інших причин, він часто повторював, що старіє, бо переходить у наступне десятиліття.

Грефф'є жив лише в своїй лабораторії чи за письмовим столом. Переривавсь ополудні, щось ковтав, навіть не відаючи, що має в тарілці, потім трохи перепочивав, а далі знову сідав до роботи. Я часто спостерігала за ним у його кабінеті, коли записував обрахунки, гіпотези, зазирав у світи, які лише сам здатен був бачити. Його вуха червоніли, очі застилав туман: він «винаходив». Витрачав свої життєві сили на винаходи.

Аби перетерпіти час, якого не міг присвятити роботі, він маніпулював людьми-машинами, маріонетками, чиє функціонування видавалось йому простішим, ніж дія його штучних механізмів. Усяк раз цяцьки зблискували в його руках, оживали від властивої їм енергії, поглиблювали неконтрольований безлад і нарешті розсипалися. Попри повтори цих перевтілень, він і далі вперто збирав колекцію людей-машин, з якими провадив одинакові експерименти, вимагав од них грati завжди ту саму роль. Для нього ті вигадані творіння були ідентичні, бо всі мали перса та жіночу плоть... Він не розумів, чому не завше добре ведеться. Вражав обезброюючою невинністю. Бував розчарований. Тільки відокремившись у власному світі, у своїх механічних винаходах, він відчував задоволення. Поза тим світом нішо насправді його не цікавило.

Здавалось, я єдина маріонетка, котра захопилася його роботою. Ймовірно, same тому наш зв'язок тривав так довго.

Коли ми зустрічалися, то говорили про його нову роботу й займалися любов'ю.

Він мав дивовижний член, який завжди перебував у робочому стані й до котрого йому самому було байдуже. Під час любощів заплющував очі, повертає голову вбік; часто навіть ховав її в подушку і здавався на природний хід справи. Віддавав на волю моїй фантазії цей розкішний фалос, із яким я могла робити все, що заманеться. Не було потреби зваблювати, подобатися, збуджувати, я ма-

ла лише задоволенням своїх найбожевільніші, найнепристойніші, найніжніші бажання... Коли бувало по-всюму, ми продовжували розмову про його роботу з того місця, де перервалися.

Насправді, вручаючи мені свій член, він був надзвичайно уважний до химер «маріонетки». Цікавився нею так, як ентомолог цікавиться мурашкою чи тарганином. Згодом, коли виникатимуть якісь сварки, він скористає з усього, про що дізнався, аби мене ранити й підпорядкувати собі. Все це було мерзенно...

Оскільки він часто сплутував спогади про інших жінок зі мною, я збегнула, що його сексуальні фантазії нечисленні, тільки декілька варіацій на знані теми... Зрештою, природа сексу — «дискретна».

Він ніколи не вимагав від мене любощів, ініціатива завше виходила від мене. Так само як більшість чоловіків з сильною сексуальною потенцією, він не говорив про секс, не хвастав привсюлюючи своїми завоюваннями. Його секс був прибережний для кімнати, для ліжка; про те, щоб вийти за ці межі, не йшлося. Зрештою, оскільки функціонування його прутня не створювало жодної проблеми, то найважливішим для нього в сексі була його спроможність розкривати характеристики, точніше, виявляти в характеристиках приховане: вади, дріб'язковість, дивацтва...

Не відчуваюсь більше здатною про це писати. Бо тоді треба було б написати тисячі сторінок про гордість, сором, недоумство, про типи цивілізованої сексуальної поведінки. А також про красу сексуального акту, про величаву піднесеність оргазму.

Мое існування було заповнене вщерть, мов яйце. Мала доночку, фах, цього чоловіка. Я не здавала собі справи, в яке божевілля вгрузла. Коли могла взяти це до тями? Не мала жодної хвилини для себе самої, аби відступити.

А ще, попри все, що я вище написала, тим, хто надає велику вагу осудним сторонам моїх стосунків з професором Грефф'є, виокремлюючи їх від решти, повинна сказати, що життя мое було яскраве. Я була прийнята в групу, котра досліджувала ендокринологію. Лора стала дорослою. Мій нотатник із записами візитів був розписаний на місяць наперед. Я гадала, що живу в сьогоденні, що зростаю.

Я не усвідомлювала, що грузну в задушливих переконаннях. Упродовж усіх цих років сприймала температуру за річ, бо могла її виміряти. Однак холод і спека — не речі.

Коли Лора вдерлася зі своїми наркотиками у плин моєї роботи, коли бачила її розпашілою чи крижаною, залежно від того, потребувала вона героїну чи ні, то я гадала, ніби легко залагоджу цю проблему.

Та я не тільки її не залагодила, навіть усі мої міркування видалися мені марніми й непотрібними.

Ось у чим річ».

Ельза перервалась. Її погляд згубився в далині. Я вже знову згадав цей її вираз у мить великої муки.

- Вам зле?
- Ні, ні, все гаразд... Вам це не видається непристойним?
- Що саме?
- Все, що розповідаю про професора Грефф'є.
- Непристойне — не те слово, котре я вжив би. Як на мене, воно скандальне.
- Як?
- Скандалально, що подібне зветься любов'ю, хоч означає «займатися любов'ю».

Ельза вдивлялась у мене: взяла мое обличчя в полон своїх очей. Коли наші погляди перехрестились, мені здалося, що мое лице не має жодного виразу, ніби вона відтяла мені голову. З її погляду я нічого не збегнув.

Ельза взяла решту сторінок і стала читати далі:

«Маю ще ось що сказати... Маю розповісти, як Лора виборсалася з тієї біди. Те не сталося завдяки мені. Від мене нічого не залежало. Виборсалася вона сама...

Воліла б, аби то не нагадувало сповідь... Мене гнітить думка про помилку... Інтимні подробиці не такі-то ѹ цікаві... Та ні, те, що допіру сказала,— безглаздя. Адже сиджу тут, біля диктофона, власне задля того, щоб розповідати про особисте... Особисте... те, що перебуває найглибше в нас самих, у серці... Особисте — то скарби серця... Приватне — то секс... Серце і секс — зовсім не те саме... Секс — «дискретний», для фізика він був би переривчастою величчю: його можна ізоловати, локалізувати... А серце — безперервне: його не можна ізоловати жодною з наших мотивацій. Чи, коли хочете, поки воно б'ється, нас можна виправдати... Не знаю, в що вплутуюся, кажучи таке... Оце подумала, що переривчастий секс, коли він поєднується з безперервністю серця... Саме спало на гадку, що за таких умов, у цій моїй проекції, чисто умоглядній, вони складають укупі душу. В такі моменти ми маємо душу... в цьому відношенні... в цій відносності... Зрештою, все це ні про що не свідчить. Чи, можливо, про щось і свідчить?.. Мені набридли такі міркування.

... Серце, вся ця збурювана впродовж чималого часу кров... Мені вірилося, що тільки моя смерть здатна перервати її сум'яття... Я була в стані такого знесилення... не хотіла більше нічого уявляти, надіятися. Не хотіла вже знати, де я, котра година, хто я,— нічого. Не людина, просто виснажена матерія. Я чула, як матерія б'ється на моєму виду, в моїй утробі, руках і ногах... в усіх частинах моого тіла, що контактували з чимось. А оскільки я не хотіла більше знати, що існує що щось, то ненавиділа власне серце, котре нагадувало мені кожним своїм стуком, що те щось усе ж існує. Я хотіла, щоб серце зупинилось... Воно стукоче чотири тисячі вісімсот разів на годину, та клята помпа! Потребує чималої енергії, щоби посилати кров до кінчиків пальців ноги кілометрами прожилок... Вона здоровово витримує всяке, та машина... Кров липка, солодка. Як смола. Смола, перекачувана чотири тисячі вісімсот разів на годину...

На початку прикрошів з Лорою я вирішила розірвати стосунки з професором. Не могла вести далі подвійне емоційне життя, котре сама собі скомпонувала: з одного боку — Лора, з другого — професор. Зрештою, мене більше не цікавила його праця, вважала, що він починає потроху товкти воду в ступі. По суті, для мене він став лише пенісом. Мені обридла та завжди збуджена, продажна плоть. Я злилася на себе, що не можу опиратися принаді гарантованих оргазмів, яких тут зазнавала. Мені не щастило досі з ним порвати. А ще, можливо, по-дурному не хотілось поступитися іншій цим чудовим знаряддям, єдиною користувачкою якого стала з роками... Зрештою, хай там що, від дня, коли повідомила йому про розрив, мене не покидало відчуття тривоги. Мала враження, ніби згубила свою рятівну дошку, свій якірний бакен... Лише згодом починала неясно бачити — не втрата того прутня (яке слово!) викликала в мені тривогу, а щось інше... Не знаю точно що...

Не мала часу думати про це впродовж трьох важких літ, витуряла той душевний неспокій міркуваннями на кшталт: «на одну втрату — десять знахідок», я спровадила б із серця й решту, якби випала вільна часина... тим часом усі сили йшли на переживання за Лорою. Це згодом, пізніше я спробувала в усьому розібратися й розгубилась остаточно.

Слід сказати, спосіб, у який Лора звільнилася від наркотичної залежності, став для мене ще більшою загадкою, ніж її неспроможність до цього впродовж трьох років.

Якогось дня вона поїхала в провінцію з Адріаном — наркоманом ще заеклішим, якщо це можливо, ніж сама. Вони подались до моїх друзів, що мешкали в глухому, справді забутому закутку, відки до найближчого села було не один кілометр. Ті друзі давно знали Лору, до того ж дуже її любили. Вони не були посвячені в її проблеми, просто побачили, що вона приїхала з приятелем хвора. Поселили їх у будиночку, котрий зазвичай винаймали на літо приїжджі. Лора попередила мене, де вона.

Пробули там шість місяців.

Фахівці стверджують, що два наркомани вкупі не можуть звільнитися від своєї залежності, бо один з двох завжди потягне назад другого. Вони ж звільниться...

Аби «зіскочити», вживали звичайні ліки, прописані моїм приятелем з Марсе-

ля. Взагалі-то ми пробували й інші, та завжди поверталися до цих. Адріан мав декілька пігулок метадону. Метадон викликає таку ж реакцію, як героїн, вони про це знали. В день приїзду, добре загорнувши його в пластиковий мішечок, вони заховали метадон під величезним каменем, далеченько, десь за добрих п'ятсот метрів від оселі. Вони знали, що у тому стані, в якому незабаром опиняється через ломку, долання пішки тих п'яти сотень метрів у холоді й під дощем — то був район ландів, де безперестанку дощило,— потребуватиме чималих зусиль... Вони туди так і не ходили, пігулки мають досі бути там.

Я приїжджала до них тричі, щоразу на два тижні.

Вони жили там, у тій пуші, на самоті, нездатні робити ще щось, окрім як чіплятися за своє бажання порвати з наркотиками. Затяті, зболені, зосереджені на викручуванні, спостерігаючи за ним, випробовуючи його й оцінюючи день у день... Перші ночі провели в напруженому збудженному стані не стуливши ока, та не піддалися мукам того безсоння. Згодом спали ночами по декілька годин. І снили наркотиками. Відтак ділилися нічницями, дріжачи біля вогню, котрий зовсім їх не зігрівав. Саме тоді я навідала їх уперше. Вони снили про те ж: приготувати собі добре «ширку», любовно охолодити рідину, всмоктати її в шприц. Всаджували голку в стиснену вену, в заглибину ліктя і — вмить рвучко прокидалися! Коли одне закінчувало переповідати подробиці свого стану, друге додавало нюанси власного: видіння були однакові сін'кі. Навіть підсвідомість була уніфікована наркотиком. Зрештою, вони поводились як близнюки в усьому: ті самі смаки, однакова огіда до їжі, ті ж слова. Між ними була чудова близькість, цілком побудована довкола наркотика. То був їхній світ, іншого не існувало. Перебували в тюрмі під пильним наглядом наркоти. Холонучі від жаху на цих їхніх сеансах, я запитувала себе, скільки часу вони зможуть опиратися спокусі повернутись до Парижа чи просто піти до схованки за метадоном. Гадала, не витримають, підуть до того величезного каменя, поповзуть на череві багнюкою, якщо треба.

Раз на тиждень вони ходили з господарями по продукти. Лора вже знала, який небезпечний алкоголь, і уникала його. Адріан купував трішки пива, та вона й не куштувала. Мали обмаль грошей. Харчувались юшками, макаронами. Зі мною розкошували досхочу біфштексами, рибою, тістечками. Їхні тіла, позбавлені геройну, терпли від муки. Лора зносила бронхіт за бронхітом, безнастанно тривали місячні, супроводжувані страшеними болями. В жахливому стані були Адріанові зуби, ясна гноїлісія. Обоє знали, що всі їхні болячки реальні і що могли б легко ними скористатись, аби легально отримати навіть сильне заспокійливе, котре прописав би їм найвній сільський лікар. Але опиралися спокусі. Обходились аспірином, антибіотиками, грілками й екстрактом гвоздики... Лора говорила мені, що цього разу викручування завдавало їй менших мук, ніж раніше. Вихід був важкий, та незрівнянно легший за попередні. Чому?..

По трьох місяцях — трьох місяцях! — того «ув'язнення» вони приступили до такої-сякої роботи: ходили за торфом, наводили лад у будиночку, навідувались у гості до своїх господарів по той бік річки. Метадон став доступним. Та їм ні разу не спало на гадку піти за ним. Вони говорили про нього, жартували, глузували. З вікна могли бачити віддалік той величезний камінь.

Адріан казав: «Потрібно шість місяців, аби печінка й нирки відновили своє більш-менш нормальнє функціонування. Здолавши цей рубіж, ми розгляdatимемо можливість повернення до Парижа». Я не знаю, де він таке відкопав, але той термін «шість місяців» став священним.

Адріан почав писати, переповідати свій досвід. Був найстаршим сином дуже бідної багатодітної родини. Любив підкреслювати: «Належу до люмпен-пролетаріату». Батько їх покинув. Адріан хотів допомогти матері, яку дуже любив. Брався за всіляку роботу, аби заробити бодай щось. Тоді йому минало п'ятнадцять. Я бачила фотографії: високий хлопчина з кучерявим каштановим волоссям і дуже гарними ясними очима. Став легкою здобиччю дилерів, що наживалися на вуличній бідності. Як у Золя... Хтось зробив з нього «мураху», посилаючи перевозити наркотики. Це приносило Адріанові більше грошей, ніж усе, чим займався досі. Тож він щораз частіше подорожував. Скуштував і сам наркотиків. Як завше, той же розвиток подій: декілька спроб для початку, аби бути, «як усі»,

відтак трохи кокаїну, далі — дрібку геройну, спочатку нюхання й нарешті — коління. Став залежним. Зустрів Лору. Все це він описав у своїх нотатках. Лора допомагала. Вони кохалися... Він відіслав написане до вельми відомого тижневика. Текст прийняли, заплатили добрий гонорар і опублікували в двох числах.

За шість місяців вони повернулися до Парижа. Воліли мешкати в мене, в захистку моєго телефонного автовідповідача, моєї адреси, в спокої моєго кварталу, безпеці моєgo будинку. Визначили собі ще один термін: два роки.

Адріан став журналістом. Лора з запалом взялася за створення короткометражних і документальних фільмів. Мають цікаву роботу.

Щодо мене, то поки вони жили на лоні природи, я спробувала знову повернутися до своїх справ. Та мала бути готовою на випадок, якщо їхній експеримент не вдасться. Тож не набирала нових пацієнтів. Керувала кількома практиками, писала статті, а в перервах навіть чергувала від Служби соціального забезпечення. Ніби повернулася на свої початки. Це мало б мене цікавити, та не цікавило. Я вже не цікавилася нічим.

Спочатку вважала, що все через первому, роки бурлацького життя знесили мене, поновлення снаги — справа кількох днів чи, можливо, тижнів. Потім мені стало на гадку: це тому, що віддається своїм справам не повністю, бо мої думки — бозна-де. Далі, коли Лора й Адріан переїхали до Парижа, коли змогла констатувати, що вони справді повернулись до активного життя, що дедалі менше говорять про наркотик, коли зрозуміла, що вони «відчепились» від геройну, аби зачепитися за щось інше, передусім за своє подружжя, за роботу, — я пішла на дно.

Зайшла якось до професора Грефф'є. Він дуже постарів. Чалапав на краю свого безпросвітного існування. Єдине, що тримало цього чоловіка на світі — його робота. Тож він уперто працював, але вже нічого не винаходив. Не міг нічого винайти, бо не шукав. Нишпорив у своїх старих дослідженнях, не пробував нічого нового. Теж згасав. Нарешті той, що ніколи не вів нормального життя, вхопився за цю ідею.

То був розгром, кінець нашого спільногого світу. Ми не мали чого сказати одне одному. Щодо нього, то він виходив на пенсію в ореолі своєї чималої слави, з тією пасткою для простаків — зі своїм пречудовим фалосом, ще так собі, нічого, добре вкутаним панталонами. А я відходила в небуття».

- А далі? Що далі?
 - Ще уривок про вашого професора Грефф'є.
 - Вже занадто.
 - Перепишу начисто й перешлю вам поштою. Маю намір трохи відпочити.
 - Ви мені про це не говорили.
 - Ні, бо вирішив оце зараз.
 - Натомлені?
 - З мене досить, досить усього.
 - Можна вас навідати?
 - Не знаю, навряд. Мабуть, сяду за кермо й кудись пойду. Може, це додасть настрою...
 - Я можу щось для вас зробити?
 - Ні, не думаю, на жаль... Зрештою, не знаю, чому кажу «на жаль»... Зважте, я звичайнісінка собі людина: літо, тож маю потребу відпочити, як усі, та й годі.
 - Я набридла вам своїми історіями?
 - Трохи.
 - Ми не завершимо книгу?
 - Бо ви хочете зробити книгу зараз!
- Ельза здавалась розгубленою. Мала вигляд школлярки, заскоченої на помилці. Через неї, ту жінку, я змарнів... Ах ні, не починатиму заново. Не дам, аби мною скористалися ще раз. Сказав, що йду, тож повинен піти.
- До побачення, я зателефоную, коли повернусь.

ПРОФЕСОР ГРЕФФ'Є
(Продовження)

Було три роки залежності.

Відтак у селі — шість місяців «зіскакування» зі спокусою метадону, захованого під величезним каменем.

І нарешті два роки нового пристосування до життя в місті.

П'ять з половиною років, упродовж яких день у день я дедалі глибше занурювалась у недоладність нашого світу.

Доки Лора жонглювала життям, я переймалася тільки цим моторошним жонглюванням. Терпіла невідповідність, яка мене поглинала, терпіла, не аналізуючи. Ніякого спочинку. Надто поспіху. Забагато несподіванок, шоку, знаків запитань, ревізії, мандрівок... а ще занадто пишноти... Наркомани не спроможні розказати про свій стан, отож висловлюють його через яскравий макіяж, розкішне чудернацьке вбрання, дивовижне поєднання барв, об'ємів, форм... вільне послуговування словами — кумедні й серйозні слова в довільних сполученнях, що звучали воднораз багатьма стилями... Я мусила все те тлумачити... Воно мене приголомшувало.

Той шарварок ізсунувся на мене лавиною. Я жила собі, як материк, солідно й незворушно, а тут забарикадувалась, аби мене не присипало з головою. Здавалось, якщо не чіплятимуся за власні переконання, закони, знання, Лора помере. Однак усі ці мої підпори знесло, а Лора зосталася жива...

Коли кажу, що в ті роки була позбавлена всього, то це неправда. Мені досі ввижається сяйлива теплінь їхніх поглядів, чорний оксамит зіниць, розширені від наркотичного голоду, яскраві барви очей геройноманів із запалими від задоволення райдужними оболонками, що лакували зеленим, блакитним чи брунатним усю поверхню повіки,— райдужні оболонки від Модільяні. Їхні очі сяяли красою й сумнівами, неосяжними для розуму. Скидалося на те, що вони знають основне, та мусять замовчувати ту тайну, берегти її в собі. Коли перебували в стані наркотичного сп'яніння, занурені в дурман, у їхніх поглядах прозирала нестерпуча довіра. Деколи я приймала їх за оракулів, які нечутно речуть свої сентенції, чи за священних жертв на віттарях демонічного розуму. Хоч я вже ні в що не вірила, ті очі вселяли в мене якусь віру. То було божевілля! Справжнє божевілля!

Я спробувала порятуватись, допомогти собі. Проанкетувала професора Грефф'є. Відвідувала його декілька разів. Просила поговорити в салоні, аби не заходить до «його» кімнати. Він погоджувався. Та коли приходила, посилаєсь на болічки... щось із тиском...чується не зовсім добре, має полежати, так йому радить лікар... І ми опинялися у тій кімнаті, нам було ніяково сидіти там отак, упакованими в одежду, він — у мештах, а я — з сумочкою на колінах.

Абсурдність ситуації була зрештою на користь моєму анкетуванню. Ми гралися у ділові побачення.

Чому він зацікавився термодинамікою? Чим для нього є фізики?

Відповідей на ці запитання він не знав. Та оскільки хотів, аби я залишалася довше або взагалі повернулась, то намагався щось відповісти. Термодинаміка захопила його з юності, зі студентських років. Він відбував практику в лабораторії, й та робота його полонила. Не міг сказати, що саме. Щось його влаштовувало, той лабіrint, у якому розум легко розвивався. Він знаходив задоволення там, де іншим здавалося, що та галузь надто виснажлива. Не міг пояснити. Просто слалася дорога, йому подумалось, вона прокладена для нього. Виявилось — термодинаміка, а могло бути щось інше. Його проекти були прості, випливали самі собою, та інші визнавали їх за геніальні.

Коли під час наших розмов я пояснювала йому, що термодинаміка дала мені, як, власне, відштовхуючись від неї, я уявила по-новому безлад, свободу, час, характери, Грефф'є заплющав очі, дуже сильно стуляв повіки, ніби те, що я говорила, спричиняло йому страждання, ніби не хотів того чути, і за якусь часину вривав мене:

— Я не люблю загальних істин.

Загальними істинами він презирливо називав психологію.

— Хіба не пригадуєш, якось давно, коли я розпитувала тебе про ентропію, замість відповісти, ти дав мені прочитати одну статтю: статтю Шарона. Вона там, у книжковій шафі.

— Забув.

— Я процитую тобі визначення, воно недовге. Сторінку знаю напам'ять — двадцять восьма. Я читала те десятки разів... ось, дивись.

«Слово «ентропія» — дещо споріднене зі словом «бездад» у тому розумінні, як сприймаємо поняття «спільний сенс». Якщо матеріальним елементам дається можливість взаємодіяти, то фізичні закони матеріального світу такі, що безлад триває, ввесь час поглиблюючись. Наприклад, можна виміряти порядок матеріальної системи залежно від кількості енергії, котру можна отримати від тієї системи. А за законом ентропії, що більше часу спливає, то меншою буде можливість отримати енергію від тієї системи через її ентропію, що постійно зростає (зростаючий безлад). Це стосується й киплячої води в каструлі, що не може кипіти далі, якщо її знімають з вогню, а охолоджується за певний час, і зірка, що мало-помалу простує до охолодження й смерті. Якщо зовсім коротко, то можна сказати: закон зростаючої ентропії — то закон, що веде все живе до смерті. А думка, якраз навпаки, має владу втрутатися в «природну» еволюційну ходу матерії, сповільнювати певним чином невблаганий поступ матерії до безладу й смерті, навіюючи їй порядок, котрий здатна «створити» спонтанно, запозичаючи той порядок у своєї власної психічної субстанції».

— Не пам'ятаю ні слова... Мусили проминути віки, відтоді як я давав тобі це читати... Тоді ми, певно, не були ще на «ти»... То популярний текст, не слід вульгаризувати те, що належить науці.

— Однак ти сам це частенько робив. Саме з цього я тут починала...

— Тепер — щораз менше. Теперішні статті не схожі на популярні, я залишаюсь у науковому полі й пишу для наукових часописів... А ще той пан, забув уже його прізвище, сказав, що розум здатен змінити напрям прогресування ентропії; як на мене, те його твердження не вмотивоване. Що стосується мене, то я працюю з реальними субстанціями, розумієш, я не працюю з мріями. Можна легко скористатися своїми знаннями, аби забивати голови інших нісенітніями.

Його позиція мене ображала, поглиблювала мій сумнів: не можна змішувати розумовий безлад з безладом механічним. Він казав:

— Твоя позиція невмотивована, ти нічого не можеш довести, не можеш взяти термодинамічні дані, хоч би найпростіші, й вивести з них поведінкові реакції, це б нагадувало бозна-що. На словах можна висловлювати казна-які думки. Твоє ставлення до фактів — поетичне, в ньому нема нічого наукового.

Моїм аргументам бракувало точності, мені не щастило вивести з них рівняння. Могла констатувати з'яву й відтворення деяких ізольованих фактів, та не могла передбачити їхнього виникнення; ще менше — їхнього повторення. Слухаючи Грефф'є, я доходила висновку, що тільки блукаю.

Я показувала йому деякі свої тексти-фетиши, одні з тих, які пришиплювала над своїм письмовим столом, вони додавали мені мужності, будили мрій:

«Уніфікація через теорію відносності понять часу й простору внесла гармонію, котрої не існувало досі» (П. Ланжевен. «Відносність»).

«У релятивістській фізиці нема потреби сприймати окремішно простір і час, ні надавати часові універсального характеру: слід певним чином обґрунтувати простір і час як континуум з чотирма вимірами — простір-час Ейнштейна чи універсум Мінковського, де кожен спостерігач кроїть свій простір і час на власну манеру» (Л. де Броглі. «Фізика й мікрофізика»).

Він читав ті вислови, ніби я наслала на нього покарання. А відтак буркотів:

— Де це ти відкопала?

— В тебе.

— Знову! Я ніколи не здавав собі справи, що ти риєшся в моїх паперах... І що з того?

— Хотіла б, щоб ти розповів мені, як ти сам розкраюеш простір і час. Бажаю, аби розповів про твій погляд на термодинаміку. Хочу, аби допустив, що закони — то така річ, що в них кожен шукає свої. Те, що служить тобі для тлумачення законів фізики, здатне прислужитися мені для тлумачення законів психології. Що й я можу, відносно, теж попрацювати з енергією, роботою, безладом і порядком... Ти робиш точнісінько те саме, що й я, тільки ти у фізиці, тож це серйозно, тоді як я у психології, а це — казна-що...

— Як хочеш. Працюй, думай, дівчинко. Не можна заборонити людині говорити й коїти дурниці! Послухай, Люс, я не психолог, я не інтелектуал, я — вчений і мені нема діла до індивідів. Ти це знаєш, сама досить докоряла мені, що я не роблю різниці між тією чи іншою жінкою. Я не люблю філософів, вони балакають, аби нічого не сказати.

— Усі великі філософи — також учени.

— Вчені, котрі не за те взялись... Молодим я блукав довкола вислову Арістотеля «Слід надавати перевагу неможливому, яке правдоподібне, перед можливим, яке невірогідне». Дурниці... сущі дурниці!

— Й однак...

— Кажу ж тобі, дурниці! Та й годі.

Я приходила до нього не раз. Ми ніколи раніше не говорили стільки про мене. Я хотіла вірити в те, в що вірила. Вводила його в курс своїх досліджень про гормони. Вважала їх звичайними елементами з'єднання системи. Вони покращували в ній продуктивність, увесь час збільшуючи нагрівання, тобто енергетичні витрати, ентропію. Відома дія нейрогормонів на гіпофіз, наприклад, отож як опиратися спокусі стверджувати, що людська машина теж зв'язана з цими субстанціями? Як з таким не рахуватись? Як не приймати, що «характери» завдають деякими своїми рисами цим субстанціям? Як не допускати, що розум — теж матерія, як і температура, що вимірюється й яка, проте, не є річчю?

Грефф'є слухав мене вже краще, бо це не була безпосередньо його галузь, кивав головою, мовби кажучи: «Можливо, можливо, я в цьому не розбираюся, це не моя сфера». Я сподівалась його переконати, висувала аргументи, виправдовувала свою затію, й коли вривала, аби він висловив свою думку, то Грефф'є щоразу казав:

— Я думав, ти цікавишся моїми працями, бо цікавишся мною... а насправді — навпаки? — Й дивився на мене, як той, хто шукає в пам'яті сон... — Однак ти мене любила. Любила впродовж усіх цих років...

— Так, я тебе любила... Я тобі багато чим зобов'язана... Та ти добре знаєш, я завжди мала свою роботу, доньку... власне життя. Ти таким не цікавився.

Він не хотів говорити, не хотів більше мене слухати. Шукав мою руку, клав її на свій член, хотів, аби я його пестила. Мені ставало сумно. Я більше не бажала того члена, яким стільки послуговувалась, від якого отримала стільки задоволення. Найсумніше було те, що я знала: для нього його член тим паче не має значення. Був лише пристроею, який жінки вважали розкішним, простою машиною, що завжди функціонувала, завше була такою, як є — без загадки, нецікавою. Він хотів, аби його кохали за щось інше, а не за це — за цей пеніс, що випинається під фланеллю його штанів, теплий, шовковистий, слухняний, безкінечно приемний і... непотрібний. Ото й усе, що нам залишилось.

Я думаю, що ніколи не знала гіркішої ситуації за ту, в якій ми опинилися. Тієї такої інтимної, такої сексуальної картини: він, випнувшись на ліжку, в жовтавому світлі лампи біля узголів'я, я, сидячи на краю того ліжка, зовсім поряд, з рукою на його члені, котру він притримував своєю. Тієї миті ми з бездоганною точністю оцінювали всю нікчемність нашого зв'язку... Він застиг на позначці абсолютноного нуля, на позначці смерті, там, де температура всюди однакова.

Не знаю, куди переносився його розум, — не прагну більше відгадувати, куди щезає розум інших людей, та знаю, що мій виrushав у таке запаморочливе, таке нестерпне блукання, що єдиним способом перебороти страх, який мене

тоді виповнював, була б смерть. Нехай обривається шерега днів, нехай «сьогодні» більше не повторюється, нехай згасає мій маленький вогник.

Я казала йому, що впала в розпач. Він пропустив мій стан через свій особистий дистиллятор і зробив висновок, що то він довів мене до розпачу.

Я намагалась розповісти про Лору, про те, що з нею пережила, про руйнівний удар, нанесений мені геройном. Він же гадав, що в мені говорила мати, що Лорину маму скривджену. Втішав мене незgrabними словами, цими зовсім затертими виразами, що їх вживають люди, котрі не мають дітей, коли звертаються до них, які їх мають. Він дивувався, що я, «така розумна», дозволила Лорі застукити себе зненацька. Та вже по-всюму, все минуло, скінчилось, я відпочину і все стане на свої місця. Складалось враження, що йому спало з душі, йому здавалося, ніби він урешті збагнув причину моого зникнення. Ця причина видавалась йому несерйозною, я, можливо, ще повернусь, може, навіть знову кохатиму його. Ці три роки без мене здалися йому дуже довгими...

Вже сплинуло чимало часу відтоді, як я відвідала його востаннє.

ЧАСТИНА ТРЕТЬЯ

Моя подорож триває. Хоч я переплутав усі шляхи-дороги.

Повернутися до Парижа? Пошо? Літо, роботи не знайду. Редакції газет і видавництва переводять дух. Упродовж двох місяців там можна зустріти заледве кількох бідолах, які чекають відпусток, чи інших нещасних, що відпочивають після відпочинку. Нічого не вдієш. У Парижі, влітку, коли ти нещасливий, можна хіба що застрелитись.

Я люблю свій квартал, бістро на розі, де вранці похапцем проковтую вершки, бо запізнююсь, і велику кав'янню на бульварі, яка вночі сяє всіма золоченими лампами, аби привабити забарних перехожих до своїх стойок чи тютюнових прилавків... Мені подобаються булочниця та її дочка, котра «подає надії»,— вона дзиглярка. Їй тільки тринадцять, а вона вже вміє вихиляти своїм маленьким задком. Де дівчатка того набираються? Я в свої тринадцять... та про це краще й не говорити.

А ще мені дуже до душі м'ясник, уболівальник регбі. Не пропускає жодної гри. Членує в клубі, що супроводжує французыку збірну по всіх краях під час турніру П'яти націй. У випадку гри за кордоном від'їжджає в п'ятницю ввечері й повертається в неділю. Я якось бачив, як він виходив зі своєї крамнички з трьохколірним шарфом довкола шиї й у твидовому кашкеті — мав грізний вигляд. Дружина та трійко їхніх малюків тупцювали слідом з паперовими синьо-блідо-червоними прапорцями, вони майже бігли, аби не згубити татка з очей. Провели його назирці аж до Північного вокзалу... Ми з ним завше дискутуємо, поки він нарізає мені біфштекси. Для нього існують з одного боку Франція, з іншого — Ірландія, Шотландія, Голландія, Англія. Решту світу головно складають Нова Зеландія й Австралія. Крім них, нема нічого суттєвого: там не грають у регбі.

На що пору крамнички зачинені, літо.

Я схожий на м'ясника. Лише мій всесвіт — не регбі, він називається «Ельза».

Я телефонував додому з дистанційного дешифратора, чи на моєму автозвілловідачі нема повідомлень. Ельза телефонувала мені дев'ятого серпня. Просто залишила своє ім'я, дату й годину дзвінка. Акуратна. Завжди акуратна! До всього готова! Ненавиджу педантичну Ельзу! Ненавиджу, вона — мій найлютиший ворог. Мені до душі Ельзине безумство.

Повернувся до Парижа, тільки-но зробивши вибір: або даю драла, кидаю все, тим гірше для книжки, й більше ніколи не побачу Ельзу. Або йду просто до неї кажу: «Ельзо, я вас кохаю. Хочу з вами жити».

Без викрутасів. Безглуздо, що й казати, бо такий безглуздий вибір.

Прийду, вона відчинить двері, я переступлю поріг і відразу в передпокій скажу: «Ельзо, я вас кохаю». Вона, Ельза, буде в простенькій літній сукенці, можливо, з білої тканини, босоніж. Вона частенько буває босоніж. Не знаю, скільки разів бачив її в шотландській спідничці, в твінсеті з чорної шотландки, все чинчом показне, та без мештів. Ах! я кохаю її, цю жінку, і то дуже.

Зайду, вона босоніж, у старих джинсах і маечці. Скажу: «Ельзо, я вас кохаю». Що вона? Варіантів мається безліч:

1. Відповість мені буквально: «Схаменіться, годитеся мені в сині».

Ельза все робила, все бачила, вона здатна на будь-що, але дотримання умовностей для неї — основа основ. Мене не здивує така її відповідь, навіть якщо те, що я міг би бути її сином, не зовсім правда. Я ніколи не відчував між нами вікової відстані, та певен, для неї вона існує: та відстань дбайливо прилаштована на її особистій табличці законів і правил.

2. Вона подивиться на мене своїми дуже світлими карими, слюдовидними, майже жовтими очима, чи не кольору її волосся, і не відповість нічого. Та я побачу в її погляді наївність, ту притаманну їй здатність усе сприймати всерйоз, усім цікавитись. Їй знадобиться декілька секунд, аби від здивування перейти до аналізу. Декілька секунд, аби я з Ромео став Дон Кіхотом. Вона запросить мене до салону. Я сяду в «свое» крісло, вона вмоститься на «своїй» подушці, і я недоладно щось бурмотітиму. Все зіпсую. Вона переверне мене, як млинець, доведе мені, як $a+b$, що я приймаю за кохання те, що ним не є, що зробив психологічне перенесення... Виведе з таблиці законів і правил найпростіше розв'язання, виходячи цього разу з наукових умов. Я ж не виплутаюся. Кінець коханню, прощавай, щастя!

3. Зайду, вона буде в сірому костюмі, в скромних мокасинах, зі святковою зачіскою і поглядом піфії. Ще раз заново переробить світ згори донизу. Її обличчя, руки, тіло засвідчать: вона прагне зрозуміти, що означає життя і смерть. Вона така розумна, така прозорлива, така пристрасна, така трагічна, що я матиму за краще луснути на місці, ніж звірити їй своє благеньке кохання.

4. Зайду й скажу: «Ельзо, я вас кохаю». А вона, Ельза, стоятиме навпроти мене, висока, струнка, як статуя Свободи при вході в Нью-Йоркський порт, і відважить мені ляпаса, аж моя голова повернеться в півоберта. Ні, такого вона не вчинить — надто поважає емоції.

5. Двері відчинить моя Ельза. Не маю потреби говорити. Вона все збагнула. Вона точно знає, де її місцинка в моїх обіймах. Усе дуже просто, нема нікого, крім нас двох, нашої ніжності та пестощів... Овва, те не станеться так запросто. Еге ж, не має жодного шансу на мільярд, аби все відбулося так запросто.

Найкраще, на що я спромігся,— подався за місто до батьків. Поселився у моїй добрій старій юнацькій кімнатці, витяг з дорожньої торби рукопис — упродовж десяти днів я його навіть не розгортаю — і нумо працювати, викорчувати з голови всю цю історію. Я встряяв у неймовірну халепу. Досі писання вирішувало всі мої проблеми, не бачу причини, чому воно не мало б вирішити цієї. Ходи-но, люба роботоночко, вдягни сукню в мереживі літер, донеси до моїх вух кастаньети друкарської машинки. Гарнішої музики не існує. Ти і я, ми обоє набачились усякого.

Ось уже два тижні, як я тут, писанина дмететься на мене, ревнує. Материне варення пахне в хаті занадто сильно; батькова городина надворі надто вабить. Тутешнє життя надміру правильне, надто щасливє, надто по струнці. Все залегко, залагідно, заніжно. Все надто, бо минає без неї. Тут так добре, лагідно, легко, ніжно, як бракує того їй. Задоволення, котре отримую без Ельзи, ніби поцуплене. Бо мое задоволення належить їй, як і мое щастя. Не можу затримуватись тут надовше.

Вертаю, аби знову побачити передмістя, паризькі брами, свій квартал, вулицю, будинок, диктофон, почту її голос. Знову побачити її.

Не дорόга, а щось із чимось. Година пік. Мій карбюратор барабахить. Безна-

станно гальмую. Пробки в Данфер-Рошро. Та ж відпустки ще не закінчилися. Що роблять ці люди в Парижі?

А ще пахощі. Запахи метро та глушителів. Запахи моого міста. Пахтіння моого дорослого життя. Пахощі чоловіка, що ним я став тут, в анфіладі цих вулиць з Ейфелевою вежею в центрі, між двома будівлями Османна. Щоби пам'ятати, Париж послуговується моїми спогадами: місто-світоч не має власної пам'яті. Байдуже місто, що зводиться й занепадає,— здається на природний хід подій. Мое життя і смерть нічого для нього не важать. Те місто — моя химера чи моя клоака, рай чи цвинтар, на вибір, воно є тим, чим я забажаю, залежно від настрою. Нині, оскільки я панікую, воно виставляє напоказ свої пишноти, котрі я вигадав, аби подолати власні страхи, та позаяк страхи не щезають, воно в свою чергу лякає мене. Я бунтую, кажу йому, що воно мене душить, зачумлює. Не доїхав ще навіть до Фонтенбло, а вже шукаю в небі хмарки викидів. Та воно, воно не забруднює довкілля, принаймні не більше, ніж пам'ятає. Воно — черево, котре я обрав, аби народитись, я вихемирив собі цю столицю-матір з моїми такими-сякими роботами, моїми бістро, коханнями, маршрутами, мостами, палацами, тріумфальними арками і віллами в стилі «моя мрія». В ньому є стічні канави, смітники й муніципальні звалища, та нема куди подіти мою малодушність і пересічність, вони назавше приклеені до стін укупі з лахміттям афіш, як спогади про давні видовища, як оманливі зірки, як сузір'я моого лайна.

Клубок підступає до горла, коли повертаюсь у твої нутрощі, моя столице, замерджена дотліми недопалками і гарячим бітумом, моя повіє, оздоблена неосновими лампами і водогрядами Воллеса. Я потерпаю. Прошу тебе, будь ласка, зроби так, аби Ельза була вдома, щоб була розсудлива й щаслива мене бачити. Благаю тебе, столице, будь милосердна. Твій блудний син, поглянь-но, вертається. Якщо хочеш, піду запалю свічку на Монмартрі чи на Фолі-Бержері, якщо вважаєш за краще. Можу стати клошаром або туристом, аби тебе звабити, чи водієм автобуса, чи продавцем устриць на тротуарах Монпарнасу. Та передусім, не будь злою, столице, терпіти нещасти на твоїх теренах — прикріше, ніж будьде. Та ти плюєш на всі мої балочки, ти — глухоманка, просто місто, та й годі.

У всякому випадку, вони, парижани, ще не всі повернулися до міста, бо на своїй вулиці, зовсім близько від власного помешкання, я знайшов місце припікування. То добрий знак, можливо, вона, столиця, почула мое прохання.

Поштова скринька набита проспектами, рахунками, всякими папірцями, котрі надибуєш у скриньці, щойно десь забарішся. А ще, а ще — два листи від Ельзи. Розпізнав би її почерк серед тисячі, я розшифрував багатенько її писанини в уривках про професора Грефф'є. А про нього, глянь-но, я й забув. Та чого ви чекали від мене — маленького «негра», автора детективів за чотири су, чого чекали від мене, яких учніків супроти подібного типа?.. Ми в різних вагових категоріях. У ліфті я вивчаю штемпелі на конвертах. Так, так воно й є, листи проштемпельовані на розі біля її помешкання. Та що зі мною кoїться, мое серце б'ється, мов божевільне. Я не можу знайти ключі, нервую, в коридорі впускаю кореспонденцію, відтак годину збираю. Добрий початок, на повній швидкості.

У квартирі тхне; коли від'їжджаю, мені навіть не спало на гадку залишити кватирку відчиненою. Ось уже чималенько часу я не відаю, що чиню. Пригадую Ельзу, коли вона мені казала: «Втратила розум. Якби ви знали, до якої міри я втратила розум». Це було саме перед тим, коли вона все закинула...

У всякому випадку, заки розірвати конверти, зроблю собі каву і всяodusя. Бо Ельзині писання мають здатність мене приголомшувати. Краще вжити застережних засобів.

Один лист датований дванадцятим. Себто трьома днями по тому як вона залишила своє послання на моєму автовідповідачі: «Це Ельза, дев'яте серпня, сімнадцята година...» Ельза! Ельза!.. А я не звернув на це уваги. «Це Ельза, дев'яте серпня, сімнадцята година...» Тож тільки для мене вона називалась Ельзою. Я мав би над цим замислитись, це мусить щось та означати. Помізкую пізніше.

Я не повинен пити стільки кави. Маю враження, що серце розірве мені боки і візьметься стрибати по вітальні, наче цвіркун, ток, ток, ток, ток, ток — до дверей: привіт товариству!

Гаразд, нічого не перебільшуватимемо, не пишу ж я детективу.

Перший лист:

«Добриденъ, доброго здоров'я!

Уявіть собі, я забула ваше ім'я. Беру до тями, починаючи писати лист, що ніколи не зверталась до вас інакше, ніж просто «ви». Не бажаю вас образити, та шукала в книзі доктора Бурже, але вас там навіть не згадано... Нишпорила в повуличних телефонних довідниках, знайшла ініціали П. П'єр? Патрік? Поль?.. Навіть длубалась у поштовому календарі, сподіваюсь, ви не зветесь Педро, чи Панкрас, чи Панталеон, це мене вразило б...

Отож добриденъ, сподіваюсь, моя забудькуватість вас не шокує.

Хочу написати, що мені вас бракує, згоряю від нетерпіння знову вас побачити. Згадала купу всяких подробиць. Нарешті ми дійдемо до кінця.

Бажаю вам гарної відпустки.

Засвідчує свою приязнь і вдячність,

Ельза»

Лист — милив і не сумний. Еге ж, саме так, милив, і на цьому крапка. Нема від чого розриватися серцю.

На що я сподівався? Хотів, аби вона мені ще написала? Й чому вона мала б писати мені щось більше? З якої честі?

Другий лист. Довший:

«Добриденъ, увечері іду з Лорою до Екса. Пробудемо декілька днів у моїх батьків.

Стежте за своєю кореспонденцією.

Чи повернетесь до Парижа раніше за мене? Я вертаю третього вересня.

Якщо книжка досі вас цікавить (я не зуміла розтлумачити собі ваш несподіваний від'їзд; чи то справді ви мене просто покинули?), подаю вам головні віхи того, що хотіла б розгорнути на закінчення:

— Наркотик — це історія Любові. За нього хапаються, бо він створює ілюзію абсолютизму (екстазу, спалаху), виходять з нього через пристрасть (оргазм). Абсолют і пристрасть — два головні проспекти Любові.

— Прилучаючись до наркоти, наркоман підхоплює хворобу, тобто півладність, залежність, і лише через іншу півладність — нову залежність може його позбутись.

— Залежність від сильного наркотика — недуга смертельна. Догляд за наркоманом мав би полягати в тому, аби відвернути його від цієї пристрасті, залучивши до іншої. Це утопічно. Перша фаза операції мінає легко завдяки адекватній фармакопії, та друга фаза — науково нездійсненна. Навіть досконале фізіологічне і психологічне знання залежної від наркотика особи (знати чому і як вона сприймає екстаз) не може прислужитись, аби накинути їй інший екстаз чи оргазм. Тут панує, на жаль (і на щастя), містерія, перед якою наука безсила. Видужання — вельми проблематичне: який оргазм може зрівнятися з екстазом? Єдино заінтересована особа здатна відповісти на це питання, і то тільки після того, як відчує адекватний оргазм, себто видужавши.

— Знання псують інстинкт.

— Оргазм, у своєму розвої, не має нічого спільногого з екстазом.

1 та 2. ОДИН і ДВА. Знання починається лише від «ДВА». ОДИНИЦЯ — недоступна для пізнання. Наркоманам і містикам щастить бути Одиницею. Одиниця — це нішо, щось нелюдське, незбагненне, поза людським станом.

Слід було б усе ж якось із цим визначитись, але я не відаю як. Потребую вас, бо вигадка — ваш хліб щоденний.

Від часу вашого від'їзду я прокручувала в своїй голові всякі ідеї, відкопала в

пам'яті анекдотичні випадки, образи. Мені спала на гадку панна Вела, наша вчителька катехізису.

Вона була кривонога. Ходила задкуючи. Не уявляю собі панну Велу інакше... Задкуючи, вела нас із класної кімнати до кімнати катехізму чи до каплички. В дні великих церемоній, коли треба було йти до парафіяльної церкви, вона рухалася тротуаром обличчям до нас. Так само задки перетинала вулиці, спиною зустрічаючи без страху — якщо можна так сказати — вуличний рух, метушню машин і трамваїв, ніби, йдучи задком, читала небезпеку в наших поглядах. Виказувала нам воїстину сліпу довіру. Та найціннішим для неї, важливішим за її власне життя, мрією було те, щоб ми здавалися маленькими дівчатками, в яких живе Христос; вона не змогла б витерпіти, якби побачила, що ми глумимося з її коханого Бога. По правді, святоблившість і відповіданість, яку панна Вела на нас покладала, неволили. Й мови не могло бути, аби нам відволіктися, трохи «повітрогонити».

Закріплена шиньйоном на потилиці коса відтягувала її сивіюче волосся назад, утворюючи на блискучому черепі щось подібне до каски, через що її завеликі ніс, рот і підборіддя, виступаючи на перший план, робили її ще потворнішою.

Але панна мала лагідний погляд, а з її вуст злітали дива — перші почуті мною любовні історії. Про Марію-Магдалину, що витирала своїм рудим (чому саме рудим?) волоссям ноги Христа, про лик коханого Бога на полотні Вероніки... Про рибу та хліб, що множилися, про мертвих, які оживали, про глибокі води, з яких виринав пліт,— про все це вона розповідала з любові до Нього, аби вславити любов, яку Він дарував нам! Я теж хотіла любити цього сумирного бороданя, що спочив на плащаниці. Хотіла вірити.

Під час уранішніх мес — «утиші та спокої», як говорила панна Вела, — я ставала навколошки, зосереджено-мовчазна, та нетерпляча. Щораз сподівалася, що станеться диво, що ми полюбимо одне одного, Він і я. За вітражами хорів здіймалося сонце, проти світла, у величавому сяйві вівтаря я бачила розп'яття. Переливання світла та розбризкане золото слугувало вагомим доказом існування Бога. Я схиляла голову й повторювала: «Боже ми利й, я люблю Вас. Ісусе, я люблю Вас». Гадала, якщо я сформулюю цю любов, то вона стане реальністю. Та таке ніколи не трапилось, любов зоставалася теоретичною. Я не була богозалюблена. По очах панни Вели констатувала, однак, що любов така можлива, бо бачила, як повінь любові проникає в неї й виповнює до краю.

Я довго тягала в собі, наче гандж, ту свою нездатність любити Бога. Пізніше, коли покохала Жака, відчувала інколи провину, що не люблю Бога так, як цього чоловіка. Була певна: те, що відчуваю до Жака, схоже з тим, що панна Вела відчуває до Христа,— радіння, передчуття щастя, жадання його, всього цілком, споглядання його, всього, від ніг до голови, поступки його бажанням, усім його бажанням, навіть бажанню жертви... З тією різницею, що Христос не існував навіч, тоді як Жак мав тіло, я могла його відчувати, бачити, торкати, чути...

А ще він мав орган, що викликав приголомшливе бажання...

Попри всю любов, що відчувала до Жака, я заздрила панні Велі...

Після Жакової смерті все, що мене з ним пов'язало, набуло незображеного містичного характеру. Вдівство наділило ясністю, якої я досі за собою не спостерігала. А втім, я любила його і там, поза світом, і це мене цілком улаштовувало. Була звідси і звідти — з потойбіччя. В потойбіччі жив образ Жака. Його розум... І його тіло, його живе тіло... Я ніколи не порівнювала себе зі святою Терезою д'Авіла, зі святым Іваном Хрестителем чи Марією з Квебекського Перевтілення... З людьми, котрі «возносяться», плачуть кривавими слізами й ходять по стелі так само просто, як я — по підлозі... Я ніколи не думала про екстаз... Але чому, через яку лицемірну заборону, через яке свяченництво я ніколи не зіставляла екстаз з оргазмом? Оргазм із душою?

Мій химерний зв'язок з професором Грефф'є не знищив того, що дало мені вдівство. Мала напохваті пеніс, настільки красивий, наскільки негарний був чоловік, настільки уважний, наскільки той чоловік був неуважний, настільки

покірний, наскільки той чоловік був владний. Той чоловічий орган, що існував сам собою, ніби не належав чоловікові, а був магніфікатом сексу, сутністю сексу, попри всю свою могутність, лише абстракцією...

Міркую над тим, що наговорила на диктофон кілька тижнів тому з приводу серця та сексу: інтимного й приватного, безперервного й переривчастого — їхнє поєднання є ймовірно дорогою до душі... Я говорила, так само як сьогодні пишу — вільно нанизуючи слово за словом... Однак глибше проникаючи у ці слова, я здаю собі справу, що виступаю за межі власного приватного життя, життя моєї сексуальності... Бо діяла так, ніби сексуальності не існує... Про екстаз і засліплення я довідалась через знання. Про що ж я думала, коли сама займалася любов'ю з пенісом професора Грефф'є? В кожному разі — не про професора. Оргазм переживається самотою.

Чому ж не наважитися порівняти оргазм і екстаз? Я приступаю до слів з наївністю, яка межує зі слабоумством. Віч-на-віч з ними я подібна до дитини перед ляльковим замком або перед фіглярем... Слова затьмарюють мій зір, часом аж засліплюючи... Оргазм, екстаз. Чому один вважати священим, а другий ні? Обидва досягають однакового результату: зомління, захоплення, абсолютне зникнення матерії, абсолютної самотності, суцільної неясності щодо того, що є й чого нема, невагомості, ширяння... Врешті здійснена Ікарова мрія... Чому секс — то щось нечисте? Чому його аж так перекручене? Чому слову «кохання» надано цієї порочної двозначності? Чому винен, коли любиш тілом, і так само винен, коли не любиш духом? Чому секс — привілейована гавань непристойності?.. Безнадійні геройномани, справжні «кругляки» майже не ведуть сексуально-го життя... Укол важливіший від сексу... Чому дехто приходить до наркотиків у пошуках чистоти? Чистота — слово, котре я часто чула, коли жила в оточенні наркоманів. Чистота й порошок: «Цей — добрий, чистий...» Аби скаламутити його чистоту, дилери мають тисячу й один спосіб... Й ось з'являється надто чистий порошок і вбиває того, хто досі його таким не споживав, тільки розведеним...

Я жила в абсолюті, як Лора. Всі пристрасті тяжіють до абсолюту, до них звикаєш. Але я цього не збагнула. Про абсолют і про пристрасті мала хибні, обмежені поняття.

Тепер зі мною все гаразд: підтримую рівновагу... Словом, чуюся в центрі власного всесвіту... За винятком того, що мій всесвіт мені незрозумілий. Та я відаю, де я... То великий прогрес. Геройн, примусивши мене усвідомити вузькість і особливо претензійність моїх знань, помножив мої сумніви, мою непевність, позбавив бажання... Я лякалася своєї цікавості, уникала її. Нині, завдяки вам, я її більше не уникаю. Чи ви знаєте, що врятували мені життя?

...
Сподіваюсь, ви не розгнівались і будете вдома на час моого повернення. Мені вас бракує.

З великою приязнню,
Ельза»

Єдине, що я втямив з цього листа,— її нема в місті. Чим займу себе впродовж п'яти днів? Очманію.

Один і два, панна Вела... та ця жінка не може й п'яти хвилин забутися спокоєм! Як мав би над усім цим розмірковувати, коли думаю тільки про одне — я її кохаю.

Панна Вела — колоритний персонаж. Чудово уявляю собі, як вона веде подвійне життя: вчителька закону божого вдень і повія, наче Марія-Магдалина, вночі. Вона віддавалась би чоловікам, як облатка. Ця історія кепсько закінчилась би. Рано-вранці її труп знайшли б під брамою церкви. Зрештою, що за нісенітниці! Я не можу запропонувати такий сюжет Ельзі. Хоча з нею ніколи не знаєш...

Годі заснути. Час тягнеться надто поволі. Раз у раз позиркую на годинник. Стрілки майже не рухаються. Що Ельза поробляє в Ексі? Вона там з Лорою. Я бачив їх укупі лише раз, але цього досить, аби уявити собі, як вони ладять: базікають, веселяться, ведуть відверті розмови. Лора має розповісти їй про свого друга. А Ельза, чи говорить вона про нашу книжку? Чи розповідає про мене? Чи я для неї існую? Чи є ще кимось, oprіч «негра»?

Я міг би їй зателефонувати. Запитати в довідковому бюро номер телефону крамнички в Ексі. Та не знаю прізвища її батьків. Вона носить не своє прізвище, а прізвище чоловіка.

А ще, навіть якщо я зателефоную, то що скажу? «Добриден, вітаю. Я в районі Паризьких ножних бань. А ви? Як маетесь?..» Телефонний дзвінок не пасує, хіба мав би щось розумне запропонувати їй до тексту, та на гадці не було нічого такого. Моя голова більше не варить, вона зовсім спорожніла.

У тій голові — сама тільки Ельза, її голос, волосся, рухи, ноги — ті ноги, що не старіють. Її очі. Особливо погляд. Часто вона нагадує мені світину. Якого фотографа? Гадаю, Рібо, ба інших і не знаю. Світину, на якій обличчя дитини, котра вперше чує власний голос. На голові навушники, звуковий апарат, щось схоже, видко тільки її очі — великі, широко розплушенні, здивовані, зачудовані всередині. Вони чує себе всередині... Ельза часто здається такою. А я в подібних випадках розчулююся. Відчуваю себе лицарем: не бійсь, Ельзо, я тут, твій оборонець. Маю шолом і кольчугу, велику шпагу та бойового коня. Гоп, я підсаджу тебе в сідло й ми даемо драла. Тримайся міцно, забудь про термодинаміку та ввесь отої мотлох, не бійся, прямуємо до раю, люба Ельзо...

Звідки те мое бажання її обороняти? Вона ж удесятеро сильніша за мене.

Вона сильна, так, але водночас дуже слабка.

А ще той її уважний, наївний погляд старанної учениці. Вона слухає, вчиться, вона довірлива, все поскладає до свого ранця, а завтра знатиме все напам'ять і все розумітиме. Ельзу можна переконати в будь-чому. Вона тільки цього й бажає — вірити, вивчати, відкривати, знати.

Та подеколи прозирає її дикий погляд, погляд самотності. Не хоче більше нічого знати, ні отримувати, ні віддавати. Якби я забув про той погляд, то вже давно сказав би: «Я тебе кохаю». Та вона має гнітючий вигляд, коли ображена, коли замикається в собі. Неприступна.

Я — банальний і недолугий суб'єкт. Ні високий, ні низький, ні товстий, ні худий, ні вродливий, ні потворний, навіть не маю вусів. Тим паче — окулярів. І до зустрічі з Ельзою вів життя відповідно до своєї зовнішності — легке життя всюдисущої людини. Ось тільки зі своїми книжками я пробивався не всюди, якщо широко, нікуди не пробився. Очевидно, мое перо не відповідало рівню моєї уяви, я поганенько перекладав її на слова.

Вранці мені зателефонували з однієї газетки. Хотіли відрядити мене до провінції. В бік Бельфора, розслідувати загадковий випадок. Я відмовився. Ще рік тому підплігнув би до стелі. Ще рік тому зробив би все, аби працювати на цю газетку, до того ж мене приваблювали такі сюжети. А тут сказав, що зайнятий. Не хочу від'їджати з Парижа, не хочу прогавити Ельзине повернення.

Вчора ввечері, аби розважитись, я здзвонився з давньою приятелькою. Ми, бувало, гарно любилися, між нами нема й ніколи не було чвар. Вона аж повесілішала, почувши мене:

— Зараз у Парижі ні душі!

Ми здібались у бістро, вона вичепурилась. Гарна дівка, симпатяга й недурненька, з великими цицьками. Ми провели вкупі вечір, відтак приводжую її до себе. І що ж: пшик. Нічогісінько. Вона викладалась як могла. Нуль. Нічогісінько.

— Ба, що з тобою коїться? Щось негаразд? Я ніколи тебе таким не бачила.

— Годі про це. Поговорімо про щось інше. Даруй, що так...

— Мо', через сукню? Чи я бовкнула якесь паскудство й воно тебе вбило?

— Благаю, я вже і так себе зганьбив. Ні, справа не в тобі, навпаки. Ти неперевершена, я провів гарний вечір. То через мене: чуюся не в своїй тарілці.

Мав на гадці тільки одне: бодай би вона пішла. Я відвів її додому, тисячу разів перепросивши, десять тисяч разів.

Ельзо, я знемагаю.

Ще два дні.

Відколи мені так не повелося з приятелькою, я геть занепав духом. Відмовивсь од відрядження, тинявся без діла хатою, мов неприкаяний. Не міг навіть додивитись по телевізору старий фільм, хоча зазвичай любив переглядати ті давнішні стрічки. Вимкнув...

У мене — «ломка», це вочевидь. Нема сенсу приховувати це від самого себе і шукати п'яте колесо у возі. Терплю «ломку». Потребую Ельзу, маю в ній життєву необхідність. Ніколи на гадку не спадало, що подібне могло б зі мною трапитись, аж ось.

Залишилося протягти ще дві ночі та день. Нестерпно.

Риюсь у своїй аптечній шухлядці. Має бути стара пачечка снодійного, валялася там роками. Ковтаю дві лігулки — як відключився. Ледве встиг відчути, що мене хилить на сон, і втямити, як то добре звільнитись від Ельзи.

Дзвонить телефон. Дзвонить телефон. Боже милий! Нехай дзвонить, чхав я на всіх. Дзвонить телефон. Досить лише простягти руку, він там, долі, при ліжку. А бува Ельза? Котра година? Що нині за день?

— Алло!

— Алло, це ви? Алло?

— Алло, алло, еге ж.

— Це Ельза.

Моя голова — як перестиглий яскраво-червоний кавун, а в м'якоті — чорні зернятка, чималенько чорних зернят.

— Ви ще спите? Даруйте.

— Та ні, я не спав, саме... готовав собі каву.

— Я вам заважаю, даруйте.

— Нітрохи, зовсім не заважаєте. Ви в Парижі? Вже третє число?

— Ні, в Ексі. Повертаюся завтра. Я рада, що повертаюсь. Ви отримали мої листи?

— Так, так.

— Що про них думаєте?

— Що думаю про що?

— Про те, що я вам написала, про панну Велу та решту?

— Все чудово, є матеріал...

— Відчуваю, що нам добре зараз повелось. Допишемо книжку... Я оце подумала, ми могли б зустрітися, разом повечеряти. Як ви на це?

— Гадаю, добра думка. Коли?

— Завтра. Приїжджаю десь пополудні. Тож завтра ввечері...

— О котрій годині до вас приїхати?

— Та ні, не до мене, зустрінемось десь-інде. Треба відсвяткувати наступне завершення роботи. До того ж ми жодного разу не зустрічалися поза домом.

— О'кей. Де?

— Не знаю. Я нечасто ходжу до ресторанів. Нічого не маєте на прикметі?

— Хвилиночку... Можна повечеряти в «Луї XIV» на майдані Перемог.

— Це, сподіваюсь, не надто помпезно, туди не треба спеціально вбиратись?

— Та ні, там просто, як у бістро, й смачно готують.

— Чудово. Тоді до завтра, до пів на дев'яту чи до дев'ятої?

— Пів на дев'яту.

— Чудово. Наперед рада вас бачити. Будете подивовані, я все впорядкувала у своїй голові.

— Дуже добре, дуже добре.

— До завтра.

— До завтра.

Кінець розмові, Ельза щезла. Загубилась у сітці телекомунікацій. Чи мала Ельза ще з кимось таку дурну розмову? Вона така збуджена, задоволена з того, що вертається, пропонує мені вечерю... А я: «Так, так. Ні, ні...» Що я думаю про ті листи? Та так, нічого особливого. «Дуже добре, дуже добре...» Слава Богу, бодай запропонував їй «Луї XIV», а міг би — забігайлівку на розі, де подають затверділе холодне м'ясне асорті та прогірклу запіканку. А якщо той «Луї XIV» буде 3 вересня зачинений?

Ні, не зачинений. Я замовив столик на другому поверсі, біля вікна, звідки видко освітлений майдан зі статуєю Короля-Сонця на коні та гарний будинок по той бік.

О восьмій дванаццять я вже там, а її ще немає. Нормально, я прийшов за-вчасу. Що маю робити? Сидіти за столом чи зійти вниз? Виходжу. Плентаю ту-ди-сюди перед рестораном. Вечір доволі теплий, ще ж літо. Ніч, над дахами рожевувате небо. Блідо-рожеве. Рожеве, блідо-лілове й темно-синє.

Хряскають дверцята. Навіщо озиратися — звідки той хряскіт? Бо це має бути Ельза. Однак я ніколи досі не чув, як вона хряскає дверцятами, ніколи не бачив її ні в авто, ні на вулиці. Незаклопотана Ельза посеред міста — я ніколи її такою не бачив.

Вона йде в мій бік, моя білявка. Ще мене не побачила. Мимохідь задивляється на своє відображення у вітрині, поправляє пасмо волосся. Вродливішої від неї жінки не існує. Вона ще гарніша, ніж у моїй уяві. Пречудова. Ця жінка — втілене кохання. Широким кроком до мене підходить теперішнє й майбутнє.

Я не мав би тут стояти, та стовбичу, опустивши руки. Куди подівся герой-ли-цар? Куди подався воювати той бевзь?.. Ельза зауважує мене, всміхається. Вона засмагла. Як це їй пощастило засмагнути? Помолодшла. Де гасала з Лорою? Бо ці дві кумасі неминуче десь та гульнули: вони ж бо спільниці...

Добриден — добриден. Яке щастя, що в таких випадках жінка йде попере-ду чоловіка. Адже вона не зможе бачити моєї пики, а я матиму час очухатися. На ній скромна рожева сукня, босоніжки, а ще — двійко гарненьких ніжок.

Їй тут подобається. Все подобається: ресторан, стіл, краєвид за вікном, квіти на столі. Тим краще, це вже щось.

Вона весела, потішна й балакуча... Десять злигалася з якимось типом, поки я... Говорить про книжку, каже, що це звільнило її від неї самої, завдяки мені... Я слухаю, здається, її слова мене тішать. Та ні, я не слухаю, думаю про того ти-па, з яким вона злигалася.

— Ходили на пляж?

Вона зиркає на мене поглядом доброї учениці: прагне збегнути.

— На пляж?

— Ви така засмагла.

— То в Ексі. Ми ввесь час тлумились у садку. Там росте височений платан і є невеличкий квадратик газону, якраз для двох — для нас із Лорою. Цілісінськими днями сиділи в траві за балачками: ми вдвох — на сонці, а батьки — в затінку під платаном.

— Посеред містечка?

— Еге ж, посеред містечка і в розпал туристичних екскурсій до старого Екса. На щастя, наша вулиця стала пішохідною. А з боку садків складається враження, що ти в селі.

— А крамничка?

— Батьки найняли продавщицю та касирку. Мати втомуилася, та й батько теж, він лише контролює... Я смагну дуже швидко, а Лора — ще швидше. Було просто чарівно, ми навіть їли надворі. Вступалися звідти хіба випити ганусового лікеру на терасі, та й то в надвечір'я, коли вщухала спекота...

І так — Лора це, Лора те, Лора знімає захоплюючі сюжети, Лора хоче завесити дитинку... А я зіщулююсь у кріслі, пригнічений власною тупістю. Коли жінка щаслива й гарна, то для мене це — знак, що вона знайшла собі якогось типа.

Ельза ж не має типа. Вона гарна й щаслива, бо з Лорою все гаразд, а її власна голова зайнята книжкою.

Ельза члено розпитує мене про літо. Я вихваляю відпустку... Якби ж Ельза знала!..

Переходьмо до панни Вели. А я чуюся таким нікчемним, таким заскоченим усіма подіями, таким кволим, що зненацька, чи пан, чи пропав, кидається сторч-голови: викладаю їй версю про вбивство панни Вели, про її труп, знайдений на світанку на паперти церкви Сент-Амбруаз. Ельза дивиться на мене поглядом німої дитини, він приголомшує мене найбільше, вона не може отягитися, просто запитує:

- А де та церква Сент-Амбруаз?
- Яка різниця. Напевне, десь у християнському світі.
- На ніч вона ставала б шльондрою?

— Віддавала б себе, як Христос. То був би її власний спосіб наслідувати Ісуса. Жива проскура... Вважаю, послуги повій чимсь подібні до канібалізму причастя.

— І вона переживала б оргазм, та панна Вела?

— Ні, екстаз. Щоразу, як її брали б. Саме тому історія закінчилась би кепсько.

- Чому?

— Бо здебільшого повії не переживають оргазму, вони здійснюють службову повинність. І квит... А тут котрийсь клієнт здає собі справу, що панна Вела знає їй що та насолода ненормальна. Він розуміє, що помилився зі своєю покупкою, бо ця жінка надає священності тому, в чому він убачає лише профанацію, найнищіший вияв сексуальності. Він шокований. Бо той чоловік — справжній сінський бузувр, персонаж із Достоєвського... Тож якось він пропонує їй безоплатне злягання, а вона відмовляється.

- Чому?

— Бо чується найзваженнішою саме через гроші, найважче для неї саме це; власне, гроші надають найбільшої щінності її нічним екстазам.

- І клієнт це розуміє?

— Ні, він мав би подумати, що вона — продажна жінка, таке собі мандрівне блюзнірство.

- Вони обое — у стані згубної залежності?

- Еге ж, фанатичні вірні Господа Бога.

- Цю тему не варто розгорнати в нашій книжці, бо тоді вона стане іншою.

Хоча підхід цікавий...

Ельза заривається носом у щуку під білим соусом і так на хвильку завмирає, машинально поколупуючи рибу виделкою. Гадаю, докладає колосальних зусиль, аби не розсміятыся мені просто у вічі. Вважає ідіотом... Навіщо я вигадав ту «історію» про панну Велу? Що мені пальнуло? Я все зіпсував, звів нанівець. Ельза ошелешена. Я намагаюсь поставити себе на її місце. Вона пише книжку про наркоманів, про безсиль наук, знань віч-на-віч із наркотичною проблемою. І про кохання... А тут я підсовую їй величезну, мов гора, історію про повію та фанатика. З убивством на завершення, звичайно. Скрізь той гемоглобін... Мій учнок — навіть не з серії «В», а, певне, з «W». Якби я міг провалитися крізь землю, то зробив би те негайно. Волів би щезнути, стерти сказане й розпочати фільм з того місця, коли ми зустрілися там, унизу, на вулиці. Мали б упасти одне одному в обійми, як закохані, не заходити навіть до ресторану, а мовчки вештатись набережними, головне — мовчки. Бо я, зі своїми детективними сюжетами... Якого біса плету таке безглаздя, живу ж бо я так помірковано? Єдина драма моого життя — знайомство з Ельзою. Вона каже, наркотик діє як викривач. Для мене такою викривачкою стала вона. Й ось я — бідолашний чолов'яга, просто нещасний чолов'яга, та й годі.

На той мент я розрізав на шматки рештки недосмаженого шатобріана. «Викинути все з голови, швиденько викинути, якщо ще можливо...» Ніяких подробиць, особливо жодних хитромудрощів, дружко...

- Мені здається, я ніколи не зважуся звести голову. Проте маю це зробити.

- А Ельза й досі розглядає рибні кістки... Та могла б усе ж обізватися. Через ту

мовчанку я не годен відвести пiku від свого місива. Так, я — нещасний йолоп. Згоден. Вона ж бачить, що я згоден, що зрозумів... Мені дере в горлі й щемлять повіки. Я хотів би вернути домів і поплакатися самому собі... Я забагато думав про сьогоднішню вечерю, все уявлялось надміру гарно, я надто всього навига-дував про цю жінку.

Вона поворухнулась. Підводжу голову. Дивиться на мене. Має вигляд, якого я досі за нею не завважував. Гадаю — хоча це божевілля — що такими очима Ельза має дивитися на Лору, коли вони самі. Ельза не опускає очей, досі зирить на мене. Ніби відчиняє двері. Входжу в півтемряву. Я знов, що там буде саме так. Келихи, збиті вершки, оксамит. Високий і глибокий комінок, у якому потріскує вогонь, запалений для лицаря. Й книжки, повно товстезних книжок. З ілюстраціями. Ось вода. Струмує річка, а там — спокійне море. На дальньому плані, щонайдалі — сонце. Пляж із чайками, хвилі, вітрильники. Пахне морем, долинає шум прибою.

Ельза проводить рукою. Все. Зачинено. Погляд змінився. Я сиджу на своєму стільці, а вона — навпроти. Мовить:

— Здається, я досі вам не казала, яка вам удачна. Ніколи не забуду ваших відвідин, ваших презентів, усього, що ви мені надарували, коли я не могла говорити... Знаєте, всі ці розрізнені речі... Спочатку я до них навіть не торкалась. А потім, якогось дня, перенесла їх до кухні. Ті дрібнички призначалися мені, створювали зв'язок мною й ще кимось... між вами та мною... Я сіла коло них, обдивилася, намагаючись угоропати, хто я, хто ця жінка, котрій дарували все оте? Вам пощастило добре мене спізнати, кожна цяцька окремо мені пасувала. Та всі разом вони складали такий безлад! Чисте божевілля, а я завжди намагалася опанувати свій безлад... Хоч ні, не завжди... Хіба що від того дня, коли ми з Лорою ходили по Жаків прах до Торговельного порту, відколи зосталася з нею сама: мала свій безлад за найгіршого ворога й робила все можливе, аби вберегти від нього доньку... Так ось сиділа я на кухні, навпроти тієї купи цяцьок, і перед моїми очима промайнули два десятиліття моого порядку, моїх правил, дисципліни, виборів, які робила й котрих дотримувала якнайсуворіше... Саме тоді я збагнула, що згубилася, подумала — вже не зможу віднайти себе... Моя енергія вичерпалась і я відтоді не виходила з кімнати. Та ви поклали на мій нічний столик диктофон... Мені спало на гадку говорити до тієї купи презентів на кухні, говорити до себе. Я була тим куповищем, то лежав мій власний безлад, усе найкраще, що малося в мені. Я сказала, що я — ніщо, не розумію Лори, не розумію нічого, хоча претендувала колись на те, нібито розумію інших... Упродовж двадцяти років одно боронилася від любові... Зрештою, звичайнісіньке кохання набагато важче пережити, ніж пристрасть, ніж абсолют... Абсолют — то прихисток... Лора вийшла з нього, належало б і мені вибратись, бо інакше — смерть... Я говорила, говорила про фортецю, в якій сховалася, про термодинаміку, про професора Грефф'є, про свій фах... тепер ви все це знаєте. Я завдячу вам життям, без вас я схилилась би до смерті. Нині чуюся добре. І не можу отяmitися від цього. Гадаю, ніколи не відчувала такого щастя жити.

— Бо вийшли з «ломки».

Її забавило те, що я щойно сказав, прочитавши в її очах. Хоч би ще раз, мигцем, ледь-ледь спіймати той її ніжний погляд.

— Ви потішний. Мені дуже подобається ваш спосіб залагоджувати проблеми. Він мене заскакує й зваблює. Все дуже просто... Я вийшла з «ломки», від чого?

— Від Ельзи — вченої. Чи її більше не потребуєте?

— Не знаю... Поки ми були в Ексі, я говорила з Лорою. Вона не знала, що я не працюю. Зрештою я розповіла їй, бо батьки стояли перед дилемою, вони ж бо вже старенькі, не можуть далі тягтися. Мають віддати крамничку в чиєсь управління. Виникає ціла проблема, бо це змушує їх практично переїхати, адже за крамничку без квартири над нею дадуть мізер... Отож ми про все це говорили, я сказала Лорі: «Можна було перебрати крамничку на себе: ти будеш продавщицею, я — касиром». Прозвучало як дотеп — але й не зовсім. Лора збагнула, що я була наполовину серйозна, пропонуючи таке. Якби ви бачили, що за божевільний сміх на неї напав... Вона аж захлиналася, я гадала — задихнеться. Лора радісно вигукувала: «Навпаки, навпаки, це ти працюватимеш продавщицею!

Так, так, тобі більше пасує крутити в руках бікіні чи геть декольтовані бюстгальтери, комбінації з мереживом і маленькі салфеточки, вишиті хрестиком. А я за касою, ото чудово! Так я нарешті навчуся рахувати, бо після $2+2=4$ цифри для мене — справжнісінські нетрі...» Ми веселилися, мов божевільні, уявляючи все те... Ні, я не бажаю відмежовуватись від Ельзи-вченої, тільки не віддам їй першої позиції... Та ви маєте рацію, я нітрохи не відчуваю, що мені її бракує.

— Прийматимете пацієнтів?

— Не знаю. В усякому разі — не на попередніх умовах. Не з колишнім умонастроєм... Матеріально я можу проприматися ще три-четири місяці... Хотіла б мати досить грошей, аби присвятити дослідам, зібрати докупи безліч наукових загадок, здатних збити пиху з тих, хто претендує на всеохопне знання, дати чіткий і вичерпний перелік див, на які наштовхується наше знання. Є певні галузі, де в конкретних питаннях ми щодня робимо поступ. Щодо інших проблем, які, проте, також життєво важливі і обумовлюють наше повсякденне буття, ми топчемося на місці або вдаємо, що їх не існує. Міркую звичайно над добором, який відбувається на рівні з'єднання двох нервових клітин, тобто синапсу, і робить нервові реакції непередбачуваними. Але маю також на увазі коливання магнітного поля, які заважають ілюзорним зусиллям метеорологів опанувати атмосферні явища. Думаю також про рак... Є тисячі таїн, які щодня вхоплюються в наші життя... Я не маю бажання повернутися до печерних віків і дозволяти, щоб блискавка вдаряла мені в голову, коли знаю про ефективність громовідводу. Та вважаю, що подібні до мене люди, котрі спрямовують свої знання на інших людей, мають бути завжди свідомі свого незнання, повинні проявляти скромність перед іншими, перед іхніми хвилюваннями, безпорадністю. Кажу не тільки про психологію, лікарів, про всіх тих, хто опікується тілом, а заразом і про тих, хто стежить за законностю, про поліцію, наприклад... Варто поважати людей через ті таємниці, які вони носять у собі й які їх долають, так само як і нас... Зрештою, в усьому цьому стільки утопії... Роботу в диспансері я завжди знайду... Та передусім чи завершимо книжку...

Не знаю, що зі мною. Спочатку той її погляд, далі веселість і знову манера все впорядковувати, зачиняти раніше відчинені двері. Її спосіб самотужки організовувати власне життя. Її автономність, незалежність.

Вона запитує:

— Коли приступимо до роботи?

На цьому вечеря закінчується. Офіціант питає, що нам подавати — десерт чи каву. Заки Ельза спромагається розтулити уста, я кажу:

— Ні, дякую. Рахунок, будь ласка.

— Квапітесь на побачення? Могли мене попередити, ми перенесли б вечір на завтра чи на інший день. Даруйте...

— Ніякого побачення. На мене ніхто не чекає, я не маю ніякої роботи, та мені все остохидло...

Повертається офіціант з рахунком на блюдечку і кладе його біля мене. Ельза простигає руку:

— Я за себе плачу.

— Не може бути й мови.

— Ви мене ображаете.

— Радше я мав би чутись ображеним. Хочете, аби мене прийняли за принца-консорта?

— Що з вами?

— Мене роздратував офіціант. Маєте рацію, поділимо... цей вечір мені явно не вдався.

Обоє зніяковіли, швиденько розплачуються. Вона нахиляється за сумочкою, ось-ось підведеться. Цілковитий крах.

— Постривайте, — кажу, — я повинен з вами поговорити.

— Так? З приводу книжки? Не хочете над нею далі працювати?

— Та ні, не про це. Ельзо, я вас кохаю.

Кажучи це, навіть на неї не глипнув.

Вступивсь у скатерку, засипану крихтами, в тарілочку з банкнотами й монетами, в зім'яту салфетку...

— Прошу не казати мені, що годитеся мені в матері, що роблю «перенесення». Не пояснюйте мені, що таке життя, смерть і кохання, не давайте мені полічника... Вже віддавна я кохаю вас, та й годі. Не маю ніякого проекту, жодного іншого бажання, крім як сказати вам, що кохаю вас. Не маю наміру ускладнювати наші стосунки своїми почуттями, витягати їх раз у раз на люди. Не мусите мені відповідати, розраджувати чи наводити на розум. Мое життя псує не те, що ви мене не кохаєте, вважаю це цілком нормальним. Ні, його калічить те, що я досі вам не освідчився... Не маю наміру розігрувати трагедію, навіть драму, попри інтерес до кримінальних романів... Я — поміркований чоловік, мені подобається, що це так, але вже кілька місяців я перестав ним бути. Дозвольте мені спокійно вас любити, тобто знайте, що я вас кохаю, що принаймні це поважно. Мое кохання — високе, як Гімалаї. Я гора ніжності й приязні, де ви завжди можете знайти пристановище. Ось і все... Сказавши це, я готовий приступити до роботи хоч завтра, якщо бажаєте.

Навіть не знаю, чи вона чула мою тираду до кінця. Коли захотів на неї зиркнути, за столом її вже не було. Я скотився сходами вниз, вибіг на вулицю. Ні душі. Отож я втратив її. Виступили слізози. Принаймні такий позитивний момент. Бо цей клубок сліз у горлі мене душив. Моя красуня пішла геть.

Але ж ні, вона в машині. Бачу всередині її силует. Біжу, на ходу витираючи слізози. Ймовірно, ще можна щось повернути, хоча б попросити прощення.

Вона бачить, як я біжу, і виходить з машини. Стоймо по обидва боки авто, вона не гнівається, навпаки, видається лагідною. Й серйозною. Позираємо одне на одного. Я кажу:

- Це не істотно.
- Ні, істотно.
- Ні, це просто. Просто, як «добрідень», і неминуче.
- Що робитимемо?
- Гм... Можна прогулятись.

І ми чимчикуюмо в бік Сени.

Коли я тільки-но потрапив до Парижа й блукав, то йшов до Сени. Прибившись до неї, знову пускався в мандри. Кажу Ельзі про це. Вона відповідає, що чинила так само.

Крокуємо досить швидко. Надворі приємно. На тротуарах небагато народу, часом перехожі розпаровують нас, та ми знову надибуємось. Отак аж до Лувру. Там сповільнюємо крок. Простору побільшало, нависли сутінки. Сходимо приступками на набережну. Йдемо до води. Сідаємо, звішуючи над водою ноги. Дивимось, як плине річка. Не наважуємось поглянути одне на одного. Все таке крихке та непевне. Може обернутись і так і так. Хіба знаєш?

Вона каже:

— Нагадує початок, хоч усе давно вже почалось. Можливо, ми мали б його обминути?

— Щодо мене, то абстракції, теорія й усяке таке — не моя сфера. Віддаю перевагу пригодам... навіть якщо вони сумні.

— Тоді почнімо ту нашу пригоду. Принаймні придивімось до себе.

Вона — німе дитинча, добра учениця, дикунка й ніжність заразом. Делікатно попереджає мене, що справді така є. А я, самими очима, кажу їй, що все це знаю і що кохаю її саме таку. Зрештою все заглушує плюсокі хвиль.

Ельза каже:

- Що нами керує?
- Гадаю те, що ви, Ельзо, називаєте ентропією.

